

**UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ**

Bc. Andrea Novotná

**Romové na pranýři: trestání Romů v průběhu 20. století
očima veřejných politik**

Diplomová práce

Praha 2021

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Pracoviště historické sociologie

Bc. Andrea Novotná

**Romové na pranýři: trestání Romů v průběhu 20. století
očima veřejných politik**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Martin Vávra, Ph.D.**

Praha 2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 23. 7. 2021

Bc. Andrea Novotná

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala především panu PhDr. Martinovi Vávrovi, Ph.D. za odborné vedení mé diplomové práce, laskavou pomoc a poskytnutí mnoha cenných rad a připomínek. Dále bych chtěla poděkovat mojí rodině a to především mým dětem, manželovi a rodičům za podporu, pochopení a trpělivost.

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zaměřuje na diskurzivní analýzu dobových dokumentů, čerpaných z archivů, zákonů, parlamentních debat, dalších expertních textů a výzkumů. Cílem diplomové práce je nalézt odpověď na otázku, jakým způsobem přistupovaly veřejné politiky ke kriminalitě a trestání Romů v průběhu 20. století v Československu, později Česku (v letech 1918 až 2000).

Diplomová práce se snaží odhalit, jakým způsobem veřejné politiky přistupovaly k Romům jako menšině obecně, na jakých informacích zakládaly svá rozhodnutí ohledně jejich trestání, jaká opatření navrhovaly k jejich převýchově a asimilaci a jakým způsobem byla veřejnost informována prostřednictvím dobového tisku a potažmo, jak tím bylo utvářeno veřejné mínění o této menšině.

Analytická část práce vychází ze základních myšlenek významných sociologů, mezi které patří Anthony Giddens, Erving Goffman, Pierre Bourdieu a Michel Foucault.

Klíčová slova: Romové, dobové dokumenty, trestání, veřejná politika, asimilace

Abstract

The submitted diploma thesis focuses on the discursive analysis of period documents, drawn from archives, laws, parliamentary debates, other expert texts and researches. The aim of the diploma thesis is to find an answer to the question of how public policies approached to crime and punishment of Roma during the 20th century in the Czechoslovakia, later in the Czech Republic (from 1918 to 2000).

The diploma thesis seeks to reveal how public policies approached the Roma as a minority in general, what information they based their decisions on their punishment, what measures they proposed for their re-education and assimilation, and how the public was informed through the periodical and therefore how it was formed public opinion about this minority.

The analytical part of the work is based on the basic ideas of important sociologists, including Anthony Giddens, Erving Goffman, Pierre Bourdieu and Michel Foucault.

Keywords: Roma, period documents, punishment, public policy, assimilation

Obsah

1 ÚVOD	9
2 TEORETICKÁ ČÁST	12
2.1 Rom.....	12
2.1.2 Kdo je to Rom?	12
2.1.3 Romové v Českých zemích před vznikem Československa.....	13
2.2 Sociální postavení člověka vně systému – případ Romů na území ČR.....	16
2.2.1 Asimilace.....	18
2.2.2 Stigma, deviace a anomie.....	19
2.3 Trestání.....	20
2.3.1 Koncepty Michela Foucaulta jako teoretické východisko analýzy mocenských vztahů.....	22
2.3.2 Funkce trestu.....	24
2.4 Sociální postavení Romů v Československu, trestání a asimilace	27
2.4.1 Romové a první republika.....	27
2.4.2 Romové a holocaust.....	28
2.4.3 Romové v letech 1945 – 1989	29
3 METODOLOGICKÁ ČÁST	34
3.1 Cíl výzkumu	34
3.2 Metoda výzkumu a sběru dat.....	35
3.3 Popis použitých dat	37
4 ANALYTICKÁ ČÁST	40
4.1 Veřejná politika.....	40
4.2 Období tzv. první republiky	41
4.2.1 Zákony Rakouska-Uherska.....	42
4.3 Období 2. světové války	54

4.3.1 Konečné řešení cikánské otázky – tábory Lety, Hodonín a Osvětim.....	59
4.4 Romové a poválečné období.....	65
4.5 Romové a 50. Léta 20. Století.....	70
4.5.1 Zákon o trvalém usídlení kočujících osob	74
4.6 Romové a 60. léta 20. století.....	82
4.7 Romové a normalizace	87
4.7.1 Zdravotní stav Romů v období normalizace.....	89
4.7.2 Vzdělávání Romů v období normalizace.....	91
4.7.3 Zvyšující se kriminalita Romů v období normalizace	92
4.7.5 Migrace Romů během normalizace a jejich bytová situace	93
4.7.6 Konec 80. let a zlepšování přístupu k Romům ze strany státu	95
4.8 Sčítání lidu	96
4.9 Studie věnované romské problematice.....	99
4.10 Romové po roce 1989.....	103
4.10.1 Extrémistická hnutí a nárůst rasového násilí vůči Romům.....	108
4.10.2 Romové po rozdělení Československa	115
5 ZÁVĚR	121
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ	128
7 PŘÍLOHY.....	144

1 ÚVOD

Cílem následující diplomové práce je odhalit, jakým způsobem přistupovaly veřejné politiky ke kriminalitě a následnému trestání Romů v průběhu 20. století (tj. mezi lety 1918 až 2000) v Československu, po rozdělení v České republice. Práce se snaží odhalit, jakým způsobem přistupovala veřejná politika k Romům obecně, jakým způsobem informovala širokou a odbornou veřejnost o kriminalitě Romů a jaká opatření navrhovala k jejich asimilaci. To vše se snaží práce odhalit prostřednictvím analýzy dobových dokumentů čerpaných z archivů, zákonů, parlamentních debat, dobového tisku a dalších expertních textů.

Práce se také soustředí na diskurzivní analýzu veřejných politik, expertních názorů a dobového tisku, jako projevu veřejného mínění. Tedy na kontext a východiska veřejných politik ve vztahu k Romům nejen z hlediska obecně přijímaných právních norem, předpisů a zákonů, ale také z hlediska celkového přístupu k Romům jako členům minority, na vnímání a prezentace jejich odlišnosti a popisu jejich charakteristik.

Veřejnou politikou je v této diplomové práci myšlena záměrná aktivita a rozhodnutí vlády či jiných veřejných aktérů, které ovlivňují život společnosti. Práce se snaží zjistit, o jaké informace se veřejné politiky při řešení kriminality a trestání Romů opíraly a jakým způsobem k této problematice přistupovaly. Prostřednictvím diskurzivní analýzy dobového tisku se práce snaží nalézt odpověď na otázku, jakým způsobem byli Romové prezentováni veřejnosti, jaké informace o nich byly předmětem zájmu a jakým způsobem reflektovaly celospolečenský postoj vůči této menšině, jak ze strany majoritní společnosti, tak veřejné politiky.

Po krátkém historickém úvodu týkajícího se příchodu Romů do Českých zemí a vymezení pojmu Rom se teoretická část diplomové práce zaměřuje na základní myšlenky významných sociologů, které jsou teoretickým východiskem pro analytickou část této práce. Mezi tyto autory patří Anthony Giddens (především jeho koncept modernizace, role expertů), Erving Goffman (důležitý je pro tuto práci zejména jeho koncept stigmatu), Pierre Bourdieu s jeho koncepty habitů a kapitálů, Michel Foucault (využívám hlavně jeho pojetí disciplinace a biopolitiky), a další.

Na základě těchto teoretických přístupů a analýzy dobových a sekundárních textů se analytická část diplomové práce snaží nalézt odpovědi na tyto základní výzkumné otázky:

1. Jakým způsobem přistupovaly veřejné politiky týkající se kriminality a trestání k Romům jako menšině v průběhu 20. století?
2. Na jakých informacích (expertních a laických) byly veřejné politiky týkající se kriminality a trestání Romů v průběhu 20. století založeny?
3. Jaká opatření veřejné politiky navrhovaly na „převýchovu“ a asimilaci Romů v průběhu 20. století?
4. Jakým způsobem informoval o Romech laickou veřejnost dobový tisk?

Romové, respektive jejich postoje a perspektivy ve společnosti, se stali předmětem zájmu již v rámci mé bakalářské práce. Téma a výzkumné otázky však byly orientovány na současnost. Proto jsem ráda, že v rámci diplomové práce, a díky pracovišti Historické sociologie, jsem se opět mohla k tématu Romů vrátit a podívat se na něj z jeho historického hlediska. Romové jako minorita se svými specifickými zvyky a tradicemi mě nikdy nepřestali fascinovat. Díky svému dřívějšímu zaměstnání v nevládní neziskové organizaci jsem měla příležitost setkat se s mnoha jejich zástupci. Často jsem byla svědkem velmi svízelných osudů, nelehkých situací, které jsou pro mnoho Romů denním chlebem i v současnosti. Vždy jsem cítila, že jejich postavení zatížené předsudky musí mít hluboko zasazené kořeny, ale vždy jsem se snažila a snažím být nestranná, nehodnotící. Historickou analýzu dobových pramenů považuji za velmi cenný zdroj informací a pevně věřím, že analytická část práce přináší odpovědi na dané výzkumné otázky.

Analytická část této diplomové práce odhaluje, že Romové byli na našem území po celé 20. století pojmáni jako nekonformní jedinci, které je nutné normalizovat a držet nad nimi dohled. V období tzv. první republiky jsou přijímány první velmi represivní zákony, s cílem zakázat kočovný způsob života Romů. Nejrepresivnějším zákonem se pak stává zákon č. 107/1927 Sb. *o potulných cikánech*. 30. léta a sílící nacionalismus v Německu se stávají ornou půdou pro snahu o totální vyhlazení Romů v průběhu druhé světové války. Ani poválečné období není Romům nikterak

nakloněno. Přestože již cílem není jejich totální likvidace, jako v předešlém období, nadále se veřejná politika snaží skrze nástroje kontroly a disciplinace (soutisové akce, evidence a snahy o nucenou koncentraci těchto osob) izolovat Romy od většinové společnosti a přiřadit jim statut druhořadého občana. V 50. letech 20. století je pak snahou státu Romy asimilovat a zvýšit jejich životní úroveň. Přesto však se stávají nástrojem socialistické propagandy, kdy jsou prezentováni jako oběti kapitalismu. V roce 1958 je pak přijat zákon č. 74/1958 Sb. *o trvalém usídlení kočujících osob*, který byl zrušen až o 40 let později, v roce 1998. 60. léta 20. století se zdají být světlou nadějí pro Romy, kdy se pod uvolněnou atmosférou pražského jara mohou osobně účastnit záležitostí týkajících se jich samotných. To je však zhatěno nástupem normalizace, která opět utahuje otěže. Celková situace Romů se začíná zlepšovat až koncem 80. let a pádem komunismu. Demokratizační proces po roce 1989 zrovnoprávňuje Romy s majoritou, nastupují však nové problémy, jako je nezaměstnanost, růst rasového násilí apod.

Diskurzivní analýza dobového tisku přináší zjištění, že Romové byli po celé 20. století prezentováni jako delikventi, nad kterými je nutné držet dohled. Především prvorepublikový a protektorátní tisk vykresluje Romy jako kriminálníky, zloděje a žebráky, přičemž tato pozice je jim dána rodovým pudem. V souladu s rétorikou veřejné politiky popisuje dobový tisk Romy jako přírodní katastrofu, proti které je nutné vést válku. Přestože se v poválečném období objevují články, které se zastávají Romů jako válečných obětí, v jiných novinách nacházíme velmi kritické postoje. Můžeme tedy konstatovat, že v poválečném období byl diskurz nejednotný. Přesto však je tisk v průběhu 20. století vůči Romům převážně negativně zaměřen a to až do poloviny 90. let, kdy se rétorika vůči nim začíná pomalu měnit.

2 TEORETICKÁ ČÁST

2.1 Rom

2.1.2 Kdo je to Rom?

Rom, Cikán, Romák, Cigán? Ve společnosti dochází k neustálým diskuzím o tom, jaké pojmenování je správné. Tomuto tématu se ze široka věnuje například Eva Davidová [2009, 2010]. Autorka uvádí, že pojmenování Rom je etnonymem a převážná část evropských „Cikánů“ se sama označuje za Romy [Davidová, 2010: 15]. Této problematice jsem se věnovala taktéž ve své bakalářské práci, kde jsem vedla rozhovory s osobami hlásícími se k Romské totožnosti. Většina z respondentů se přikláněla k pojmenování Rom, jelikož slovo Cikán v nich vyvolávalo negativní konotace. Je však nutné poznamenat, že respondenti byli ze sociálně vyloučených lokalit, ze strany majority se nejednou setkali s diskriminačními postoji a tyto negativní konotace přijaly právě od nich [Novotná 2012: 27]. Nicméně v následujícím textu taktéž používám označení Rom, jelikož se domnívám, že v českém prostředí má slovo Cikán skutečně negativní podtext.

Stejně problematická je samotná identita Romů, které jsem se taktéž věnovala v bakalářské práci. Koho je možné považovat za Roma? Je to člověk tmavé pleti? Ten kdo žije v maringotce a kočuje po Evropě? V rámci nestátních organizací se často pro definici využívá vymezení „osoby hlásící se k romskému etniku“, „k romské menšině“ apod. To je však skutečně nedostačující.

Mnoho osob se během sčítání lidu k takové příslušnosti nehlásí, někteří antropologové v čele s Budilovou a Jakoubkem identitu Roma například zcela popírají, představuje pro ně pouhou kategorii připsanou zvnějšku [Budilová, Jakoubek 2007: 16]. Dle jejich pojetí je romství důsledek etiketizace. Dle mého názoru s akceptovatelnou definicí přichází například sociolog Viktor Sekyt, který za Roma považuje nositele romství i tehdy, pokud se osoby k romské národnosti samy nehlásí, ale romská komunita a většinová společnost je za Romy považuje [Sekyt 2004: 189]. Proto se na tomto místě nezabývám problémy identity, na které upozorňují například Jakoubek s Budilovou nebo Hirt a jejich kritiku esencialistické perspektivy, podle

keré je romství biologicky dané [Hirt, Jakoubek 2006: 66]. Pro účely této práce není tato perspektiva prioritní. Sama osobně vycházím z definice sociologa Sekyta, jelikož veřejné politiky, které přinášely stanoviska ohledně trestání Romů a návrhy na jejich asimilaci, se na problematiku identity zcela jistě neohlížely. Během celého dvacátého století se veřejná politika nezaobírala podstatou identity, na Romy bylo nahlíženo jako na skupinu obyvatel, kterým je jejich identita biologicky daná.

2.1.3 Romové v Českých zemích před vznikem Československa

První zmínky o příchodu Romů do našich zemí lze nalézt v Dalimilově kronice z roku 1314. V jednom z veršů „O Kartaisích pohanských“ neznámý autor kroniky popisuje, že roku 1242 mělo do Českého království přijít 500 tatarských zvědů. J. Jireček, který byl prvním vydavatelem kroniky, přichází s přesvědčením, že tito Kartaisové připomínali Romy a to jak svým oblečením a chováním, tak jazykem. Tato hypotéza byla pozdějšími badateli dlouho potvrzována, ti moderní ji však zpochybňují, nebo zcela vyvracejí [Nečas 2002: 17 – 18].

Ani druhý historický pramen nelze dle Nečase považovat za zcela věrohodný. Slovo je o *Popravčí knize pánů z Rožmberka*, ve které se uvádí, že loupežník Vachek během svého výslechu uvedl, že se mezi členy jeho tlupy objevil také „Cikán černý, Ondřejov pacholek“. Nečas se však domnívá, že spíše než o skutečného Roma šlo v tomto případě o jméno či přezdívku, která se začala zcela běžně používat nejen v českých zemích, ale i v zemích sousedních [Nečas 2002: 18].

Třetí nejstarší zmínku o výskytu Romů v Českém království pak můžeme nalézt v staročeské kronice *Starí letopisové čeští*, jejímž vydavatelem byl František Palacký. Tato zmínka je datována k roku 1416, kdy „také tohoto léta, vláčili se cikáni po České zemi a lidi mámili“ [Nečas 2002: 18]. Toto tvrzení později v roce 1584 převzal a dále rozvinul Prokop Lupáč z Hlavačova, který Romy popsal, jako „cikáni - zločinná, nečistá a zlodějská sebranka lidí“ [Nečas 2002: 18].

Během migrační vlny romských skupin vedených králem Zindelem a vévodou Panuelem, Michalem a Ondřejem během jejich dalšího putování po Evropě, se Romové objevili i na našem území. Tento fakt je doložen písemnými prameny z roku

1417, kdy se Romové objevili ve Znojmě a v Praze a o rok později v Chebu. To však dokazuje, že Romové našimi zeměmi pouze procházeli [Nečas 2002: 20].

Všechny romské migrační skupiny byly ve spojení. Jejich ochrana byla zajištěna listem vystaveným Zikmundem Lucemburským na Spišském hradě, který jim zajišťoval možnost pohybu pod císařskou ochranou, jelikož vyzýval všechny poddané, aby Romům během jejich cest poskytovali pomoc a podporu. Romskému vévodovi Ladislavovi dokonce zajišťoval výkon soudní pravomoci nad vlastním lidem [Nečas 2002: 20].

Na přelomu 15. a 16. století však pro Romy přichází opět těžké období. Na základě usnesení římských sněmů z let 1497, 1498 a 1500, byli Romové obviňováni z vyzvědačství ve prospěch Turků [Nečas 2002: 23]. Již v roce 1427 Romy vyloučil z církve pařížský arcibiskup. K obvinění z vyděračství se přidalo také podezření ze zakládání požárů a z poutníků se stávají štvanci [Říčan, 1998: 14]. Situace Romů se neustále zhoršovala a za úplné vyostření můžeme považovat rok 1577, kdy říšský sněm ve Frankfurtu nad Rýnem vyhlásil nařízení, že zabití romského kočovníka na útěku není zločinem. Podobná nařízení a dekrety vydávaly i jednotlivé německé státy, mezi sebou se však zpravidla nedokázali dohodnout na jednotném postupu. Romové tak i nadále, i když obtížně, kočovali po celém říšském území [Nečas 2002: 23]. Také obyvatelstvo přítomnost Romů, i přes perzekuční výnosy, akceptovalo a to nejen ze soucitu, ale také z toho důvodu, že dovedli být velice užiteční svým zbožím, službami, apod. [Říčan 1998: 15].

V Českém království mohli Romové kočovat v první polovině 16. století víceméně bez problému. Na základě jednoho ze záznamů *Starých letopisů českých* z roku 1523 vyplývá, že Pražané se k Romům chovali pravděpodobně laskavě, poskytovali jim pohoštění i ubytování. Ovšem ani českému území se nevyhnuly negativní zvěsti o vyzvědačství Romů pro Turky. Mandát o vyhánění Romů z Českého království vydal roku 1545 král Ferdinand I. Roku 1556 dokonce vydal mandát o popravách a mučení romských mužů a o příkazu různých prospěšných prací pro romské ženy a jejich děti [Nečas 2002: 23 – 24].

Během celého 16. století tak i v českých zemích nebyla pro Romy vůbec příznivá situace, avšak stále poněkud lepší, než v zemích okolních. Přes naše území

tak putovali postupně ze západu na východ až zpět na Balkán. Jakmile se však situace na západě nějakým způsobem uvolnila, neváhali se Romové vydat opět na cestu do římskoněmecké říše a na území českých zemí.

Na základě dostupných pramenů zjišťujeme, že obraz Romů se v českých zemích neustále rapidně zhoršoval. Romové byli považováni za podvodníky věnující se černé magii, žebráky, zloděje s projevy parazitismu a byli obviňováni za zakladače požárů. To například dokazuje případ Romů z Prostějova z roku 1578, který zapříčinil neblahý osud pro celou romskou populaci na Moravě. Rom a Romka byli nelidským mučením donuceni k doznání založení požáru města. Mučitelé je donutili k doznání, že zemí putovali i další romští paliči a navíc najatí tureckou mocí. V důsledku toho měla být popravena převážná část romských mužů, žen i dětí z této oblasti. Na základě podnětu zemského hejtmana však vyšlo najevo, že se tato událost nezakládá na pravdě a zmínění Romové byli k přiznání donuceni. I přes toto zjištění, však byli všichni vypovězeni ze země [Nečas 2002: 26].

V průběhu třicetileté války a v období poválečném byly zprávy o romské populaci na území českých zemí velmi výjimečné, ovšem obraz o nich se ve společnosti nijak nezměnil. Dne 21. 8. 1688 vypověděl Leopold I. Romy ze země a v roce 1697 je prohlásil za psance. Pronásledování a represe Romů probíhala i v průběhu celého 18. století. Roku 1749 nařídila Marie Terezie vyhošťování Romů ze země, při jejich návratu zmrskání a při opětovném návratu trest smrti [Nečas 2002: 28]. V roce 1761 začíná Marie Terezie uplatňovat asimilační politiku, kdy mají Romové pracovat v zemědělství, chodit ve stejném oblečení jako ostatní, musí plnit povinnosti vůči vrchnosti a vůči církvi a pod přísným trestem nemluvit romsky. Násilně byli rozmísťováni tak, aby ve vesnici byla pouze jedna romská rodina, nabízena jim byla půda, dobytek a náradí. Kněží měli za povinnost zabezpečit Romům vzdělání a církevní sňatky, přičemž Romům, kteří se nechtěli přizpůsobit, byly odebírány děti na převýchovu [Říčan 1998: 15].

V období Rakouska-Uherska bylo vydáno mnoho protiromských vládních nařízení, jejichž hlavním obsahem bylo, že kočovníci a romské etnikum jako celek, terorizuje ostatní obyvatele a ohrožuje jejich bezpečnost a majetek [Nečas 2002: 52].

Zákon z roku 1885 postihoval Romy a jejich tuláctví vězením a nucenými pracemi, docházelo k odebírání dětí a k jejich šikanování [Říčan 1998: 17].

Jak je z výše uvedeného patrné, Romové byli ze společnosti vyčleňováni již od nejstarších dob, od samotného příchodu Romů do Českých zemí. Přestože represe vůči nim nedosahovala vždy stejné intenzity, vždy na ně bylo pohlíženo jako na problémovou skupinu, které je nutné věnovat zvýšenou potřebu dohledu. S nástupem moderní disciplinární moci a s ní souvisejících trestních zákoníků je represe doplněna o disciplinární opatření, respektive snahu o jejich převýchovu. Objevují se první speciální zákony a opatření, které se zaměřují konkrétně na romskou menšinu.

2.2 Sociální postavení člověka vně systému – případ Romů na území ČR

Pro člověka v určitém společenském útvaru je určující, jaké postavení v něm zaujímá. Již z logiky věcí je jasné, že osoba, která zaujímá vyšší sociální postavení, dosáhne snadněji svých cílů a je z hlediska majority lépe přijímána. Jak je to však s osobami, které stojí na opačném konci společenského žebříčku, a které se do této pozice dostaly vlastně často bez vlastního přičinění? Jak je to s Romy?

Klíčovou osobností při definování společenské stratifikace je v oblasti sociologie bezesporu Max Weber. Svému pojetí sociální struktury se Weber nejplodněji věnoval v knize *Hospodářství a společnost*, v kapitole *Třídy, stavy a strany* a stal se tak podkladem pro další sociologické zkoumání na tomto poli, kde ukázal těsnou provázanost ekonomického postavení, moci a také (stavovské) prestiže v definování celku společenského postavení [Keller 2007: 281 - 282].

Status je dle Giddense prestiž, kterou určitá skupina osob zaujímá v očích jiných členů společnosti. Je spojována s charakteristickým způsobem chování, který je od členů této skupiny očekáván. Z hlediska negativního privilegia se pak stává stigmatem, o kterém budeme hovořit později. Giddens poukazuje na fakt, že skupiny se statusem „páriů“¹ se ze strany majority setkávají s pohrdáním nebo jsou ze společnosti dokonce vyloučeny [Giddens 2001: 554]. S ohledem na toto podřadné postavení páriů se v Evropě nejčastěji hovoří ve spojení s Židy, kteří poznali důsledky

¹ Podle Maxe Webera se pod pojmem pária skrývá příslušník opovrhované, nepriviligované skupiny obyvatel [Petrušek 1999: 755].

sociální stratifikace v tom nejhorším možném smyslu a to prostřednictvím holocaustu. Jak však z historie víme, hrůzy holocaustu se nevyhnuly ani Romům.

Se socioekonomickým statusem člověka také velmi úzce souvisí jeho sociální kapitál, který Pierre Bourdieu definoval jako, „*množina aktuálních nebo potenciálních zdrojů, která vychází z vlastnictví trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů a známostí, jinými slovy z členství ve skupině, které vybavuje každého člena kolektivně vlastněným kapitálem, tedy různými oprávněními.*“ [Bourdieu 1986: 246] Bourdieu upozorňuje, že je potřeba chránit před přisuzováním vlastností, které jsou po určitou dobu vlastní některé skupině, jako nutné a pro ni podstatné konstantě [Bourdieu 1998: 246]. Je to nutné proto, abychom mohli správně analyzovat vztahy mezi sociálním postavením, dispozicemi (neboli habitus) a zaujímáním postojů (tedy volbou), které aktéři provádějí v nejrůznějších oblastech činností [Bourdieu 1998: 13]. Distinkce neboli odlišnost je určitou povahou jednání, která je společností většinou považována za vrozenou. Ve skutečnosti se podle Bourdieu jedná o diferenci, odchylku, vztahovou vlastnost, která existuje pouze ve vztahu k vlastnostem jiných činností [Bourdieu 1998: 13]. Myšlenka difference je pak základem pro pojem prostoru, jako celku koexistujících pozic.

Aktéři a skupiny jsou v sociálním prostoru rozmístěni na základě pozic, které jsou určeny statisticky na základě dvou typů diferenciací, na základě ekonomického a kulturního kapitálu činností [Bourdieu 1998: 13]. Bourdieu udává příklad rozmístění v prostoru sociálních pozic a prostoru životních stylů. Například držitelé celkového největšího kapitálu (podnikatelé, svobodná povolání, univerzitní profesori) stojí společně proti nejhudším (nekvalifikovaní dělníci apod.). Naopak z hlediska poměru mezi kapitálem ekonomickým a kulturním pak stojí proti sobě profesori (bohatí na kapitál kulturní) s podnikateli (bohatí na kapitál ekonomický). Obecně vzato se prostor sociálních pozic odráží v prostoru postojů prostřednictvím prostoru dispozic, neboli habitusů činností. Každé třídě pozic odpovídá určitý habitus, jako určitý produkt společenských podmínek souvisejících s postavením činností [Bourdieu 1998: 14]. Habitus je generativní a jednotící princip, který na základě vztahových charakteristik náležejících k určitému postavení vytváří jednotný životní styl. Habitusy jsou

diferencované, ale zároveň diferencující. Fungují v každé společnosti jako difference ustavující symbolické systémy [Bourdieu 1998: 16].

V analytické části se na výše jmenované teorie Giddense a Bourdieuho bude diplomová práce obracet s cílem poukázat na to, zda jsou tato pojetí sociálního postavení člověka v rámci koncepce veřejných politik relevantní v přístupu k Romům. Již na tomto místě však můžeme poukázat na styčné body. Když Giddens hovoří o skupině osob se statusem páriů, vyvstane nám na mysli postavení Romů jako páriů moderní společnosti. Je nesporné, že Romové byli a jsou stále ze strany majority nahlíženi jako neprivilegovaná skupina, často je na ně nahlíženo s opovržením a nezřídka se o nich hovoří jako o „nepřízřusobivých“, žijících v sociálně vyloučených lokalitách.

Bourdieuův přístup definující různé druhy společenských kapitálů, je pro diplomovou práci velmi důležitou základnou. V českých zemích i na Slovensku není a nebyla jiná skupina obyvatel, která by disponovala tak nízkým (z hlediska norem většinové společnosti) sociálním, kulturním a ekonomickým kapitálem a takovou distinkcí, která by byla považována za vrozenou.

2.2.1 Asimilace

Po celá staletí byli Romové v Evropě násilně pronásledováni a perzekuováni. Jako minorita ležel jejich osud v rukou majoritní společnosti. Žádné z přelomových období 20. století nebylo vůči Romům nakloněné, ať již z hlediska lidsko-právního tak z hlediska trestně-právního. Na Romy je po staletí nahlíženo především jako na potulné kočovníky, tuláky, příživníky, jako na někoho, koho je potřeba asimilovat.

Velký sociologický slovník definuje pojem *asimilace* jako proces, v rámci něhož se určitá společenská skupina stává součástí jiné dominantní skupiny a to prostřednictvím vzájemného kontaktu [Petrušek 1996: 108]. Anthony Giddens popisuje asimilaci jako situaci, kdy většinová společnost vstřebává, nebo dokonce pohltí menšinu a ta následně převezme její hodnoty a normy [Giddens 2001: 555].

Jak je patrné ze stručného historického přehledu uvedeného v pozdějších kapitolách, asimilační techniky byly aplikovány na romskou populaci od pradávna. Tento proces se netýká pouze Romů, je uplatňován na všechny menšiny v rámci

jednotlivých států po celém světě. Je to proces, kdy se majoritní společnost nehodlá smířit s odlišnostmi minoritních skupin a snaží se je tak „převychovat“. Celé 20. století bylo Československo těmito pokusy protkáno. První republika pokračuje v dříve započatých procesech trestání Romů, protektorát je eskaluje, komunistický režim tvrdě potvrzuje a ani v současné době není celá situace ohledně přístupu k romské menšině bez problémů.

2.2.2 Stigma, deviace a anomie

Asimilace je tedy reakcí na situaci, kdy je určité chování jedinců vyhodnoceno jako nežádoucí. Je to situace, kdy jedinec nesplňuje dané normy společnosti, situace kterou americký sociolog Erving Goffman definuje jako *stigma*. Pojem stigma je v jeho podání silně diskreditující atribut, jinými slovy selhání, nedostatek nebo určitý handicap [Goffman 2003: 10]. Člověk postižený stigmatem o sobě samém přijímá představy, které do něj projektuje společnost a která ho do této role kategorizovala [Goffman 2003: 15]. Stigmatizovaný člověk si začíná být vědom nedostatků, které v něm ostatní vidí a souhlasí s jejich představou, že nesplňuje požadavky, které jsou na něj kladeny. Výsledkem stigmatu může být podle Goffmana situace, kdy se člověk za své postavení stydí a může se začít nenávidět [Goffman 2003: 16]. Jedná se o takzvané sebenaplnující se proroctví, popsané Mertonem s odkazem na *Thomasův teorém*, říkající, že jestliže lidé definují situaci jakou reálnou, je tato situace reálná i ve svých důsledcích [Merton 2000: 196]. William I. Thomas tuto situaci definoval již v roce 1928 ve své knize *Child in America* a posléze se jí zabýval právě významný sociolog Robert Merton.

Všechny pojmy, které souvisí s procesem asimilace, jakoby se točily v kruhu, jeden souvisí s druhým, všechny poukazují na výrazný diskriminační atribut.

Stigmatizovaný člověk je do této pozice postaven bez vlastního přičinění, je mu prisouzena. Člověku je přidělena určitá nálepka a stává se „deviantním“, dle Giddense proto, že jej tak označili jiní lidé [Giddens 2001: 16].

Deviace v tomto smyslu nevykazuje nějakou úchytku nebo psychickou nemoc, je to jednání, které není konformní vůči nějaké normě nebo soustavě norem, které společnost hromadně akceptuje [Giddens 2001: 185]. Před nekonformním jednáním

pak společnost chrání jedince prostřednictvím sankcí, které mohou být jak pozitivní tak negativní. Negativní sankce jsou v kompetenci soudů, vězení a policie. Dodržování norem je pak ustanoveno zákony, které definují vlády jako pravidla, které musí její občané dodržovat [Giddens 2001: 187].

S takto definovaným deviantním chováním pak úzce souvisí pojem anomie, který jako první charakterizoval Émile Durkheim.² Na něj navázal se svou významnou teorií deviance Robert K. Merton. Pro něj je anomie situace, kdy je chování jedince vystaveno napětí v důsledku konfliktu mezi normami akceptovanými společností a sociální realitou [Merton 2000: 136 - 140].³

Zaměřuji se zde na teorie deviance Roberta K. Mertona, jelikož se domnívám, že právě Romové v naší společnosti a v její historii byli a jsou tomuto napětí vystavováni. To znamená například, že žijí ve společnosti, která vyhláší obecné normy úspěchu a životní cíle, ovšem vzhledem k rozšířeným předsudkům a diskriminaci Romům ztěžuje možnost těchto cílů dosáhnout. Stejně tak podléhají etiketizaci v tom smyslu, jak byla popsána v teorii Edwina Lemerta, kdy je určité kategorii lidí (v našem případě Romům) nálepka přisouzena prostřednictvím primární socializace (primární označení) a posléze prostřednictvím sekundární socializace, kdy jedinec toto označení (etiketu) přijme a sám se za devianta začne považovat [Giddens 2001: 195].

2.3 Trestání

„Kdo nedodrží zákon, toho postihne trest.“ Tímto heslem se řídí většina společností na světě. Je však nutné mít na paměti, že každá společnost v určité době si vykládala po svém, co se skrývá pod oním zákonem a jaký trest za jeho nedodržování přijde.

Každá společnost vytváří určitá pravidla a normy k zachování svého fungování a k dodržování morálních hodnot. Společnost reaguje na porušování těchto norem trestáním. V dějinách byla aplikována celá řada způsobů trestání, přičemž v moderní společnosti ústřední místo mezi všemi formami a institucemi trestání zaujímá vězení,

² Durkheim se pojmu anomie věnuje především v dílech *Sebevražda* a *Společenská dělba práce*. Anomií chápe určité narušení vztahů, které vede k desintegraci, k narušení solidarity [Durkheim 2004: 309].

³ Merton rozlišuje mezi pěti reakcemi na toto napětí. Jedná se o konformitu, inovaci, ritualismus, únik a rebelii [Merton 2000: 147-172].

jakožto exemplární příklad totální instituce⁴. Společnost se tak na jednu stranu snaží udržet řád a pořádek a na druhou stranu bezpečnost svých obyvatel. S moderní společností se smysl trestu začal pomalu proměňovat z pouhého potrestání jedinců také na nápravný účinek. Foucault hovoří o tom, že již počátkem 19. století bylo zbavení svobody jedinců doplněno o techniku transformování jedinců. „*Ve skutečnosti bylo vězení legálním zadržením spojeným s korektivním doplňkem, či spíše podnikem určeným k modifikování jedinců, jemuž zbavenost svobody umožnila fungovat v právním systému*“ [Foucault 2000: 322].

Goffman vymezuje pět základních typů totálních institucí. Jedním z nich je vězení, které definuje jako instituci sloužící k ochraně společnosti před takovými individui, které pro ni mohou být záměrně nebezpeční. Tato instituce není určena pro blaho chovanců, ale k ochraně společnosti. Kromě vězení uvádí také polepšovny a koncentrační tábory [Goffman 2003: 4-5].

Život v totální instituci neodpovídá dvěma základním rysům moderní společnosti. Zaprvé zde neexistuje žádný smluvní kontrakt, který by byl uzavřen svobodně a vymezoval tak vztah mezi odvedenou prací a následnou odměnou a práce v nich může být dokonce i v různé míře vynucována. Za druhé zde neexistuje instituce rodinného života a domácnosti [Keller 1996: 130].

Před vznikem Československé republiky v roce 1918 se vězeňství nacházelo ve velmi špatném stavu, kdy fungovala tradice urputného drilu a elementárního školství. Před druhou světovou válkou se podařilo mnoho věcí zlepšit, především ve způsobu zacházení s odsouzenými. Podařilo se tak přejít k výchovnému a kulturně mravnímu působení na odsouzené. Tak jako mnoho dalších věcí, i tento zdárný vývoj přerušila druhá světová válka [Hála 2005: 36].

Po válce tak československé vězeňství utrpělo velký úpadek. Nástupem komunistické strany k moci začalo v Československu docházet k prosazování represí a potlačení projevů občanského principu. Všechny jevy, které nebyly v souladu se státní ideologií, byly kriminalizovány, navrátil se dril, těžká izolace a kázeň. [Hála 2005: 36]. V sedmdesátých letech se mnoho výzkumníků a praktiků snažilo věci

⁴ E. Goffman má tímto pojmem na mysli druh institucí, které mají totální charakter, jenž je symbolizován zamezením jakéhokoli společenského styku s venkovním světem a svobodným odchodem, což je zabezpečeno zamčenými dveřmi, vysokými zdmi, ostnatým drátem, útesy, lesy nebo bažinami [Goffman, 1961: 4].

změnit, avšak již na počátku osmdesátých let byly tyto snahy potlačeny. [Hála 2005: 37].

Je tedy patrné, že vězeňský systém, i přes všechny technologické i společenské inovace, zastával spíše mocenský charakter, kde první místo nezaujímal převýchova odsouzených, ale spíše jejich izolace a disciplína. Jak bylo přistupováno v tomto systému k Romům, nám snad odhalí analýza pramenů v metodologické části této práce.

2.3.1 Koncepty Michela Foucaulta jako teoretické východisko analýzy mocenských vztahů

Foucault pojímá moc jako vztahový fenomén. Nejedná se pouze o represivní aparát, ale obsahuje také produktivní charakter. Moc tedy není možné chápat pouze jako atribut státu a vlády, jelikož je uplatňována v rámci celé společnosti.

Výkon moci je, *„sít vztahů, způsob jednání, jímž jedni působí na druhé, způsob, jak řídit chování jednotlivců či skupin, dohled nad společnostmi, který není vykonáván centrálně, ale rozptýleně prostřednictvím medicíny, vzdělávání, sociální politiky apod.“* [Foucault 2003: 214]. Mocenské vztahy nejsou uplatňovány pouze tam, kde je užíváno násilí nebo zastrašení, ale také tam, kde je získán souhlas ovládaných. Obojí existuje ve vzájemné kooperaci. Výkon moci pak směřuje k působení na jednání ostatních osob, ovlivňuje, podněcuje, usnadňuje nebo zatěžuje jejich chování [Foucault 2003: 216].

Foucault vztahuje výkon moci k vládnutí, v jeho pojetí tzv. governmentalitě. Je to pojem, který nesouvisí s politickými strukturami, ale s obecným způsobem, jak řídit chování jednotlivců a skupin. *„Vládnout v tomto smyslu znamená strukturovat pole možného jednání jiných.“* [Foucault 2003: 217]

Ve Foucaultově pojetí je instituce vězení oblast, kde moc dosáhla svého vrcholného postavení a jejím prostředkem pro udržení moci je pak disciplína. *„Dějinný moment disciplín byl moment zrodu umění lidského těla, které neusilovalo pouze o zvýšení jeho zručnosti, ani jen o upevnění podřízenosti, nýbrž o formování vztahu, jenž v samotném svém mechanismu činí tělo o to poslušnější, o co je užitečnější a naopak.“* [Foucault 2000: 202].

Vězení má dle Foucaulta dvojí založení. Na jedné straně právně-ekonomické, na druhé straně technicko-disciplinární. To mu umožnilo jevit se jako nejcivilizovanější forma trestání. Ve skutečnosti však bylo vězení od počátku své existence „legálním zadržením“ spojeným s podnikem určeným k modifikování jedinců, kterému zbavení svobody umožnila fungovat v právním systému [Foucault 2000: 322]. Vězení pak dle Foucaulta není pouze výkonem trestu, ale také prostředkem dohlížení trestaných jedinců a shromažďováním poznatků o každém z nich [Foucault 2000: 344]. Z vězení se stává stroj⁵, tzv. Panoptikon, kdy se z centrálního místa neustále kontroluje jak vězeň, tak vězeňský personál [Foucault 2000: 345].

Panoptikon v každém člověku vytváří vědomí, že může být kdykoliv spatřen pozorovatelem z ústřední věže. Díky tomuto principu funguje moc zcela samostatně, jelikož dohled není potřeba vykonávat nepřetržitě. Jeho funkce je neustálá ve svých účincích [Foucault 2000: 282]. V podvědomí člověka je utvářen neustálý pocit, že může být kdykoliv kontrolován, a proto již není zapotřebí využívat násilí pro dosažení žádoucího chování, jak u školáka, tak u dělníka či vězně. Podřízenost zde vzniká automaticky [Foucault 2000: 284].

Cílem vězeňského aparátu se dle Foucaulta nestává sám vězeň, ale delikvent. Delikvent se od zločince odlišuje tím, že pro jeho charakterizaci je relevantní spíše jeho život než samotný zločin [Foucault 2000: 348]. Foucault na tomto základě rozlišuje tři typy odsouzených. První z nich jsou osoby nadané intelektuálními schopnostmi, které převyšují předem stanovenou hranici intelektuálních schopností. Druzí jsou pak odsouzení zkažení, omezení, otupělý a pasivní, jsou lhostejní k hanbě a tím vedeni ke zlu. Poslední kategorií jsou odsouzení neschopní a nezpůsobilí. Jsou nevhodní pro jakékoli zaměstnání [Foucault 2000: 351].

Tato Foucaultova perspektiva pojetí delikventa se stává vysoce relevantní pro popis trestní a disciplinační politiky vůči Romům, jak se pokusím ukázat v analytické části této práce. V expertních dokumentech, politických diskuzích a dalších výstupech veřejné politiky se způsob života Romů stává ústředním bodem. Časté poukazování na

⁵ Foucault v tomto smyslu hovoří o Panoptikonu, který poprvé popsal Beltham. Jedná se o architektonický program, kdy vězení bylo vystaveno ve tvaru půlkruhu s centrální věží, ze kterého bylo možné pozorovat celkové dění v prostoru věznice [Foucault, 2000: 344 - 346].

odlišné charakteristiky Romů od většinové společnosti, poukazování na jejich nepřizpůsobivost, zaostalost, ngramotnost a neschopnost vzdát se tradičního způsobu života, jsou témata, která veřejná politika používá jako argument, kterým omlouvá vlastní selhání v otázce politiky vůči Romům.

V diplomové práci se při analýze veřejných politik zaměřuji mimo jiné na procesy, které Foucault považuje za stěžejní při analýze mocenských vztahů. Tvrdí, že by měly být prozkoumány následující prvky moci. Systém diferenciací, typy cílů, které sledují ti, kdo působí na jednání jiných, modalita prostředků, formy institucionalizace a stupně racionalizace [Foucault 2003: 220 - 222].

Michel Foucault je především analytikem idejí, které vedly k rozvoji vězení jako instituce se snahou o neustálý dohled a neustálé působení na uvězněné. Jak ve svém díle upozorňuje, již na konci 18. století dochází ke změně charakteru trestu. Z původního cíle trestních represí, kterým bylo mučení a ponížené tělo odsouzených, se cílem působení na člověka stává *duše*, která pobývá v lidském těle. Duše v podání Foucaulta není esencí ve smyslu křesťanské nauky, ale nástrojem, díky němuž je ovládána celá společnost, dokonalým prostředkem politické ekonomie moci. Duše je řízena, cvičena a kontrolována společností a duše sama ovládá těla jednotlivců. Moc ovládá duši, těla se jí podřizují a stávají se součástí politiky [Foucault 2000: 64-65].

Ideální nástrojem moci, který vytváří poslušná těla je pak dle Foucaulta disciplína. V průběhu 18. století se každá jednotlivá část těla dostává pod nepřetržitou kontrolu, nepřetržitý dohled [Foucault 2000: 150].

Pro účely této práce je Foucaultova perspektiva velmi cenným zdrojem informací. Není to však jen jeho pojetí vězení jako instituce, které je tak důležité, nesmíme opomenout ani jeho pojetí moci a mocenských vztahů.

2.3.2 Funkce trestu

Ačkoliv záměrem této práce je perspektiva sociologická, ráda bych na tomto místě zmínila typologii funkcí trestu, kterou specifikuje penologie jako aplikovaná věda, která chce přispět k lepšímu, efektivnějšímu trestání. Penologická literatura rozlišuje velké množství funkcí trestu. Níže rozvádím dvě z těchto funkcí, podle

popisu Jaroslava Hály, který se přiklání k pojetí významného forenzního psychologa Karla Netíka.

Prvním typem je *funkce vyrovnávací*, jejímž cílem je vyrovnání se s realitou trestného činu. Hlavní ohled se v tomto případě klade na oběť trestného činu, kdy má skrze tuto funkci dojít k její určité satisfakci. Negativní emoce oběti či pozůstalých, způsobené trestným činem, lze minimalizovat nebo kompenzovat újmou, která je trestem způsobena pachatelem, nebo náhradou škody [Hála 2005: 41]. Tato funkce se však ohlíží i na pachatele trestného činu, který tím, že je uvězněn, získává velký prostor a čas ke zpytování svého svědomí a upřímnému přijetí viny [Hála 2005: 42].

Druhým typem funkce trestu je *funkce regulativní*, která se silněji než funkce vyrovnávací zaměřuje na ochranu společnosti před zločinem. Trest v jejím smyslu má regulovat trestnou činnost a minimalizovat ji. Regulativní funkce rozlišuje tři principy jejího naplňování. Prvním je *izolace*. Tím, že je odsouzenému odňata svoboda, je mu zabráněno další trestnou činností páchat [Hála 2005: 37]. Druhým principem je *odstrašování*. V tomto případě se očekává, že potencionální pachatelé trestných činů budou „odstrašeni“ již skutečně odsouzenými pachateli a zdrží se tak svého budoucího jednání, které by mohlo být v rozporu se zákonem. Posledním je princip *resocializační*, což je snaha o změnu chování, či osobnosti pachatele. V tomto případě má věznice, prostřednictvím trestu odnětí svobody, sloužit k útlumu nežádoucího chování a k rozvíjení činností prosociálního chování [Hála 2005: 44].

Vyrovnávací a regulativní funkce by tedy měly především přispívat k nápravě vězňů, k jejich resocializaci, k zabránění recidivy a ochránit tak společnost od nebezpečného chování takových jedinců, kteří nesplňují nastolené normy a pravidla. Zůstává však otázkou, zda právě izolace a odstrašení mohou úspěšně přispět k nápravě vězňů. V každém případě jsou snahou o zabránění recidivy, nemohou však být ukazatelem osobního profilu vězňů o jejich nápravě. Domnívám se, že žádná z těchto funkcí vlastně do značné míry nepřispívá k jejich skutečné nápravě. O tom vypovídají i data z oblasti českého vězeňství, která poukazují na to, že se míru recidivy vězňů nedaří s velkým úspěchem snižovat. V současné době činí přibližně 70 %. Je bezesporu jasné, že i přes veškeré snahy Vězeňské služby České republiky k inovaci přístupu ve vězeňství, tento systém stále pokulhává a stojí na zastaralých principech,

keré ke zlepšení této situace moc nepřispívají. V mnoha ohledech se funkce trestu v českém prostředí soustředí stále na principech pouhé izolace devianta od většinové společnosti. O resocializaci vězňů s cílem jejich skutečné nápravy se snaží především několik málo neziskových organizací, které v tomto případě suplují roli státu. Tyto neziskové organizace se snaží motivovat vězně k vedení řádného života a pomáhají jim po propuštění z vězení se zajištěním základních existenčních podmínek, jako je hledání práce, hledání zaměstnání apod., které jsou nezbytnou podmínkou k jejich úspěšnému začlenění zpět do společnosti a přispívají tak ke snížení jejich recidivy.

Jak již bylo v úvodu této kapitoly uvedeno, cílem této práce je perspektiva sociologická a proto nemohu opomenout myšlenky Michela Foucaulta, který ve svém díle *Dohlížet a trestat* přináší ucelený pohled na historický zrod vězení jako instituce a celkově k němu zaujímá kritický postoj.

Foucault mluví o třech principech, které by měly splňovat takový smysl trestu vězněním. Prvním principem je izolace odsouzeného od všeho, co motivovalo jeho čin, od všech věcí, které mu jej usnadnily [Foucault 2000: 327]. Samota odsouzeného také působí na jeho nápravu skrze jeho vlastní svědomí. Druhým foucaultovým principem je práce odsouzených. Díky pravidelné práci si vězeň trvale osvojuje návyky, které jsou nezbytné pro dobrý život ve společnosti po jeho propuštění. Práce je spolu s izolací definována jako činitel vězeňské proměny [Foucault 2000: 331-333]. Třetím principem je modulace trestu. Touto možností měly podle plánů různých teoretiků trestání věznice autonomně disponovat, jelikož lépe než aparát justice dokážou odsouzence sledovat a dokážou určit lépe dobu, kdy je možné zkrátit výkon jeho trestu. Toto právo ovšem bylo věznicím přiznáno jen ve velmi omezené podobě [Foucault 2000: 337].

Celkově je ve Foucaultově práci zdůrazněno, že trestání skrze věznění od svého historického počátku selhává, nedokáže dosahovat svých vlastních cílů. Podoba moci, která se ve společnostech „Západu“ šířila od počátku 19. století, kladla důraz na působení na jednotlivce skrze jeho výchovu a kontrolu – vězení se zdálo být ideálním nástrojem obojího, ovšem jak ukazuje především intenzita recidivy, nástrojem v praxi nepříliš funkčním.

2.4 Sociální postavení Romů v Československu, trestání a asimilace

Před tím, než přistoupíme k samotné analýze trestání, disciplinaci a asimilaci Romů a navrhovaných asimilačních technik prostřednictvím veřejných politik v průběhu 20. století, je nutné si ve stručnosti představit historii trestání Romů a návrhy asimilačních opatření z veřejně dostupných pramenů.

V dějinách 20. století se k Romům ze strany majority přistupovalo dvojitým způsobem. Buď bylo soužití s Romy naprosto odmítáno a docházelo ke snahám postavit je mimo zákon, nebo jim byl pod nátlakem vnucován kulturní model majoritní společnosti [Davidová 1995: 190].

Základy pro tento přístup v Českých zemích je možné nalézt již na konci 17. století a v průběhu 18. století, během vlády císařovny Marie Terezie, kdy byli Romové donuceni podvolit se asimilačním opatřením⁶ [Davidová 2001: 11].

2.4.1 Romové a první republika

Přestože byla první republika demokratickým zřízením, přinejmenším ve srovnání s okolními zeměmi, a uznávala Romy jako svébytnou národnostní menšinu, i zde docházelo k postupnému konzervatismu v otázce Romů. Dne 15. 7. 1927 byl přijat *Zákon o potulných cikánech*. Tento zákon se vztahoval na tzv. potulné Romy, kterými byli kočovníci a tuláci „žijící po cikánsku“. Zákon v první řadě přikazoval přísnou evidenci Romů, nikoli pouze na základě jejich sdělení po vyzvání k soupisu, ale také šetřením daktyloskopickým, antropometrickým atd. Romové na základě tohoto zákona obdržovali cikánské legitimace a kočovnický list, který mohl být vydán na období jednoho roku a obsahoval velmi přísná kritéria povolující kočování. Kočovnické listy omezovaly volnost ve stěhování a volby bydliště, čímž bylo znemožněno právo pohybu. Zákon zcela zakazoval kočovat a tábořit v tlupách.⁷ Výjimkou bylo táboření většího množství rodin na jednom místě, ke kterému poskytoval povolení starosta oné obce. Dalšími represivními opatřeními zákona pak byl absolutní zákaz držení zbraní, střeliva a výbušných látek, zákaz zdržování se v určitých obvodech, městech a lázních [Nečas 2002: 60 - 64].

⁶ Blíže se těmto opatřením věnuje kapitola 1.1.3 *Příchod Romů na území Českých zemí*.

⁷ Pojem tlupy nebyl definován. Zákon jím rozuměl větší počet osob, přesahující počet osob v rodině, bez příbuzenských vztahů.

Jak je z výše uvedeného patrné, veřejná politika se v rámci přístupu k Romům obrací na antropologii, především fyzickou antropologii, tak jako tomu bylo při kategorizaci lidí v té době běžné. Romové byli sepisováni na základě fyzických atributů (vzhled, antropometrie, apod.), přičemž tento přístup můžeme z dnešního pohledu chápat jako podjatý, neřkuli rasisticky podložený. Jak je známo, přístup využívající perspektiv fyzické antropologie byl základem pro rasovou ideologii nacistického Německa ohledně židovské otázky, ovšem v období před druhou světovou válkou byly přístupy založené na fyzické antropologii a inspirované eugenikou rozšířené ve všech vyspělých zemích. I v pozdější době můžeme nalézt styčné body v přístupu k oběma těmto menšinám, což se nejvíce ukázalo během druhé světové války.

2.4.2 Romové a holocaust

O zvěrstvech nacistické říše a holocaustu, jako jejího produktu, existuje nepřehledné množství literatury. Holocaust, jako nejvyšší forma masového vyvražďování, znamenal jistou smrt pro téměř 6 miliónů Židů. Ti však nebyli jedinou obětí tohoto procesu, zasáhl taktéž převážnou většinu evropských Romů. Z autorů se tématu holocaustu českých Romů nejvíce věnuje Ctibor Nečas, Marta Mikulášková, August Fraser a další.

Na základě výnosu říšského kancléře vzniká na našem území dne 16. 3. 1939 Protektorát Čechy a Morava. Ke dni 31. 3. 1939 pak vchází v platnost první protiromský výnos. Dne 2. září 1939 je kočování Romů zcela zakázáno. V Čechách a na Moravě dochází ke zvýšení počtu romské populace v důsledku migrační vlny z okupovaných rakouských oblastí, Slovenska a Sudet [Nečas 1999: 16-17]. Tento fakt umocněný oficiální žurnalistikou byl zdrojem k předpisu z listopadu 1939, který nařizoval Romům jejich trvalé usazení do dvou měsíců a ukončení kočování. Těm, kteří toto nařízení nedodrželi, bylo vyhrožováno deportací do pracovních táborů [Nečas 1999: 17].

V srpnu 1940 následuje hromadná deportace Romů z Čech do tábora v Letech a z Moravy do Hodonína u Kunštátu. Tábory byly postupně přejmenovány z pracovních na sběrné, později na cikánské. Na území protektorátu se dle evidenčních soupisů

nacházelo přibližně sedm tisíc Romů [Mikulášková 1998: 274]. Do těchto koncentračních táborů bylo deportováno 2 618 osob, které podléhali vládnímu nařízení o preventivním potírání zločinnosti, kolik z nich bylo Romů, mezi které podle nařízení taktéž patřili, však poválečná zpráva neuvádí [Nečas 1999: 19].

Datum 2. srpna 1942 připadá na Den evidence Cikánů. Romům bylo zakázáno opouštět místa pobytu a současně se museli dostavit na bezpečnostní úřady, kde byli podrobeni obsáhlé evidenci a kategorizaci. Do prvního čtvrtletí roku 1943 tak bylo evidováno celkem 5830 osob v kategorii Cikán a cikánský míšenec [Nečas 1999: 20].

Z koncentračních táborů v Letech a Hodoníně a byli Romové postupně deportováni do koncentračních táborů mimo území Čech a Moravy. Deportace se nevyhnula i většině zbývajících, kteří byli ještě na svobodě. Těmito tábory byl Osvětim a cikánský tábor Osvětim II - Březinka a z Osvětimi do dalších táborů jako Buchenwald, Ravensbrück, Mittelbau a další. Cikánský tábor Osvětim II – Březinka se podle dostupných pramenů stal smrtícím pro 6500 – 7000 českých Romů. Pouze necelým šesti stovkám se podařilo období protektorátu přežít [Mikulášková 1998: 275]. Podle Nečase se ze 4870 Romů, kteří byli během protektorátu deportováni do koncentračních táborů z českých zemí (krom pohraničí), vrátilo pouze 583 přeživších osob [Nečas 1997: 75].

Všechna opatření, o kterých jednotliví historici hovoří (především Nečas) jsou koncepty disciplinace a kontroly v tom nejvyhrocenějším slova smyslu. Během Protektorátu Čechy a Morava nebyla jednotlivá opatření spojena s převýchovou, cílem byla totální likvidace romských obyvatel.

2.4.3 Romové v letech 1945 – 1989

„Československo je nejnázornějším příkladem změn a zvrátů typických pro způsob, jakým komunistické režimy s Cikány nakládaly. Stříдалa se tu blahosklonnost s netrpělivostí, paternalismem a despotismem, s benevolentními iniciativami a horlivými pokusy o radikální řešení.“ [Fraser 1998: 228].

Na území Čech a Moravy se po ukončení druhé světové války vrátilo 583 přeživších, několik dalších desítek Romů, kteří se ukrývali na západním Slovensku a malá skupinka převážně Romů míšenců, kteří přežili díky pomoci přátel nebo

příbuzných z majoritní společnosti [Pavelčíková 2004: 23]. Již v létě 1945 přichází na Zemský výbor v Brně petice od několika obcí z jižní Moravy, ve kterých si obyvatelé stěžovali na romskou nechuť k práci a zlodějčinu, ačkoli si uvědomovali hrůzu utrpení, kterou museli Romové projít během holocaustu [Pavelčíková 2004: 24].

Mnoho nacionalistů na Slovensku, kteří Romy pronásledovali již v období války, se udrželi u moci, neboť se velmi rychle transformovali do komunistické strany [Říčan 1998: 24]. Nejen to bylo důvodem obrovské migrační vlny do českých zemí. Na našem území se totiž v roce 1946 začíná rozvíjet obnova hospodářství a infrastruktury s nabídkou pracovní příležitosti pro romské dělníky. Ze Slovenska tedy přichází také velké množství Romů na základě pracovní povinnosti nebo náborových akcí [Pavelčíková 2004: 25].

Důsledkem však byly obrovské problémy s ubytováním dělníků a jejich rodin, stát se nestaral o jejich bezpečí, sociální a zdravotní zajištění nebo školní docházku dětí [Pavelčíková 2004: 26]. Během celého období mezi lety 1945 – 1989 nahlížela státní politika vůči Romům z hlediska historicko-sociálně-determinace, nerespektovala sociálně-politickou a sociálně-psychickou stránku a už vůbec ne stránku etnickou [Nečas 1997: 98]. Vůči Romům byla uplatňována víceméně stejná politika jako před válkou. V platnosti byl stále zákon č. 27 o potulných Cikánech a osobách vyhýbajících se práci, který zůstává v platnosti až do roku 1950. To také znamenalo, že až do roku 1950 bylo možné i z hlediska práva uplatňovat na Romy specifická opatření (například legitimace, sběr daktyloskopického materiálu)

Dne 14. 7. 1947 byl Ministerstvem vnitra právě na základě zákona „o potulných cikánech“ vyhlášen soupis „potulných cikánů a jiných tuláků práce se štítících“ s celkovým číslem 16 752 Romů [Haišman 1999: 144 – 145]. Soupis byl proveden orgány kriminální služby. Na základě soupisu byly znovu zaváděny cikánské legitimace, které měly sloužit především k vynucování pracovního zapojení [Petraš 2004: 248]. Výzkumy však naznačují, že většina nepracujících a neusazených Romů se soupisu buď vůbec nezúčastnila, nebo uvedla nepravdivé údaje [Pavelčíková 2004: 29].

V listopadu 1949 vzniká komise pro řešení tzv. „cikánské otázky“. Jejím hlavním cílem bylo vybudování pořádku v oblasti bydlení, pracovního zařazení,

výchovy Romů, zdravotního a sociálního zabezpečení, vybudování romských sídlišť. Komunistický režim během celého tohoto procesu pohlížel na Romy jako oběť kapitalistických vykořisťovatelů, které je potřeba zrovnoprávnit s majoritou [Pavelčíková 2004: 34].

Státní politika tak přichází s plánem úplné asimilace Romů. Mezi její cíle patřilo zrovnoprávnění s ostatními občany (v letech 1945 – 1949), řešení sociální, kulturní problematiky a osvěta (v letech 1950 – 1957), násilné usazení všech Romů s cílem socioekonomického vyrovnání – asimilace (v letech 1958 – 1964), systematická asimilace (1965 – 1968), společenská integrace a akulturace Romů (1969 – 1973) a modifikace cesty společenské integrace (1974 – 1989). [Davidová 2001: 15].

Dne 8. 4. 1958 vstupuje v platnost rozhodnutí politického byra, které odmítlo požadavky romských představitelů na oficiální uznání romské národnosti a romštiny. Stát se domníval, že by tato situace vedla k větší sociální marginalizaci Romů a k zamezení jejich převýchovy. Cílem byla představa zvyšování životní úrovně, potažmo trvalé usídlení Romů [Nečas 1997: 101]. V odmítnutí požadavku na oficiální uznání romské národnosti a romštiny, lze spatřit určitou analogii s tím, co prosazovali v nedávné minulosti někteří z antropologů, mezi jinými již dříve zmiňovaný Jakoubek s Hirtem. Tedy jejich perspektiva v přístupu k Romům jako v první řadě sociálně znevýhodněné skupiny osob spíše než jako nějaké kulturně specifické etnikum.

Následuje Zákon o trvalém usídlení kočujících osob ze dne 17. 10. 1958, který bezvýhradně nařizoval všem osobám okamžitě zanechat kočovného života [Nečas 1997: 101]. Určitou charakteristikou pro přístup bývalého komunistického režimu je fakt, že ani v samotném zákoně „o trvalém usídlení kočujících osob“, ani během jeho projednávání se neuvádí, že v něm jde o Cikány/Romy [Petráš 2004: 254]. Můžeme se proto domnívat, že komunistický režim, který dříve kritizoval kapitalistickou společnost pro její přístup k Romům, se tak tímto způsobem snaží vyhnout zodpovědnosti, kdy nekonkretizuje dané osoby, kterých se tento zákon týká, a který k nim přistupuje velmi diskriminačně.

Dne 15. 6. 1965 vznikl Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva, který si stanovil následující úkoly: „1) likvidace romských osad a chatrčí a řešení bytového problému Romů, 2) zabezpečení povinné školní docházky dětí a výchovy mládeže, 3)

zařazování práceschopných mužů do pracovního procesu“ [Nečas 1997: 102]. Následuje hromadná migrace Romů ze Slovenska na naše území. V mnoha městech začala vznikat izolovaná romská soustředění a zároveň s likvidací zanikaly rodové komunity. Postupně zanikal dohled nad dodržováním tradic a násilné usídlování Romů z různých prostředí do jednoho sídlištního prostředí zapříčinilo negativní dopady na „rituální čistotu“, které znemožnilo jejich harmonické soužití [Horváthová 1998: 33].

Po pražském jaru v roce 1968 romští předáci otevřeně kritizovali současnou státní politiku s ohledem na Romy a požadovali možnost založení vlastní organizace. Dne 30. 5. 1969 zaregistrovalo Ministerstvo vnitra společenskou organizaci, český Svaz Cikánů-Romů a slovenský Zväz Cigánov-Rómov. Následovalo jeho přijetí do Národní fronty [Pavelčíková 2004: 104]. V roce 1973 se však stát dostává opět plně do rukou nové nomenklatury KSČ. Pod nejrůznějšími záminkami administrativního typu bylo vedení Svazu nuceno dobrovolně svou činnost ukončit [Pavelčíková 2004: 110].

V posledním období do roku 1989 se ve státní politice uplatňoval program sbližování romské menšiny s majoritní společností. Podle Horváthové však cíl zůstal stejný – zařadit a asimilovat, pouze mírnější formou. K dosažení integrace s majoritou mělo dojít prostřednictvím materiálních a sociálních výhod, kdy byly Romům přidělovány byty, a získávali zvýšené sociální dávky [Horváthová 1998: 34]. Horváthová tvrdí, že tento přístup Romy paradoxně nejvíce paralyzoval, neboť „otupil jejich odvěkou soběstačnost a nezávislost“ [Horváthová 1998: 34]. Pavelčíková uvádí příklad, kdy se v druhé polovině sedmdesátých let objevuje systém populační politiky, který byl již dříve v minulosti striktně odmítnut. „Nepřízpůsobivé“ skupiny měly být eliminovány sterilizací žen za úplatek, což bylo hojně využíváno především romskými matkami s vysokým počtem dětí a mnohé okresy tento trend v dalších letech dávaly za příklad, jako úspěšné řešení tzv. cikánské otázky [Pavelčíková 2004: 115].

Za zmínku jistě stojí činnost Charty 77, v tomto případě dokument, který chartisté zveřejnili dne 13. 12. 1978, pod názvem „O postavení Cikánů-Romů v Československu“ [Pavelčíková 2004: 124]. V dokumentu iniciátoři upozorňují na diskriminaci Romů v ČSSR, na protiprávní rozpuštění Svazu Cikánů-Romů a neexistenci další instituce, která by zastávala zájmy a lidská práva Romů. Nevyhýbají se ani analýze zákona o zákazu kočování, a dalších státní nařízení postihující romské

obyvatelstvo. Prostá integrace není z jejich hlediska řešením, jelikož o tom zda mají splynout s majoritní společností, by měli rozhodovat oni samotní [Pavelčíková 2004: 125].

Jak je z výše uvedeného patrné, i v době komunistické éry režim v přístupu k Romům využívá prostředky kontroly a disciplinace, které stojí na pomyslném vrcholu přijatelnosti z hlediska lidských práv. Využívá takové prostředky disciplinace, jako je zákaz kočování, soupisy a evidence, ale cílem nebyla totální fyzická likvidace jako během období druhé světové války. Cílem byla spíše převýchova, asimilace v různých obměnách, jak nám ukáže analytická část této práce.

3 METODOLOGICKÁ ČÁST

3.1 Cíl výzkumu

Cílem empirické části diplomové práce je na základě analýzy dobových dokumentů, respektive na základě diskurzivní analýzy, nalézt odpověď na otázku, jakým způsobem přistupovaly veřejné politiky ke kriminalitě a trestání Romů v průběhu 20. století v Československu, později Česku. Na základě diskurzivní analýzy dobových dokumentů, mezi které patří zákony, parlamentní rozpravy, vládní opatření, expertní a vědecké výzkumy, se v empirické části práce soustředí na odhalení toho, jak veřejné politiky přistupovaly k Romům jako menšině obecně, na jakých informacích zakládaly svá rozhodnutí ohledně jejich trestání, jaká opatření navrhovaly k jejich převýchově a asimilaci.

Empirická část diplomové práce se také soustředí na diskurzivní analýzu dobového tisku, jako zdroje k utváření veřejného mínění o Romech v jednotlivých etapách zkoumaného období. Média jako dobový dokument k analýze byla vybrána právě proto, že mohou disponovat takovou mocí, kdy skrze symbolické obsahy informací ovlivňují, jak členové společnosti konstruují realitu.

Jak Thompson tvrdí, činnost médií, skrze publikované obsahy, ovlivňuje identitu jedinců i jejich každodenní život. Jedinci si o těch, které poznali prostřednictvím médií, mohou vytvářet jakékoliv představy a v zásadě při tom nejsou omezeni ohledem na realitu, tak jako by tomu bylo při jejich vzájemné interakci tváří v tvář [Thompson 2004: 176]. Masová média slouží jako snadno dostupný a sdílený zdroj stereotypních informací [Behm-Morawitz, Ortiz: 2013].

Jak již bylo řečeno, zkoumaným obdobím diplomové práce je 20. století, jehož jednotlivé části jsou v empirické části rozděleny do jednotlivých podkapitol. Práce se postupně věnuje období Rakouska-Uherska, období vzniku Československa a první republiky, období Protektorátu Čechy a Morava (1938 – 1945), období komunistické éry 1945 – 1989 (poválečné období, 50. léta, 60. léta, období normalizace a konec 80. let) a období po pádu komunismu 1989 – 2000 (porevoluční období, období po rozpadu Československa až do roku 2000).

3.2 Metoda výzkumu a sběru dat

Empirická část diplomové práce je kvalitativním výzkumem, kde byla využita analýza celé řady dobových dokumentů, jak primárních, tak sekundárních, ale také novinových článků dobového tisku.

Analýza dokumentů je významným přístupem kvalitativního výzkumu při časově vzdálených, historických událostech. Otevírá nám přístup k informacím, které by se jiným způsobem daly těžko sehnat a získávaná data nejsou vystavena působení zkreslení nebo jiných zdrojů chyb, které mohou nastat při jiném typu sběru dat. Jedná se tak o tzv. nereaktivní způsob sběru dat [Hendl 2005: 132]. Za dokumenty v kvalitativním výzkumu jsou považována taková data, která vznikla v minulosti a byla pořízena někým jiným než výzkumníkem [Hendl 2005: 204].

Obsahová analýza zkoumaných dokumentů by nám však nepřinesla z mého pohledu dostatečně relevantní data, a proto byla využita analýza diskurzivní. Diskurzivní analýza nevychází z předem definovaných kategorií, tak jak je tomu u kvantitativní metody sběru dat - u obsahové analýzy. Klasická obsahová analýza je kvantitativní, orientovaná na proměnné a používá předem definované kategorie. Soustředí se na dále neproblematizovaný a objektivně chápaný obsah [Miessler 2008: 116]. Výzkumník se ve velkém množství textů soustředí na počítání výskytu slov nebo tvrzení, přičemž nevýhodou je pak ztráta významu, která může nastat během kódování.

Diskurzivní analýza naopak tyto kategorie v textech objevuje. Samotný pojem diskurz odkazuje k užití jazyka při mluvě nebo psaném textu, přičemž je vyjádřením vztahu mezi určitou situací a událostí, mezi institucemi a aktéry.

K největším průkopníkům diskurzivní analýzy patřil (v této práci často citovaný) Michel Foucault, který se zaměřil na zkoumání struktury vědění v dějinách. Analýze diskurzu se věnoval především v dílech *Zrození kliniky*, *Slova a věci a Archeologie vědění*, přičemž v této době diskurz pojímal velmi abstraktně, jako nadindividuální strukturu, v rámci které jedinec může vytvářet smysluplné výpovědi. Ve výše uvedených knihách postupně formuloval zkoumání diskurzu archeologickou metodou, která usiluje popsat právě strukturu diskurzu. V díle *Řád diskurzu* pak přešel ke zkoumání mocenských vztahů genealogickou metodou, kde Foucault nechápe diskurz jako soubor znaků, ani jako strukturu, která existuje mimo jedince a vlastně i

mimo sociální vztahy, ale spíše jako „soubor praktik, které systematicky vytvářejí objekty, o nichž mluví.“ [Foucault 2002: 79]. Přenesl tedy zkoumání diskurzů více „na zem“.

Diskurzivní analýza se, oproti výše uvedené obsahové analýze, soustředí na jednotlivé texty, případy a nevychází z předem definovaných kategorií. Soustředí se přímo na text, v němž jsou tyto kategorie objevovány postupně. Výzkumník se soustředí na významy, které text nebo jeho části nabývají v příslušných sociálních kontextech [Miessler 2008: 117].

Dle Fairclougha je diskurz jedna z forem sociální praxe a sám analýzu soustředí na ty z diskurzů, kde je uplatňován vliv, nadřazenost a následný vznik sociální nerovnosti [Fairclough 1989: 25]. T. Van Dijk pak dominanci hodnotí jako uplatňování sociální nadřazenosti skrze početně omezené společenské skupiny, elity a instituce, jejichž aktivity směřují ke vzniku politické, kulturní nebo etnické nerovnosti [Dijk 1993: 243].

Podle Van Dijka vychází kritičnost diskurzivní analýzy z etických pozic, přičemž cílem analýzy by mělo být odhalení diskriminačních technik, které jsou v textech používané k legitimizaci poškozování lidských práv. Tím může být komunikační strategie rasistického nebo sexistického diskurzu [Dijk 2016: 63]. Jinými slovy lze tento diskurz pojmenovat jako diskurz diskriminační.

Van Dijk v kontextu diskriminačního diskurzu hovoří o tzv. ideologickém čtverci, který popisuje strategii vyjadřování skupinově sdílených názorů na pozitivní charakteristiku „nás“ a negativní charakteristiku „jich“. Ideologický čtverec tak stojí na základním principu: zdůrazni naše pozitiva – zdůrazni jejich negativa – zmírní naše negativa – zmírní jejich pozitiva [Dijk 2005: 33].

Právě Dijkova perspektiva diskurzu je v kontextu se zaměřením této diplomové práce zásadní. Cíleně se zaměřuje na identická či podobná témata, která jsou spojená s negativní prezentací menšin, uváděním stereotypů spojených s menšinami, užíváním metafor apod. Kritická diskurzivní analýza bere více do úvahy sociální zázemí diskurzu, zvláště historicky vzniklé nerovnosti mezi společenskými skupinami – což je důležité i pro vztah k Romům.

V této diplomové práci jsme se zaměřila na způsob kódování a interpretaci dat na základě principů kritické diskurzivní analýzy. Předem nebyly definovány žádné kategorie, ty byly objevovány postupně. K interpretaci dat jsem přistoupila přímo v textu v analytické části této práci, v jednotlivých podkapitolách věnujících se daným etapám zkoumaného období. Nejvýznamnější data jsou také stručně interpretována v závěru této práce.

3.3 Popis použitých dat

Jak již bylo řečeno, pro účely této diplomové práce byly použity dobové dokumenty a jejich analýza v jednotlivých etapách zkoumaného období.

Pro jednotlivé etapy zkoumaného období byly využity především následující primární zdroje:

- Zákony a vládní nařízení (viz seznam literatury)
- Parlamentní rozpravy (viz seznam literatury)
- Vědecké výzkumy a další expertní texty

Pro účely práce byly jako primární zdroje využité také následující články publikované v dobovém tisku:

- první republika:
 - *Československá republika* – pražský deník vycházející v letech 1919 až 1932
 - *Národní listy* - vycházející v letech 1861 až 1941
 - *Venkov* – vycházející v letech 1906 až 1945, ústřední tiskový orgán agrární strany, během monarchie provládní tisk.
- Protektorát Čechy a Morava:
 - *Lidové noviny* – založeny v roce 1893, publikující dodnes
 - *Polední list* – vycházející v letech 1929 až 1945
 - *Venkov* - vycházející v letech 1906 až 1945
- 1945 – 1989:
 - *Čin* (list české sociálně-demokratické strany pro osvobozené části Moravy)

- *Lidová demokracie* – deník vycházející v letech 1945 až 1994, poté sloučen s Lidovými novinami
- *Národní osvobození* – vycházející v letech 1924 až 1939, v předválečném období velký populizátor politiky hradu, prezident T. G. Masaryka, který v něm několikrát sám anonymně publikoval.
- *Rudé právo* – vycházející v letech 1920 až 1990, než bylo transformováno do deníku Právo. Jednalo se o ústřední tiskový orgán Komunistické strany Československa a sehrálo významnou roli v propagandistické strategii režimu.
- *Sbor národní bezpečnosti* – čtrnáctideník vycházející v letech 1948 až 1951
- *Svobodné slovo* - vycházející v letech 1945–1996, patřilo mezi hlavní periodika v Československu.
- 1989 – 2000:
 - pro zkoumané období byly využity články z databanky ČTK

Jako primární zdroje byly využity i následující výzkumné práce a expertní texty a datové zdroje:

- Eva Davidová - „K vymezení a specifice současného cikánského problému v Československu“ publikované v roce 1970 v Sociologickém časopisu
- Charta 77
- Jan Janák - „Rakouský protitulácký zákon z roku 1878 jako pokus o řešení společenských důsledků průmyslové revoluce.“, publikovaný v roce 1969 v Brně při Filozofické fakultě
- Milena Hübschmannová - „Co je tzv. cikánská otázka?“ publikovaný v roce 1970 v Sociologickém časopisu
- Naděžda, Zuzánková - „Počet cikánského obyvatelstva a jeho rozmístění v ČSSR.“, publikovaný v roce 1982 v Českém Lidu.

- Novák, Josef. „Zpráva o činnosti brněnské pobočky Československé společnosti antropologické v roce 1965.“ publikovaný v roce 1966 při ČSAV
- Vladimír Srb - „Změny v národnosti obyvatelstva ČSSR v letech 1950 – 1980“, publikovaný v Českém Lidu v roce 1983
- Vladimír Srb - “Demografický profil Československých Romů”, publikovaný v Českém Lidu v roce 1985
- Výzkum IVVM, *Březen 1993 - Kontinuální měsíční výzkum IVVM*, Český statistický úřad
- Výzkum IVVM, *Březen 1995 - Kontinuální měsíční výzkum IVVM*, Český statistický úřad

V analytické části práce jsou při analýze využity také sekundární zdroje přejaté od autorů, které se tématu týkající se Romů již věnovali, a informace v nich obsažené významně přispěly k účelu této práce. Jedná se především o práce autorů Burleigha [2010], Homoláče [1998] (A ta černá kronika!), Nečase [1997, 1999, 2002, 2005], Soukupa [2013], Sulitky [1999], Víška [1999], Zapletalá [2012], a dalších.

4 ANALYTICKÁ ČÁST

4.1 Veřejná politika

Jak již bylo v úvodu diplomové práce řečeno, veřejnou politikou je v tomto smyslu chápána záměrná aktivita a rozhodnutí vlády či jiných aktérů, které ovlivňují život společnosti. Je však potřeba na tomto místě pojem veřejné politiky rozvinout o jeho širší definici, podívat se, kteří aktéři za tímto procesem stojí a jaké teorie se k tomuto procesu vážou.

Profesor Martin Potůček, jeden z nejvýznamnějších analytiků veřejné politiky, pod tímto pojmem vidí především preventivní nástroj k předcházení a řešení konfliktů, který je nezbytný pro fungování soudobých společností. Jak dále poznamenává, není možné se vymanit ze společenských rámců, které jsou nezbytným prostředkem pro existenci lidského soužití. Mezi tyto prostředky patří peníze, právo, organizace, jazyk, kultura a další. Jsou to sociální vztahy, kde se prolínají zájmy individuí se zájmy dalších lidí, sociálních skupin, korporací a států. Pokud jsou tyto zájmy v tak velkém rozporu, že nelze naleznout shodu, dochází k hospodářským a sociálním krizím, válkám, převratům a revolucím [Potůček a kol. 2005: 6].

Veřejnou politiku můžeme také chápat jako obsahovou dimenzi politiky, vycházející z anglického *policy*. Pokud v tomto smyslu chápeme politiku vlády či politické strany, chápeme tak současně i úmysly těchto institucí v tom, co chtějí udělat, nebo dělají, případně co nezamýšlejí udělat nebo co nedělají [Cabada a kol. 2007: 48]. Tato obsahová složka politiky se uskutečňuje prostřednictvím politických aktérů a institucí [Cabada a kol. 2007: 49].

Cílem veřejné politiky se pak dle Potůčka stává proces agregace a sladování individuálních, skupinových a institucionálních zájmů do identifikace, formulace, prezentace, uznávání a uspokojování zájmů veřejných a tím se snaží řešit uznané sociální problémy [Potůček a kol. 2005: 54].

Z předešlých definic a popisu procesů, které se k veřejné politice vážou, by se na první dojem mohlo zdát, že její úmysly jsou vždy čisté, společensky prospěšné a žádoucí. Bylo tomu však i v průběhu 20. století v kontextu s trestáním Romů a procesy, které se je snažily asimilovat? Nebo jejich úmysly byly v přímém rozporu

s touto povahou věcí? Nebo si snad veřejné politiky s touto oblastí nedokázali vůbec poradit a konaly nahodile?

4.2 Období tzv. první republiky

Ačkoli perzekuce Romů sahá do dávné historie, tato práce se snaží zaměřit na období nedávno minulé, na předcházející 20. století. V tomto období dochází na našem území k mnoha dramatickým společenským proměnám. Začneme samotným vznikem Československa, které datujeme k 28. říjnu 1918. Evropa se vyrovnává s následky první světové války, Československo kromě toho se zcela novým státním zřízením, s celou společenskou proměnou.

Přestože zaniká monarchistické zřízení Rakouska-Uherska, nově vzniknuvší předpisy, zákony a další nařízení mají kořeny právě v tomto období. Vedení nově vzniklé republiky se mimo jiné potýká s odporem obyvatelstva v otázce kočovnictví, týkající se osob potulujících se z místa na místo bez materiálního zabezpečení. Tyto osoby se objevovaly nejčastěji na venkovských místech a svou obživu si obstarávaly především trestnou činností. Obyvatelé se tedy cítili ohroženi v otázce vlastního života i majetku [Soukup 2013: 117].

Stát na tyto podněty reaguje přijímáním různých opatření, která posléze vedou k přijetí platných zákonů. Kořeny tohoto procesu zasazuje již monarchie, která je v druhé polovině 19. století poznamenána závažnými strukturálními změnami v hospodářské a sociální oblasti s ohledem na rozmach průmyslové revoluce.

Odmítavý postoj majority vůči Romům v průběhu tzv. první republiky lze mimo jiné vypozařovat z velmi kritického postoje dobového tisku. Články se primárně zaměřují na informace týkající se kriminality páchané příslušníky romské menšiny, přičemž jsou v nich užívány velmi pejorativní výrazy. O Romech je v dobových člancích hovořeno pouze jako o „cikánech“. Na toto pojmenování je kladen velký důraz jako na kategorizaci těchto osob a jejich identifikaci. K Romům je přístupováno ve valné většině článků jako ke kriminálníkům z podstaty jejich bytí, jako k osobám, které jsou pro společnost přítěží a není mnoho šancí proto, aby se úspěšně do majoritní společnosti zapojily.

Z článků je patrné, že se Romům dostává odmítavého postoje ze strany majority především na venkově, tedy v místech, kde se nejčastěji usazovali. Články hovoří o „cikánských tlupách“, které se dopouštějí krádeží na majetku jejich spoluobčanů. Takovým příkladem může být článek „Cikáni na českém jihu“ [Venkov 1919: 9], publikovaný dne 27. 5. 1919 v novinách Venkov. Článek hovoří o přílivu Romů z Uher, který ohrožuje venkovský lid, a vyzývá k přijetí rychlých opatření. Článků s obdobnou tematikou je v dobovém tisku celá řada.

V průběhu této práce využijeme příklady z dobového tisku pro ilustraci postojů veřejnosti k Romům v dané době, přičemž tato analýza vychází z principů diskurzivní analýzy již zmíněného Michela Foucaulta. Foucault nechápe diskurz jako soubor znaků, ale jako „soubor praktik, které systematicky vytvářejí objekty, o nichž mluví.“ [Foucault 2002: 79]. V kontextu této práce lze jeho pojetí chápat tak, že dobový diskurz konstruuje „problém cikánské kriminality“ na něž navazují výzvy k řešení. Analýza vychází taktéž z principů kritické diskurzivní analýzy, viz kapitola 3 – Metodologie.

4.2.1 Zákony Rakouska-Uherska

Již v první polovině 19. století jsou zřizovány ústavy, označované jako robotárny (z německého Zwangsarbeitsanstalten), sloužící k izolaci tuláků a žebráků [Janák 1969: 76]. Jedním z prvních zákonů upravujících problematiku tuláctví je pak *Zákon č. 88, vydaný dne 27. července 1871 o takzvaném postrku* [Zákon o postrku, 1871]. Je to zákon, který vyhošťuje nebo „postrkuje“ osoby nežádoucí z obcí, ke kterým nepřísluší. Mezi tyto osoby patří prostitutky (nevěstky veřejné), trestanci a nucenci z vazby propuštění, kteří jsou nebezpeční osobám nebo majetku v příslušné obci. Dále pak osoby, které nejsou schopny prokázat, že mají nějaké příjmy či dovolenou živnost a v neposlední řadě tuláci a lidé štítící se práce. Na tomto místě je žádoucí zmínit, že postrk nebyl trest za jednání. Jednalo se o úkon veřejné správy, který se mohl aplikovat na vyjmenované kategorie osob bez ohledu na to, co dělaly. Samotný zákon pak byl zrušen až v roce 1950.

Další zákon proti tuláctví vstupuje v platnost o dva roky později, jedná se o tzv. „*rakouský protitulácký zákon*“ č. 108/1873. Tento zákon již specifitěji definuje

pojem tuláka, za kterého je považován člověk bez bydliště, nebo ten, který opustil své bydliště a nemá prostředky k vlastní obživě. Takto vymezený „tulák“ tak bude potrestán odnětím svobody na osm dní až jeden měsíc, přičemž při opakovaném dopadení se tento trest zprísňuje delším pobytem za žalářem [Janák 1969: 83]. Jak historik Janák poznamenává, pojem tuláka byl tak široce vymezen, že zákonem mohl být postižen jakýkoliv cestující, který se nemohl prokázat dostatečnými finančními prostředky. V době hospodářské krize tak mohl být použit proti jakémukoliv nezaměstnanému dělníkovi [Janák 1969: 84].

Je tedy patrné, že se jedná o zákon velmi diskriminační, který postihoval velkého množství osob na základě předem připsaných atributů, nikoli na základě konkrétního jednání. Jak je známo, v době průmyslové revoluce a s ní souvisejících strukturálních změn (především nárůstu tovární výroby, nového pojetí dělby práce, ústupu převahy zemědělství atd.), dochází k obrovskému přesouvání osob, především z venkova do měst. Můžeme se tedy pouze dohadovat, kolika osob se tento zákon dotkl neprávem, právě díky široce vymezenému pojmu tulák. Kolika se dotkl osob, které byly pouze „na cestě“ za novým životem, novou prací, nebo osob, které jen reagovaly na nově vzniklou společenskou situaci.

Zákon č. 108/1873 uvádí v život dvě nové represivní instituce a to institut policejního dohledu a zadržování osob v donucovacích pracovnách. Vše bylo zaštitěno rozhodnutím soudu, který zároveň rozhodoval o ukončení tohoto trestu. Odsouzení nemohli být v robotárnách drženi déle než tři roky, mladiství nesměli být drženi v jim určených nápravných nařízeních déle než do dvaceti let jejich věku [Janák 1969: 85]. Donucovací pracovny byly jako instituce zrušeny opět až v roce 1950.

Ačkoli v zákonech nejsou přímo jmenované osoby hlásící se k romskému etniku, neboli „cikáni“, jak byli v tomto období nazýváni, je nesporné, že byl mimo jiných (nežádoucích) osob, mířen právě proti nim. Jak Soukup uvádí, nejpočetnější skupinou žijící tímto potulným způsobem života, byli právě Romové [Soukup 2013: 117].

Konkrétně „cikáni“, jako skupina obyvatel, byla definována až v souboru protiromských úředních úkonů, v tzv. *Výnosu rakouského ministerstva vnitra ze dne 14. září 1888, č. 14015/1887, o potírání cikánské trýzně*. Tak jako v předešlém zákoně,

i zde je upraveno nařízení, které umožňovalo vyhoštění „Cikánů“ z určitých obcí monarchie za součinnosti obecního úřadu a nejbližší četnické stanice. Obecnímu úřadu byla uložena povinnost nahlásit nově příchozí potulné cikánské skupiny a četnická stanice musela na tento fakt reagovat v co nejbližší možné době jejich vyhoštěním. Mimo to, měli být všichni potulující se cikáni bez zaměstnání posláni před soud a řádným způsobem potrestáni [Nečas 2005: 374]. Výnos se mimo jiné týkal i dosti citlivých záležitostí, týkajících se zdraví a osobní hygieny. Nařizoval zadržení „cikánů“, postižených nakažlivou chorobou v místních nemocnicích, domnělé zdravé cikány nařizoval dezinfikovat a držet je v izolaci po dobu zjištění hrozby trvání možného nakažení. V případě, že bylo zjištěno zavšivení těchto osob, výnos nakazoval, aby byli ostříhání dohola. Podobná nařízení se týkala i jejich zvířat. Pokud se prokázalo, že jsou nositelé nakažlivých chorob, měla být bez otálení utracena. Za samozřejmost bylo považována možnost zabavení jejich veškerého možného majetku [Nečas 2005: 375-376].

Výnos rakouského ministerstva vnitra ze dne 14. září 1888, č. 14015/1887, o potírání cikánské trýzně se tak stává prvním právním dokumentem, který se zaměřuje přímo na romskou populaci. Přestože i dřívější právní dokumenty a zákony byly cíleny na Romy, *Výnos č. 14015/1887* tuto skupinu obyvatel přímo konkretizuje. Je to dokument, který Romy popisuje jako delikventy ve Foucaultově pojetí, tedy osoby, pro jejichž hodnocení je relevantní spíše jejich život jako celek než jejich konkrétní (trestná) činnost [Foucault 2000: 348]. Tyto delikventy je nutné normalizovat, disciplinovat a držet nad nimi dohled. Zaměření výnosu na osobní hygienu, dezinfekci a nemocnost těchto osob je v přímé paralele s konceptem biopolitiky/biomoci, o kterém Foucault hovoří ve svém díle *Zrození biopolitiky*. Vývoj biomoci Foucault neodmyslitelně spojuje s vývojem kapitalismu, který pro své úspěšné fungování potřebuje zapojení těla do systému produkce [Foucault 1999: 168]. Biopolitika je vládní praxe, která se snaží racionalizovat problémy spojené s populací, jako je zdraví, dlouhověkost, porodnost. Romové se pak stávají objektem politiky hned z několika hledisek, jako je práce, porodnost a kriminalita. Stávají se předmětem kontroly, ale zároveň i výchovy.

Biopolitika se snaží regulovat populaci prostřednictvím různých sankcí a dohledu, ale také pomocí pozitivních podnětů a nastolit tak její rovnováhu. Cílem je eliminovat nekonformní jedince. Dle Foucaulta je medicína a hygiena od počátku 19. století jedním z nejdůležitějších prvků, jenž spojovala kázeňskou techniku s biopolitikou. Medicína na jedné straně působí na tělo a populaci pozitivně, posiluje jeho schopnosti a produktivitu, na druhé straně pak ukázněje a reguluje [Foucault 2005: 226].

Jak je patrné, všechny uvedené právní dokumenty v sobě obsahují z dnešního pohledu velmi necitlivá a diskriminační nařízení. Celý text je diskriminační především z pohledu jeho zobecnitelnosti, možnosti zneužití na celou skupinu těchto obyvatel. Dnes se můžeme jen stěží dohadovat, nakolik se opatření týkala pouze těch osob, které skutečně nějakým způsobem škodili svému okolí, nebo pro něj byli nebezpeční. Jsou to zákony, které obsahují pouze represivní nařízení bez jakéhokoliv návrhu na opatření preventivní. Romové jsou zde vykreslováni pouze jako potulní loupežníci. Hovoří se pouze o Romech („cikánech“) v mužském rodě, nejsou zmiňovány ženy a děti.

Romové jsou pojímáni jako páriové, o kterých hovoří Giddens, jako o skupině, která je majoritou opovrhovaná a je potřeba ji držet stranou od „normální“ majoritní společnosti. Zákony Rakouska Uherska jsou první větší snahou Romy stigmatizovat (Goffman a další) a pomocí negativních sankcí ochránit majoritu před jejich deviantním chováním.

4.2.2 Zákony první republiky

Se vznikem Československa přichází demokratická společnost. Hlavním znakem je přijetí nové ústavy, která je považována za pokrokovou, přesto však obsahuje mnoho slabin a to především na lidskoprávní úrovni menšin.

Nově vzniklá republika a s ní Poslanecká sněmovna (Národní shromáždění československé) plánuje realizovat nová opatření. O tom svědčí například *návrh č. 3877 z roku 1922 poslanců R. Bergmana, dr. Františka Lukavského, Františka Maška a dr. J. Matouška na vydání zákona O potírání řádění cikánů* [Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1922]. Tvrdí v něm, že ustanovení, která byla přežatá z období Rakouska-Uherska, značně selhávají, že se na venkově rozmáhá řádění cikánů a že se

obyvatelstvo obává o svoji osobní a majetkovou bezpečnost. Jako jeden z důkazů udávají *petici 44 obcí* z roku 1907 adresované Poslanecké sněmovně rakouské říšské rady s požadavkem o vydání speciálního zákona, který by potřel „cikánství“. Návrh ukládá vládě Československé republiky, aby věnovala náležitou pozornost řádění „cikánů“, a aby zahájila přípravné práce k vydání zvláštního zákona.

Nedílnou součástí těchto opatření nebyla pouze společenská situace, ale také rozvoj vědy, především pak daktyloskopie a antropologie. V Českých zemích první daktyloskopickou evidenci zločinců vytváří v roce 1907 Josef Povondra, četnický velitel z Královských Vinohrad. Od samého počátku byla součástí evidence zločinců taktéž sbírka daktyloskopických karet cikánů. Sám Povondra uváděl, že cílem daktyloskopické evidence veškerých cikánů je „potírání cikánského zla“. V roce 1922 tak vniká prozatímní evidence cikánského obyvatelstva. Ta mimo základních dat obsahovala také informace o fyzickém vzezření [Baloun 2017]. Tento přístup k Romům byl součástí celkového trendu, kdy veřejná správa využívá stále více různých nástrojů k dohledu, klasifikaci a působení na jednotlivce i celé sociální kategorie.

Je patrné, že postoj společnosti vůči Romům byl bezesporu velmi tvrdý. Objevily se však i postoje smířlivější, se snahou řešit tento společenský problém řekněme liberálněji, s odstupem od celospolečenského mínění. Příkladem může být postoj přednosta okresního soudu v České Skalici V. Thoma, který upozorňoval na nedostatky při předvádění Romů před soud. Upozorňoval na nedostatky usvědčujících důkazů. Zastával se „cikánů“ se snahou o objasnění příčin jejich chování. Podle vlastního vyjádření považoval „cikány“ za lidi, jako jakékoliv jiné s tím rozdílem, že byli ochuzeni o znalost víry v Boha. Příčinu viděl v jejich nelehkém osudu, kdy vyrůstají v prostředí chybějící morálky, ve zlodějském prostředí. Kritizoval taktéž přístup majority k Romům, který považoval za netolerantní a přespříliš kritický [Soukup 2013: 119-120].

Ministerstvo vnitra poukazovalo na základě rozsáhlé analýzy na řadu překážek v přijetí tvrdého zákona, především s ohledem na paragraf 128 ústavní listiny, která zaručuje rovnost před zákonem všem bez ohledu na rasu, ke které osoby přináležejí [Soukup 2013: 120].

Veškeré snahy o sociální politiku, která by „cikánskou otázku“ řešila z hlediska preventivních a dalších opatření vyhýbajících se tvrdé represi však selhávají a to především z nedostatku finančních prostředků [Soukup 2013: 120].

Z výše uvedeného vyplývá, že legislativa tzv. první republiky vychází z principů Rakousko-Uherských zákonů, které jsou vůči minoritě Romů velmi kritické, byrokratické povahy a neberou zřetel na vlastní specifika těchto občanů. Opatření se opírají o poznatky daktyloskopie a antropologie, tedy rozvíjející se vědy, jak již bylo uvedeno v teoretické části této práce (viz kapitola 2.4.1 Romové a první republika). Na základě těchto věd dochází k systematické evidenci Romů, jejíž součástí jsou informace o fyzických charakteristikách těchto občanů. Jediným cílem se pak stává snaha o systematický dohled a „potírání cikánského zla“, jak bylo proneseno ústy velitele četníků Josefa Provondry. Můžeme tedy na tomto místě konstatovat, že je vůči Romům v období tzv. první republiky aplikován přístup, o kterém hovoří právě zmiňovaný Michel Foucault v jeho pojetí mocenských vztahů. Romové se stávají pouhým nástrojem, přičemž skrze jejich charakteristiky je uplatňována moc. Romové jsou v tomto období etiketizováni, tak jako o tom hovoří Edwin Lemert a stejně tak považováni za deviantní dle popisu Anthony Giddense („cikánské zlo“).

První republika se však současně stává obdobím, ve kterém se začínají objevovat i pozitivní postoje vůči Romům, týkající se především jejich potřeby asimilace. V řádu jednotlivců se objevují názory, že je potřeba ohlížet se na jejich kulturní specifika, na nepříznivé podmínky, v kterých se Romové rodí a v kterých jsou odsouzeni přežívat. S nově přijatou ústavou a listinou základních svobod se veřejná politika dostává do sporu v negativním přístupu k Romům, především s ohledem na rovnoprávnost svobod všech občanů. Jak nám však pozdější období ukáže, všechny tyto snahy přijdou vniveč.

4.2.3 Zákon č. 107/1927 Sb. „O potulných cikánech“

„Slavná sněmovno! Praví se „a la guerrecomme a la guerre“, ve válce jako ve válce, nelze si hráti s nepřítelem na vojáčky a rovněž s cikány nemůžeme si hráti dále na schovávačku.“ [Zákon č. 117/1927].

Těmito slovy sněmovního zpravodaje Viškovského začíná zasedání Poslanecké sněmovny k návrhu zákona č. 117/1927 Sb. *o potulných cikánech* ze dne 14. července 1927. [Zákon č. 117/1927]. K příslušníkům romské menšiny je zde od počátku přistupováno jako ke státnímu nepříteli, se kterým je nutno vésti válku.

Veřejnost byla o přijetí zákona informována mimo jiné prostřednictvím tisku. Zevrubně o něm informoval článek „Osnova zákona proti tuláctví a cikánství“ publikovaný dne 9. 6. 1927 v novinách Československá republika [Československá republika 1927]. Článek podrobně popisuje obsah zákona, Romové jsou zde charakterizováni jako „nebezpeční živlové“ a zdůrazňuje se jejich rod („cikáni rodem“). Neopomíjí zmínit, že zákon č. 107/1927 Sb. není zaměřen pouze na „cikány“, ale také na osoby, které „po cikánsku“ žijí a jež jsou, dle mínění novin, ještě nebezpečnější než „cikáni rodem“.

Článek, publikovaný dne 22. 6. 1928 v novinách Národní listy „Něco o cikánech, nebezpečném to živlu pro venkov.“ [Národní listy 1928] informuje o kartotéce (soupisu) všech Romů žijících v Československu, která je umístěna v Praze a která slouží četníkům k vypátrání příslušných Romů. Ti jsou popisováni jako „cikánské tlupy“, jako postrach pro všechny obyvatele vesnic. Používání slov jako „cikánské tlupy“, poukazuje na veřejné mínění zaměřené proti Romům, kteří byli (jak samo slovo tlupa odkazuje) pojímáni jako příslušníci primitivní společenské organizace vyznačující se divokostí a zaostalostí. Slovo tlupa je často také vnímáno jako zločinecké sdružení. Dále článek informuje o chystaném zákonu o potulných cikánech, konkrétně o požadavku cikánských legitimací a kočovných listů.

Samotnému přijetí zákona předcházela rozsáhlá kampaň rozpoutaná v pravcovém tisku, týkající se kauzy v Moldavě nad Bečvou na východním Slovensku a loupeží v Jižních Čechách. V „moldavské“ kauze bylo souzeno devatenáct členů organizované skupiny vedené Š. Filkou, kteří po dobu několika let při loupežných přepadeních své oběti vraždili a byli souzeni dokonce i za kanibalství [Soukup 2013: 120]. Tato kauza se stala také podnětem rozpravy příslušného zákona a navrhovatelé k ní rozsáhle odkazují.

Jeden z článků týkající se moldavské kauzy, byl publikován pod titulkem „Cikánské lidojedství na Slovensku – smutné dědictví po Maďarsku.“

[Československá republika 1927a] v novinách Československá republika dne 6. 3. 1927. Jak titulěk sám naznačuje, příčina činu je dávana do souvislosti s nadvládou maďarského režimu. Oběťmi činu byli maďarští občané, podloudníci,⁸ přičemž k jejich vraždě se zadržení pachatelé přiznali. Uvedený článek popisuje čin do takových podrobností, kdy neopomíjí zmínit, jaký druh jídla si pachatelé z obětí vařili a jakou chuť jejich maso mělo. Zaměřuje se také na postoje pachatelů, kteří byli popsáni jako ti, kteří svých činů nelitují.

Dalším z mnoha článků, kterých bych zde ráda zmínila, byl článek publikovaný dne 11. 3. 1927 v novinách Československá republika [Československo 1927b]. Článek se kriticky staví k zahraniční žurnalistice (především Vídeňské), která dle názoru autora vyzdvihuje špatné společenské poměry na Slovensku a z „děsného zločinu cikánů“ vytváří politikum. Přestože se článek snaží ospravedlnit Slovensko ze zodpovědnosti na celé kauze (jak mu vyčítá vídeňský tisk), útočí na romskou populaci jako celek a neustále zdůrazňuje jejich negativní charakteristiky. Věty a slova jako „Cikán je cikán!“, „cikán není požehnáním pro žádnou dědinu“, „blíž k maďarským hranicím, kde je větší blahobyt a kde se dá přece leccos ukrást.“, jsou projevem negativních nálad ve společnosti proti této skupině obyvatel. Moldavská kauza se tak stává obrazem celkového přístupu ve společnosti, jelikož média obrací svůj zájem od skutečných pachatelů k celkové populaci Romů, stává se nástrojem propagandy s cílem popsat Romy v tom nejhorším možném světle a připravit tak ornou půdu pro úspěšné přijetí zákona, jehož jediným cílem bylo Romy asimilovat.

Díky moldavské kauze a ohromnému vlivu tehdejšího tisku se tak Romové stávají jakýmsi státním nepřítelem, vůči kterému je nutné vésti válku. Je nutné přijmout takový zákon, který státním institucím a státnímu aparátu umožní využít mimořádných krajních prostředků, které je možné ospravedlnit potřebou ochrany státu a jeho občanů před tímto nepřítelem. Nad Romy je nutné vytvořit takový dohled a disciplinovat je do té míry, aby se asimilovali a místo pomyslné války přišel pomyslný mír.

⁸ Za podloudníka byl v dané době považován člověk, který nedovoleně dopravoval zboží s obcházením celních předpisů. Jinými slovy pašerák.

Sněmovní zpravodaj Viškovský ve své rozpravě také mimo jiné uvedl, že [...], „bud'ťo cikáni podrobí se naší morálce, naší civilizaci, [...], nebo není a nemůže být pro ně u nás více místa. Potulný život jako semenišťe mravní zkázy a jako nebezpečí majetku a života musí býti likvidován.“ [Zákon č. 117/1927].

Slova zpravodaje Viškovského vyznívají velmi tvrdě. Především slovo „likvidovat“ stojí na hranici únosné míry, je však nutné podotknout, že tato likvidace nebyla zaměřena na jednotlivce či rasu, ale na způsob potulného života. Likvidována má být potulka skrze převýchovu, a pokud se jednotlivci odmítají tohoto způsobu života vzdát, má přijít restrikce, dohled a donucení. Tím se pojetí zákona liší od pozdějších Norimberských zákonů uplatňovaných během druhé světové války, jejichž cílem byla totální likvidace Romů, tedy i likvidace fyzická.

Zákon vymezuje pojem „potulný cikán“ nejen etnograficky (tedy rasou), ale rozšiřuje své pojetí také na další osoby - tuláky „po cikánsku žijící“. Zákon uvádí, že nepostihuje cikány jako celek, ale týká se pouze potulných cikánů. Tvrdí, že předpokladem pro opatření z něj vyplývající není rasa, ale způsob života, který je v tomto smyslu chápán jako potulnictví. Je však nutné mít na zřeteli, že samotná klasifikace „Cikán“ je sporná. Přiřazení člověka k určité etnické skupině na základě rasy či nějakých vnějších atribut je silně stigmatizující. V tomto případě se potvrzuje moje hypotéza z teoretické části této práce (kap. 1.1.2 Kdo je Rom?) o tom, že veřejné politiky jednající ohledně Romů se na problematiku identity neohlížely a přistupovaly k ní z esencialistické perspektivy. Ta je však v konečné fázi vede k etiketizaci osob. To dokládají mimo jiné pojmy, které se v textu zákona objevují, jako je „cikánská kalamita“, „cikánské živly“ apod. Dále jsou Romové popisováni jako osoby náchylné k zahálce, žebrotě, krádeži a násilí, jako osoby, které se stali svízeli, nebezpečím a postrachem usedlého obyvatelstva. V tomto kontextu zákon nerozlišuje mezi cikány, potulnými cikány nebo kýmkoliv jiným. Souhrnné pojmenování je prosté, „cikán“.

Romové jsou pojímáni jako přírodní pohroma, jako přírodní živel, který se dá jen stěží ovládnout. Je nutné přistoupit k jejich disciplinaci a dohledu nad nimi, protože to nejsou rovnocennými aktéry, s kterými je možné jednat, nebo na které je možné nějak působit a měnit je, právě proto, že jsou to přírodní jevy. V tomto ohledu můžeme spatřit jakousi paralelu s dnešní uprchlickou vlnou. Mnoho států včetně České

republiky si do značné míry neumí poradit s přílivem uprchlíků z blízkého východu a dalších zemí. Uprchlíci jsou opět pojímáni jako přírodní katastrofa, které se lze jen stěží bránit. Ve společnosti dochází k obavám z destabilizace společnosti, společenského řádu. Proto je podle řady hlasů ve veřejném diskurzu nutné přistoupit k dohledu a disciplinačním technikám, o kterých hovoří Foucault, nebo Goffman skrze negativní sankce.

Zákon má být jakýmsi kompromisem vůči cikánskému tuláctví, kterému má být dán řád a pravidla, avšak o několik vět později se dozvídáme, že má dojít k jeho úplnému odstranění. Autoři si jen reálně uvědomují, že mu nelze zabránit ze dne na den. Zákon v sobě obsahuje jak represivní složky (zákaz kočování bez zvláštního povolení, zákaz tvoření tlup, zákaz držení zbraní atd.), tak složky preventivní (současnou terminologií bychom mohli říci složky disciplinační), mezi které zahrnuje soupis, evidenci a výchovu dětí. Soupisem a evidencí je myšlena evidence osob na základě antropometrických a daktyloskopických zjišťování, na jejichž základě byl všem těmto osobám přidělen průkaz totožnosti. Ohledně výchovy dětí byl přijat návrh o možnosti odnětí dětí do věku 18 let, těm rodičům, kteří o ně nemohou řádně pečovat. Tyto děti měli být umístěny buď do řádné rodiny, nebo do výchovných ústavů. Zákon dále upravuje možnost lékařských prohlídek, možnost zabavení majetku a zvířat a také vypovězení cizozemských cikánů. Nasnadě je otázka, zda opatření, která jsou zde uváděna, jako preventivní se nemíjela účinkem a pouze nepřispívala k tvrdému pronásledování romských příslušníků.

Je však nutné na tomto místě zmínit, že zákon nebyl přijat jednomyslným hlasováním. V rozpravě zákona vystoupili poslanci hlasující proti, kteří se snažili poukázat na nesrovnalosti zákona. Mezi nimi byl například zastupitel strany ČSDSD Jaromír Nečas, který namítal, že je zákon namířen proti rase, omezuje osobní svobodu a je v rozporu s ústavou. Poukazoval na to, že zákon může být namířen proti nezaměstnaným dělníkům hledajícím práci, že může být stažen na všechny „cikány“, nejen ty neustále kočující. Používá dokonce i pojem stigmatizace, který dává do souvislosti s paragrafy, kde jsou „cikáni“ označeni jakou zločinná rasa. Kritizuje v tomto kontextu vydávání zvláštních legitimací a odebrání dětí matkám, u nichž vyzdvihuje jejich cit pro mateřskou lásku. Hovoří o tom, že není pohlíženo na

důsledky, způsobené podmínkami, ve kterých „cikáni“ žili a žijí. Podle něj žili jako štvaná zvěř, v hmotné, morální i duševní bídě.

Proti návrhu se postavila taktéž poslankyně Irene Kirpalová z DSAP, která hovoříc německy, považovala § 12 (o možnosti odebrat potulným cikánům děti) za nelidský, asociální a navrhovala jeho úplné vyškrtnutí. Poslanec Jozsef Gáti z KSČ kritizoval legitimaci „cikánů“ a přirovnával ji k postihování středověkých Židů nebo legitimizaci prostitutek, která dle jeho názoru nevede k ničemu jinému než poškozování osobní svobody.

Přes všechny námitky a pozměňovací návrhy byl zákon č. 107/1927 Sb. přijat a vešel v platnost dne 14. července 1927. Ve znění zákona je upraven *pojmem potulného cikána*, za kterého je považován i ten, který má po část roku stálé bydliště. Touto částí roku je v zákoně myšleno především období zimy, kdy se někteří z těchto obyvatel, s ohledem na klimatické podmínky, ustálili na jednom místě. Toto opatření je dalším ukazatelem toho, že zákon je ve svých důsledcích tak nešťastně nastaven, že je jím možné postihnout všechny příslušníky romské menšiny bez rozdílu. Zákon obsahuje nejen represivní a preventivní složku, zaměřuje se také na složku trestní. Mimo úpravu možnosti věznění, upravuje také možnost neustálého policejního dohledu, který spolu s široce vymezeným pojmem „potulného cikána“ (viz výše), staví takřka každého z nich do statusu občana druhé kategorie, do kategorie nebezpečného zločince a recidivisty. Paradoxem doby zůstává, že zákon samotný podepsal prezident osvoboditel T. G. Masaryk, který se během Hilsneriády aktivně zastával Židů.

S trestní složkou zákona pak souvisí další vládní osnova zákona o zřízení nucených pracovních kolonií, které mají být řešením otázky udržení k práci „živly práce se štítící“ a rozšířením institutu policejního dohledu na území Slovenska a Podkarpatské Rusi, kde do tehdejší doby nebyl zákonně upraven. Zákon č. 102/1929 Sb., *o zřízení nucených pracovních kolonií* je přijat o dva roky později, konkrétně 25. června 1929 [Zákon č. 102/1929]. Ten však v praxi během období tzv. první republiky nebyl realizován. Vznik těchto kolonií se dostal do střetu s profesními sdruženími zemědělců a řemeslníků, kteří se báli státní konkurence.

Během třicátých let 20. století se obtížná situace Romů nadále stupňuje. Díky přijatému zákonu č. 117/1927 Sb., *o potulných cikánech* se zvyšuje nevraživost

majority vůči Romům, dochází k postupnému potlačení kočování a následným přijetím zákazu vstupů Romů do jednotlivých obcí a měst. V květnu roku 1933 vydává zemský úřad vyhlášku o zákazu vstupu potulných cikánů do obvodu Velké Prahy a jejího okolí. Hranice tohoto obvodu byla dokonce obehnána varovnými tabulemi s nápisem „Potulným cikánům přístup zakázán.“ [Nečas 1997: 60].

Třicátá léta se tak stávají ornou půdou pro režim, který byl zkázou pro tzv. první republiku, celé Československo, Evropu a poznamenal celý svět.

Jak je uvedeno v textu výše, v rámci *Zákona o potulných cikánech a podobných tulácích* je na Romy nahlíženo jako na kalamitu, živel, přírodní katastrofu, která je natolik silná, že je nutné s ní vésti válku. Veřejné mínění posilované dobovým tiskem, točící se především kolem moldavské kauzy, je natolik zaměřené proti romským obyvatelům, že výsledkem se stává velmi diskriminační zákon, který se snaží Romy asimilovat, provést nad nimi takový dohled, který jim téměř znemožní se svobodně pohybovat. Romové se stávají v očích veřejnosti nositeli škodlivého způsobu života, tak jak o něm pojednává již několikrát zmíněný Michel Foucault.

Ten ve svých textech poukazuje na to, jak byly určité sociální skupiny a jedinci marginalizováni skrze svůj způsob života, který byl vyhodnocen jako škodlivý. Cílem však nebylo tyto jedince a skupiny likvidovat, ale převychovat je. Moc měla působit na jedince prostřednictvím jeho „duše“, změnit způsob jeho života, i způsob jeho myšlení. Duše je dle Foucaultova pojetí nástrojem, pomocí kterého se dá ovládat celá společnost, je řízena, cvičena a kontrolována společností a duše samotná ovládá těla jedinců [Foucault 2000: 64 - 66].

Romové jsou pojímáni jako přírodní katastrofa, jako jedinci, kteří se s charakteristikou zločince již rodí. Jsou vnímáni tak, jak Foucault popisuje zločince, který je prohlášen za nepřítele všech, který musí být v zájmu všech pronásledován, je postaven mimo společenskou smlouvu, diskvalifikuje se jako občan a vynořuje se jako divoký fragment přírody, který v sobě nese. Stává se ničemníkem, zrůdou, šilencem, nemocným a záhy „nenormálním“. [Foucault 2000: 156].

Zákon o potulných cikánech a podobných tulácích se nesnaží trestat konkrétní zločince, zaměřuje se na trestání určitého způsobu života a snaží se převychovat povahu jedince, tedy tuláka. Jedná se o způsob života, který není vnímán jako

v normě. Jedná se o trestání, o kterém Foucault hovoří jako o trestání disciplinárním, které vychází z nedodržování pravidel, toho co se jim vymyká nebo odchyluje. „Trestná je neohraničená oblast nekonformního.“ [Foucault 2000: 255]. S tím také souvisí i Foucaultovo pojetí delikventa. Delikvent je dle jeho popisu člověk, který se od zločince odlišuje tím, že je pro jeho charakteristiku relevantní spíše jeho život jako celek než jeho konkrétní (trestná) činnost. Není pouze pachatelem svého činu, ale se svým činem je spojen svazkem složitých nitek, mezi které patří instinkt, pud, sklony a charakter [Foucault 2000: 348-349]. A přesně tak jsou v rámci *Zákona o potulných cikánech* vnímáni Romové. Trestání mají být za způsob svého života (potulka), není zde uvažováno o nějakém konkrétním trestném činu. Cílem je delikventy normalizovat a disciplinovat, utvořit z nich poslušné objekty, kteří se podrobí návykům, pravidlům, pořádku a autoritě [Foucault 2000: 192].

4.3 Období 2. světové války

V průběhu 30. let 20. století se Německo poznamenané první světovou válkou potýká se svízelnou hospodářskou situací a nacismus, který byl do té doby pouze na okraji politického spektra, neustále sílí. Již před převzetím moci nacisté deklarovali svůj nenávistný postoj k menšinám. V roce 1935 schvaluje říšský sněm tzv. *Norimberské zákony*, které jsou rasově zaměřené proti Židům. Těm je následně zabaveno německé občanství a zakázáno uzavírat sňatky s Němci. Následuje druhá světová válka, která se stane osudnou pro milióny z nich. Židé jsou systematicky vyvražďováni v koncentračních táborech a společně s nimi velká část romského obyvatelstva.

Dne 16. 3. 1939 se na základě výnosu říšského kancléře stávají Čechy a Morava protektorátním územím, do něhož spadaly tři základní skupiny obyvatel. Jednalo se o dřívější Němce a Němce příchozí po okupaci považované za říšské občany na základě norimberských zákonů. Čechům byl uznán statut protektorátního příslušníka, který jim zaručoval nižší společenské i právní postavení oproti německým spoluobčanům. Poslední skupinou obyvatel pak byli občané neárijského původu, mezi které patřilo především židovské a romské obyvatelstvo. [Nečas 1999: 16].

Zákon č. 117/1927 Sb., *o potulných cikánech* se stává východiskem pro všechny kroky k přijetí dalších opatření týkajících se potlačování a perzekuce romského obyvatelstva. S tím samozřejmě souvisejí i tzv. *Norimberské zákony* z roku 1935, v nichž byli kromě Židů klasifikováni také Romové jako nebezpečná cizí rasa [Fraser 1998: 211].

Nutno podotknouti, že zákonu č. 117/1927 Sb., předcházel zákon bavorský ze dne 16. 7. 1926 *k potírání cikánů, tuláků a příživníků*. Ten se stal inspirací a předlouhou zákona č. 117/1927 Sb. a bavorská policie díky němu získala pravomoc posílat Sinty a Romy do chudobinců až na dva roky, pokud se neprokázali, že jsou řádně zaměstnání [Burleigh 2010: 118]. Obsah obou zákonů se v mnohém shodoval. Bavorský zákon již v 1. článku zdůrazňuje, že „cikáni“ a „osoby potulující se“ mohou cestovat na povozech pouze s povolením. V článku 2 se uvádí, že děti nesmí s rodiči bez povolení cestovat (tak aby to neohrozilo jejich školní docházku). Zákon dále uvádí, že Romové nesmí vlastnit žádné zbraně, nesmí tábořit ve skupinách, své povozy a maringotky mohou parkovat pouze na předem určených místech, po určitou dobu na základě povolení příslušné policejní stanice [Burleigh 2010: 119].

Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava dochází k obrovským přesunům romského obyvatelstva. I přes jejich nucenou evidenci během tzv. první republiky, nejsou zjištěné počty přesné. Dle statistik je však možné uvést, že se počet těchto obyvatel zvyšoval. Zatímco v roce 1921 bylo těchto obyvatel přibližně 8 284, v roce 1930 pak 31 415, převážná část žijící na Slovensku [Srb 1985: 139].

Ke konci 30. let dochází k velkému nárůstu počtu romského obyvatelstva na území Čech a Moravy v důsledku migrační vlny ze Slovenska, z nacistického Německa, okupovaných oblastí Rakouska, ze Sudet a okupovaných pohraničních oblastí Československa [Nečas 1999: 17].

Romové se stahovali na naše území v obavách z pronásledování. Jak ukázal vývoj dalších událostí, ani zde však nenašli vytoužené bezpečí a většina z nich byla zavražděna v koncentračních a vyhlazovacích táborech. Tento vývoj však byl postupný a předcházelo mu přijímání dalších opatření.

Několik málo dní před vznikem Protektorátu Čechy a Morava vydává vláda směrnici *o vzniku kárných pracovních táborů* [Vládní nařízení č. 72/1939]. Vládní

nařízení č. 72/1939 Sb. vchází v platnost dne 2. března 1939. Nařízení ve svém znění nazývá osoby, které mohou být do těchto táborů zařazeny jako osoby „práce se štítící“, přičemž specifikuje několik dalších charakteristik. Minimální věk příslušníků kárných táborů je stanoven na hranici 18 let, dále pak specifikuje minimální dobu pobytu na 3 měsíce a to bez možnosti dovolené. Nařízení zajišťuje těmto příslušníkům stravu, ubytování, výstroj a odměnu 10 hal za pracovní hodinu. V případě úrazu či nemoci je příslušníkům tábora zaručena bezplatná zdravotní péče. Nařízení neopomíjí ani podmínky propuštění z tábora. Z něj budou propuštěni mimo uplynutí povinné doby ti, kteří se v průběhu pobytu stanou tělesně či duševně nezpůsobilými. Pod nařízením je podepsán prezident Emil Hácha.

O přípravě zřízení kárných pracovních táborů byla veřejnost informována například prostřednictvím článku „Kárné pracovní tábory. Nikoli koncentrační tábory.“, které publikovaly v Lidové noviny dne 16. 2. 1939 [Lidové noviny 1939]. Článek popisuje, že do těchto táborů budou posláni ti, kteří hrubě porušují pracovní kázeň, nebo ti kteří se vyhýbají práci, jako jsou „cikáni“, tuláci, žebráci a povaleči. Zdůrazňuje, že se nebude jednat o politické vězně, a proto nelze hovořit o koncentračních táborech.

Dne 24. 5. 1939 byl v novinách Venkov (orgán České strany agrární) vydán článek „Cikáni u nás“ [Venkov 1939], jehož autorem byl Dr. Robert Váňa. Autor v něm odkazuje na zákon č. 117/1927 Sb., jako na první smysluplné řešení tzv. „cikánské otázky“. Váňa v článku popisuje Romy jako velmi problematické osoby, jako zloděje, kteří jsou zbabělí a mstiví. Dále hovoří o „cikánském zlu“, jehož obsahem je nekalý obchod doprovázený potulkou a přenosem nakažlivých chorob. Autor dále hovoří o vydávání cikánských legitimací v Protektorátu, které považuje za nedostatečné, jelikož mnoho Romů přistupuje k falšování a za vhodné a jediné řešení považuje daktyloskopii. V závěru článku se autor zmiňuje, že není možné nahlížet na všechny Romy negativně, je nutné zastat se malé části z nich. Jako jedinou omluvu pro ně však vidí jejich genetickou duševní zaostalost. Tento článek může být jedním z příkladů společenské nálady vůči Romům během Protektorátu. Romové byli pojmáni jako problémoví, jako loupežníci, nositelé chorob, které je nutné držet pod dohledem a mít o nich kompletní přehled.

Dne 22. 8. 1938 (vydáno 1939) vchází v platnost v rámci Nových zákonů a nařízení Protektorátu Čechy a Morava *Nařízení o cizinecké policii* [Nařízení 1938], kde je v § 5 upraveno, že pobyt na území Říše může být zakázán osobě či osobám, které se potulují, žebrají, toulají se jako „cikán“ nebo po cikánském způsobu, propůjčují se po živnostensku smilstvu nebo jsou vyhodnoceni jako osoba práce se štítící.

Dne 30. listopadu 1939 byl ministerstvem vnitra vydán represivní oběžník zaměřen přímo na romské obyvatelstvo. Jednalo se o *zákazu kočování cikánů* [Vyhláška zemského úřadu v Brně 1939], číslo 64362/1939 – 5. Romové tímto výnosem nabyli povinnosti zanechat kočování a trvale se usadit nejpozději do dvou měsíců. Za neuposlechnutí tohoto příkazu jim pak hrozil trest umístění do kárných pracovních táborů. Oběžník byl potvrzen výnosem ze dne 13. února 1940 č. *D-1520-9/2-40-5* na základě souhlasu říšského protektora ze dne 6. února 1940 č. *0 Pol-VuR II 10-320/39*. Obce měly podporovat „Cikány“ v jejich trvalém usazení prostřednictvím podpory v zajištění práce a bydlení. V případě „nepolepšitelných cikánů“ však měly přistupovat s tou nejrazantnější dikcí. Jejich kočovné prostředky měly být prodány, děti odňaty a oni samotní zařazeni do kárných táborů. Ministerstvu vnitra pak měla být každého čtvrt roku zasílána zpráva shrnující informace o provádění zákazu kočování.

Je patrné, že hrozba kárných pracovních táborů měla na romskou menšinu značný vliv. Četnické stanice po necelých deseti měsících hlásily pouze 18 kočujících skupin na území Čech a Moravy. Romští rodiče posílali své děti pravidelně do škol, sami si hledali zaměstnání [Nečas 1997: 28]. Jak Nečas uvádí, k 1. dubnu 1940 bylo v Protektorátu Čechy a Morava napočteno 6540 Romů, mimo osob, které byli v té době ve věznicích [Nečas 1997: 38].

Vrcholem represí vůči romskému obyvatelstvu na území Protektorátu se pak stává výnos proti tzv. cikánskému zlořádu, respektive vládní nařízení č. 89/1942 Sb. ze dne 9. března 1942 *o preventivním potírání zločinnosti* [Vládní nařízení 1942].

Výnosem se upravuje plánovitý policejní dohled na osoby, které jsou charakterizovány jako „škůdci společnosti“. Policejní dohled je směřován na „zločince z povolání“ a „zločince ze zvyku“, za podmínky, že se jedná o osobu propuštěnou z policejní preventivní vazby. Výnos uvádí celou řadu podmínek policejního dohledu

(zákazy a příkazy) mezi které mimo jiné patří zákaz vzdálit se od místa bydliště, povinnost hlásit se v určenou dobu na úřadu, zákaz účasti na vymezených veřejných místech, zákaz užívání alkoholu, zákaz řídit vozidla veškerého typu atd. Výnos obsahuje samostatnou část věnující se Romům. Těm je zakázáno se bez předchozího povolení vzdalovat z úředně uděleného bydliště, kočování je až na výjimky zakázáno. Především kočovnické listy se zabavují. Výnos opět podepsal prezident Emil Hácha.

Vládní nařízení ze dne 9. března 1942 počítá také se zřízením tzv. sběrných táborů, k tzv. výkonu preventivní policejní vazby [Vládní nařízení 1942].

Romové byli z rasových důvodů donuceni odevzdat své občanské průkazy, místo kterých získali tzv. cikánské legitimace. Současně byli donuceni podepsat prohlášení o uvalení preventivní vazby, pokud by přišli o zaměstnání nebo se jakkoliv jinak provinili proti dobrým mravům [Nečas 1999: 16].

Rok 1942 se tak stává pro Romy na území Třetí říše a tedy současně na území Protektorátu Čechy a Morava rokem cíleného pronásledování. Romům jsou postupně odepřena veškerá práva a jejich postavení se dostává na úroveň postavení Židů. Četnictvo a policie, ve spolupráci s okresními a obecními úřady, provedly ve dnech 1. až 3. srpna 1942 soupis všech „cikánů, cikánských míšenců a osob žijících po cikánském způsobu“. O tomto opatření informoval například článek „Cikáni postaveni na úroveň Židů“ [Venkov 1942] ze dne 11. 4. 1942 publikovaný v novinách Venkov. Romové jsou zde popsáni jako metla venkova a jsou nahlíženi z hlediska rasy. V tomto kontextu je popsáno, že vykazují určité plemenné znaky Židů, proto budou postaveni na jejich úroveň a budou pro ně platit stejné předpisy.

O samotném soupisu Romů byla veřejnost informována například prostřednictvím Lidových novin, těsně před soupisem, dne 31. 7. 1942 v článku „Soupis cikánů v Protektorátu“ [Lidové noviny 1942]. Článek informuje o tom, kdy a v kolik hodin se osoby „potulující se po způsobu cikánském“ mají k soupisu dostavit a to na základě vyhlášek vydaných okresními a vládními policejními úřady.

To znovu ukazuje na úřední formalizace vydělení Romů ze společnosti a vzniká tím prostor pro vznik tzv. cikánských pracovních táborů na území Protektorátu. Kromě menších vznikají dva velké komplexy, pro české země tábor Lety u Písku, pro moravské země pak Hodonín u Kunštátu.

4.3.1 Konečné řešení cikánské otázky – tábory Lety, Hodonín a Osvětim

Tábor Lety prošel několika stupni vývoje. Z pracovního tábora se od března 1942 do července 1942 stává táborem sběrným. Sběrný tábor měl sloužit jako zařazení pro preventivní policejní vazbu. Ministerstvo vnitra od 1. srpna 1942 přeměňuje sběrné tábory na tábory „cikánské“. Účelem těchto táborů je vyloučit „cikány“ a osoby cikánského způsobu života ze společnosti a vychovat je k práci, pořádku a kázni [Klinovský 2016: 6]. Aby nacisté těchto cílů dosáhli, přistupují k drastickému kroku a následně internují celé romské rodiny [Nečas 1999: 47]. Důsledkem je pak 327 mrtvých Romů z celkového počtu 1309 internovaných, přičemž 101 obětí byly děti do věku 3 let [Nečas 1999: 60]. Ve stejném duchu fungoval i sběrný tábor v Hodoníně u Kunštátu. Romské rodiny sem byly invertovány v srpnu 1942 a z celkového počtu 1300 osob zde zemřelo 194 z nich [Lhotka 2019].

Ke konečnému řešení tzv. cikánské otázky pak směřuje rozkaz ze dne 16. prosince 1942 vydaný říšským vůdcem SS Heinrichem Himmlerem o hromadných transportech do koncentračních táborů Auschwitz⁹ II-Birkenau. Rozkaz se nezaměřil pouze na oblast Německa, ale také na okupované státy, mezi nimi i Protektorát Čechy a Morava [Nečas 1999: 244].

Romové z Protektorátu Čechy a Morava byli deportováni do koncentračních táborů Auschwitz II-Birkenau během tří etap. První z nich byly březnové transporty v roce 1943, do kterých byla zahrnuta většina Romů do té doby žijících na svobodě. V květnu a srpnu 1943 přichází na řadu druhá etapa transportů, v nichž na řadu přišli vězni z táborů v Letech a Hodoníně. Poslední etapa pak probíhala od října 1943 a byla jím postihnuta poslední část zbývajících Romů žijících v Protektorátu [Nečas 1994: 72].

O skutečnosti, že Romové (stejně tak i Židé) mizí z Protektorátních obcí, byla společnost informována prostřednictvím tisku. Články, ale informují pouze o prosté skutečnosti, že jsou obce „zbaveny“ jejich přítomnosti. Fakta o koncentračních táborech v člancích chybí. Příkladem může být článek „Zrušení Cikánovů“ [Polední list 1943] publikovaný v novinách Polední list dne 8. 3. 1943. Článek informuje o tom,

⁹ V českém prostředí je koncentrační tábor Auschwitz II-Birkenau znám pod názvem Osvětim, podle názvu polského města, v rámci něhož a v jeho okolí byl tábor vybudován.

že v obcích na Hradištsku, Ostrožsku-Strážnicku a Brodsku dochází k horlivému zbavování se cikánů, odkud podnikali loupežné výpravy. Dále se píše, že i přesto že se v poslední době významně civilizovali a dokonce i ve velkém počtu pracovali, obce si konečně oddychnou. Přitom jsou to ty samé noviny, které dne 13. 3. 1940 popisovaly v článku „Cikáni s lepší stránky“ [Polední list 1940] zlepšující se celospolečenskou situaci ohledně Romů. Paradoxem je skutečnost, že článek informuje o tom, že ve Slováckých obcích (ze kterých byli o tři roky později transportováni do koncentračních táborů) byli Romové usazeni od nepaměti, mají zde útulné a dobře udržované domky, své ochotnické spolky a jejich děti řádně navštěvují školy.

Koncentrační tábor Auschwitz II-Birkenau byl vybudován v roce 1941, přibližně 3 kilometry od města Osvětim na zbytcích zdemolované polské obce Brzezinka (Birkenau). Původní zaměření tábora, které bylo zadržování válečných zajatců, se zanedlouho mění na uvěznění politických odpůrců, na likvidaci Židů a tzv. asociálů zahrnujících i romské obyvatele. [Nečas 2005: 287].

V koncentračním táboře Auschwitz II-Birkenau se tak potkaly dvě menšiny, které byly nacistickému Německu největším trnem v oku. Oproti Židům však Romové nebyli ihned po příjezdu vystaveni nechvalně známé smrtící selekci. Důvodem byla rozdílná mentalita mezi těmito skupinami, kdy věřící Židé povětšinou šli odevzdaně na smrt, zatímco u Romů museli dozorcí zvolit jinou taktiku. Dozorcí se v Romech snažili vyvolat pocit klidu. K postupné likvidaci se přistupovalo pomalým a nepřímým způsobem prostřednictvím působení na fyzickou a psychickou odolnost vězňů [Nečas 1999: 76]. Po příchodu do tábora museli všichni vězni odevzdat své osobní doklady. Posléze se museli vysvléknout do naha a přejít k tzv. očištění. Poté jim byly vráceny jejich civilní šaty nebo přiděleny šaty po Židech, a na záda jim byl červenou olejovou barvou namalován kříž podobající se písmenu X. Jelikož byli Romové všichni do jednoho považováni za práce se štítící, nosili na prsou na bílém plátně symbol černého trojúhelníku. Všichni do jednoho byli označeni za asociály. [Nečas 1999: 148].

Na Romy, jako na ostatní vězně, čekaly v koncentračním táboře Auschwitz nelidské existenční podmínky. Obytné bloky byly přeplněné vězni, hygienické podmínky byly naprosto katastrofální, každodenní život se nesl v duchu neustálého hladovění a žízně. Každý den byl zahájen ve 4:00 hodin ráno za křiku, fyzického

týrání, polévání studenou vodou, taháním za vlasy a dalšími mučivými praktikami. Před snídaní měli Romové možnost věnovat se rychlé hygieně a tělesným potřebám. U latrín se však tvořily dlouhé fronty, které znamenaly hrozbu ztráty možnosti získat čaj nebo kávu. Oba tyto nápoje byly velmi vzácné. Romům byla jinak k dispozici pouze závadná užitková nebo srážková voda [Nečas 1999: 153].

V čele osvětimského koncentračního tábora stál velitel, kterému podléhalo táborové gestapo, vedení táborů, kancelář pracovního nasazení, správa a dvanáct oddílů SS, které byly využívány ke kontrole jednotlivých táborů. V čele vedení byl nejprve důstojník SS R. Höss, posléze A. Liebehenschel [Nečas 1999: 126].

Po snídani byla provedena přísná evidence, poté muži, ženy a starší děti odcházeli na svá pracoviště, nejmenší děti byly ženám násilně odebírány a umíst'ovány do tzv. mateřských škol. [Nečas 1999: 154]. Po práci byly na řadě večerní apely, které mohly trvat nekonečnou dobu, pokud bylo při sčítání zjištěno, že některý z vězňů chybí. Po ukončení večerního apelu bylo vězňům umožněno osobní volno, kdy byly povoleny i návštěvy na ostatních blocích. V tu dobu bylo vězňům umožněno trávit volný čas ve „svobodném duchu“, docházelo v něm i k různým obchodům a službám. Ve 21 hodin však gong ohlásil noční klid a bylo přísně zakázáno jednotlivé bloky opouštět [Nečas 1999: 162].

V důsledku katastrofálních životních podmínek a špatné hygieny došlo v létě 1943 a v zimě 1943/44 k nárůstu nemocnosti, často spojené s břišním tyfem a úplavicí. Tento stav dospěl do stavu selekce nejvíce nemocných Romů k smrti v plynových komorách. První hromadná vražda tímto způsobem proběhla v polském Szeppetowě dne 23. března 1943, kde svým životem zaplatilo 1700 Romů, druhá pak 30. května 1943 a týkala se 1047 Romů [Nečas 1999: 163].

Před samotným zánikem tzv. cikánského tábora v koncentračním táboře Auschwitz docházelo k hromadným transportům Romů, kteří byli vyhodnoceni jako práce schopní a zdatnější do jiných táborů nucené koncentrace. Tábor měl být uzavřen dne 16. května 1944, kdy po vyhlášení nočního klidu vyskákalo z aut přibližně 50 – 60 příslušníků SS požadujíc po vězních rychlé opuštění bloků. Setkali se však s neochotou vězňů a tak byla akce odložena. V té době se v táboře nacházelo přibližně 6500 vězňů. Polovina z nich byla odvedena do karantény v hlavním táboře, kde byly

sestaveny skupiny vězňů připravené pro transport do koncentračního tábora Buchenwald Ravensbrück. Jednalo se o 918 mužů a chlapců a 490 žen a dívek. Po transportech zůstaly v táboře převážně matky s dětmi, sirotci a starší lidé. Celá tato skupina byla v noci z 2. na 3. srpna 1944 usmrcena v plynových komorách. I přes jejich nečekaný odpor se příslušníkům SS podařilo tento proces dokonat. Zabito bylo 2897 osob [Nečas 1999: 169-170].

Stejným způsobem byli zavražděni i navrátní vězni, kteří byli dříve transportováni do výše uvedených táborů. Oběťmi hromadných vražd se stává 200 romských chlapců a 800 romských mužů, kteří byli vráceni z tábora Buchenwald a část z 217 romských žen, které byly transportovány zpět z tábora Ravensbrück [Nečas 1999: 171].

Cikánský tábor v Auschwitz byl pod vedením oddílů SS a jejich pravou rukou se stala vězeňská samospráva, která se skládala z krutých vězňů, zastávajících řadu přidělených funkcí. Funkcionáři s nejvyšší funkcí nosili černé pásy [Nečas 1999: 127]. Takto černě opáskovaní odpovídali za disciplínu přiděleného bloku, dále pak za čistotu a výdej jídla, za dodržování početního stavu vězňů. Žlutými pásy pak byli označeni funkcionáři, kteří dohlíželi na dodržování pracovní kázně. Všichni příslušníci této vězeňské samosprávy byli osvobozeni od výkonu tělesné práce, měli více jídla a vlastní postel v přidělené místnosti s příkrývkou a prostěradlem [Nečas 1999: 128].

Během období Protektorátu Čechy a Morava bylo na svobodě ponecháno pouze 300 Romů z celkového počtu 6500. V cikánských táborech zahynulo přes 3000 mužů, žen i dětí. 326 Romů v Letech, 207 Romů v Hodoníně a 2645 Romů v táboře Auschwitz II-Birkenau. Přesná čísla však s jistotou nelze určit. Zpět do vlasti se po osvobození vrátilo 583 bývalých vězňů a vězenkyň, kterým se podařilo přežít romský holocaust [Nečas 1999: 173].

Nacistické Německo a na základě něho vzniknuvší Protektorát Čechy a Morava se stávají obdobím, které bylo pro romské obyvatelstvo během 20. století nejvíce katastrofální. Není jiného období, kde by byla uplatňována perzekuce vůči tomuto obyvatelstvu ve větší míře. Romové se stávají vedle Židů nástrojem cílené propagandy o podřadné rase, stávají se součástí konečného řešení cikánské otázky. O snahách asimilace zde není ani náznaku, přes postupnou kategorizaci, stigmatizaci a úplné

ponížení přichází jejich konečná likvidace. Nacistické Německo nebere v potaz jakékoli policejní postupy založené na právu stíhaných. Jak z historie víme, osoby které nezapadaly do měřítek nacistické ideologie, byly vězněny a popravovány bez právoplatných soudů. Hlavní roli zde hraje zlovůle, naprostá ztráta jakéhokoliv práva na obhajobu a spravedlivý soud. Tedy právo jednotlivců, v tomto případě Romů, které již bylo oslabeno v předešlém období. Tak jak Rakousko-Uhersko a posléze tzv. první republika přijímá poznatky antropologických věd v přístupu k Romům, Nacistické Německo tento proces přivádí k dokonalosti. Nejen Židé, ale i ostatní menšiny včetně Romů jsou posuzovány podle fyzických atributů, které je diskreditují v očích většiny a které legitimizují jejich pronásledování a věznění.

Během Protektorátu Čechy a Morava se objevuje v dobovém tisku velký počet článků o Romech. Jsou však vesměs zaměřeny na informace ohledně trestné činnosti těchto osob. Romové jsou v člancích popisováni jako cikánské tlupy, jako ti, kteří jsou přítěží pro společnost. Mnoho článků tohoto zaměření bylo publikováno v Lidových novinách. Příkladem mohou být dva články ze dne 25. 7. 1942 „Po stopách staré vraždy“ a „Nenechavý cikán“ [Lidové noviny 1942a] nebo ze dne 5. 12. 1941 „Nepolepšitelný cikán“ [Lidové noviny 1941]. Těchto článků je však celá řada, a ve všech je zdůrazňována tendence Romů ke krádežím, žebrotě a zahálce. Informace týkající se jejich pronásledování během Protektorátu a jejich transportace do koncentračních táborů se v člancích neobjevují.

Velmi zajímavý článek byl publikován v časopise pro nejmladší dorost Československého červeného kříže, 16. ročník pro rok 1939 – 1940. V sekci *čtení zábavné* byl publikován článek „Cikáni“. Autorka tohoto článku popisuje kočovný způsob „cikánů“, kteří se v její obci často usadí. Popisuje je jako černé, rozcuchané děti, s kompletně špinavým oblečením, které pobíhají po celé vsi a jediné co po nich zbyde je hromádka smetí. Romové tak byli představováni s opovržením a výsměchem již těm nejmenším dětem.

Tématu holocaustu se věnuje významný sociolog Zygmunt Bauman, který trefně poznamenává, že Romové, stejně jako Židé a další menšiny, nezapadaly do měřítek stávající představy řádu [Bauman 2003: 17]. Pro účely této práce je důležitá také jeho perspektiva kategorizace těchto osob, kdy hovoří o kategorii tvorů určených

k likvidaci [Bauman 2003: 18]. Pokud můžeme shrnout Baumanovy myšlenky do jedné věty, můžeme konstatovat, že holocaust nebyl ničím jiným než předvídatelným produktem naší moderní racionální civilizace, pokračováním racionálních projektů naší dokonalé společnosti. Jeho slova potvrzují i data z předešlých kapitol analytické části této práce, týkající se období Rakouska Uherska a První republiky. Romové a jiní se tak v období Nacistického Německa stávali obětí stigmatizace (viz kapitola 1.2 – autoři Giddens, Goffman) a jsou cílem disciplinace v tom nejryzejším slova smyslu, jak o něm hovoří Michel Foucault.

Romové se během druhé světové války stávají (tak jako tomu bylo v předešlém období v rámci pojetí *Zákona o potulných cikánech*, kategorií) skupinou osob, nad kterými je nutné vésti dohled ne z hlediska nějakých konkrétních trestných činů, ale z pouhé podstaty jejich bytí. Jsou považováni za delikventy, tak jako o tom hovoří Foucault. Tedy nekonformní jedince (Romy, Židy a další nepřijatelné menšiny) je nutné normalizovat, disciplinovat [Foucault 2000: 192]. Jsou to jedinci, které je nutné napravit neustálým dohledem a výcvikem. Tresty mají být nápravné a trestání nepřetržitě. K tomu poslouží pracovní tábory a ústavy [Foucault 2000: 257]. Během druhé světové války se těmito tábory, které mají sloužit k převýchově, stávají tábory koncentrační, posléze tábory vyhlazovací. Ve vyhlazovacích táborech však už není cílem převýchova vězňených, ale jejich totální fyzická likvidace, která v předešlém období nebyla státním cílem.

O takové totální likvidaci píše již zmíněný Bauman, který hovoří o kategoriálním vraždění. Tím myslí fyzickou likvidaci celých skupin obyvatelstva bez ohledu na konkrétní viny, tedy bez ohledu na to, jestli vůbec nějaký skutek nebo trestný čin spáchaly. V potaz jsou brány pouze určité vnější charakteristiky, které jsou prohlášeny za a priori kultuře a civilizaci nebezpečné, jsou součástí přirozenosti těchto skupin obyvatel, převýchovou nebo jinou podobnou metodou nejdou odstranit [Bauman 2003: 30]. A přesně tak postupovala nacistická nadvláda vůči Romům. Stejně jako Židé, i Romové byli prohlášeni za nenapravitelné a proto je potřeba je totálně zlikvidovat.

Jak již bylo uvedeno v předešlých kapitolách, Foucault hovoří o moci, která dohlíží nad průběhem našeho života, jako o biomoci. I přes všechny negativní

důsledky, které si sebou tato forma moci nese (jako je dohled a disciplinace nekonformních jedinců), jejím primárním cílem je ochrana a zkvalitňování života celé populace. Jak mohla tato biomoc tedy legitimizovat pronásledování a následnou fyzickou likvidaci Židů a Romů? Dle Foucaulta v tomto okamžiku do procesu vstupuje rasismus, který dává do kontextu s válečným vztahem. Ten je založen na přesvědčení, že pokud jeden chce žít, druhý musí zemřít. Foucault hovoří o tom, že rasismus nacistického Německa byl založen na představě, že čím více podřadných druhů zmizí, tím více bude odstraněno nenormálních jedinců a díky tomu já (nikoli já jako jedinec, ale jako druh) budu žít, budu silný, budu se moci množit [Foucault 2005: 228].

4.4 Romové a poválečné období

Druhá světová válka byla pro romské obyvatelstvo v Čechách a na Moravě téměř likvidační. Jak usedlí čeští Romové, tak německy hovořící Sintové našli smrt v koncentračních táborech v Letech a Hodoníně nebo vyhlazovacím táboře Osvětim. Z celkového počtu 4870 českých Romů, jež byli transporty převezeni do nacistických koncentračních táborů, se vrátilo pouze 583 mužů a žen. Mimo tyto osoby se vrátilo ještě několik jednotlivců nebo rodin ukrývajících se před touto deportací v pohraničí nebo na západním Slovensku [Zapletal 2012: 16].

Co se týče Slovenska samotného, k řešení tzv. „cikánské otázky“ ve smyslu úplné genocidy, zde nedošlo. Není zcela jasné, zda k této situaci přispěl tolerantnější přístup úřadů z hlediska dlouhodobé koexistence s majoritou, nebo jen početnost romského obyvatelstva. Faktem zůstává, že desetitiscům slovenských Romů se podařilo přežít válku i přes obrovskou perzekuci a diskriminaci, která je zcela izolovala od společnosti [Haišman 1999: 73].

Situace českých i slovenských Romů během války přispěla k jejich další sociální izolaci, ke společenské marginalitě, k jejich kulturní zaostalosti a celkové bídě. Romové byli od majoritní společnosti izolováni, což přispělo k dalšímu etnickému a rasovému napětí ve společnosti.

Romové, se jako přeživší nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborů nesetkávají ze strany majoritní společnosti s podporou a pomocí, naopak ve

společnosti narůstají diskriminační tendence umocněné stále „živým“ zákonem č. 117/1927 Sb. *o potulných cikánech*.

Jak již bylo v úvodu této kapitoly nastíněno, druhá světová válka a její zločiny se dotkly především českých Romů. S následným odsunem německých obyvatel z pohraničí se otevírá velká příležitost pro nově příchozí. Osvobozené Československo a její vláda se vyrovnává s nově vzniklou situací a uvědomuje si nutnost ekonomické a sociální obrody. Postupně dochází k migraci Romů ze Slovenska nejprve do průmyslových center českých zemí, posléze i pohraničních oblastí.

Brzy po válce se ve společnosti opět objevují odmítavé postoje vůči romskému obyvatelstvu. Narůstají stížnosti vůči němu a na to samozřejmě reagují i bezpečnostní složky státu. Již v roce 1945 Zemský národní výbor (ZNV) v Praze požaduje odstranění „cikánské potulky, žebroty a krádeže“ a zajištění řádné výchovy cikánských dětí. Dalšími požadavky byla obnova evidence romského obyvatelstva, zákaz jejich vstupu na území města Prahy, lázeňských a dalších vybraných měst. Na druhou stranu si je však Zemský národní výbor v Praze vědom dobré pracovní síly ze strany Romů přicházejících ze Slovenska a tak nad nimi zavádí důsledný organizovaný dohled. Tito Romové jsou však přísně izolováni od ostatního obyvatelstva a jsou na ně kladeny velmi přísné diskriminační nároky. Své děti museli příchozí Romové zanechat v dětských domovech na Slovensku, a pokud se někdo kázeňsky provinil, mohl být umístěn do pracovních táborů s přísnou kázní a zvláštním řádem [Haišman 1999: 76].

Smutnou skutečností zůstává, že místo toho aby bylo na Romy pohlíženo, jako na válečné oběti, kterým by měla být poskytnuta pomoc při návratu domů, jsou naopak vystaveni další perzekuci. Na Romy je nahlíženo jako na levnou pracovní sílu a je jim ubíráno velké množství osobní práv a svobod. Smutnou skutečností je také fakt, že těm, kterým se podařilo v nacistických koncentračních táborech přežít (nebo se jim nějakým způsobem vyhnout), jsou vystaveni možnosti obdobného postihu zadržení v koncentračním táboře, v případě kázeňských prohřešků. Romové jsou opět vystaveni stigmatu podřadné bytosti, občana druhé kategorie, tak jako tomu bylo před válkou i během ní. Osvobozené Československo se tak v tomto případě postavilo do obdobné linie s nacistickým Německem.

Stejně jako Praha reaguje také Brno, kde zemský velitel SNB na Moravě vydává 23. srpna 1945 výnos *Stíhání cikánů*, považovaný za první dochovaný poválečný dokument tohoto typu [Zapletal 2012: 17]. Romové jsou zde vykresleni jako tuláci živící se krádežemi, přičemž nebylo jisté, o jaké příslušníky států se v mnohých případech jedná. Výnos navrhoval dva postupy, jak se mělo s těmito Romy zacházet. V případě československých Romů měl být veden v platnosti zákon č. 117/1927 Sb. o *potulných cikánech*, tedy kočování mělo být povoleno jen na základě kočovnického listu. Pokud nebyl občan schopen se tímto listem prokázat, byl zařazen do pracovního procesu na základě zadržení a předvedení před příslušný úřad. Romové jako příslušníci cizích států měli být okamžitě postrkem odsunuti [Zapletal 2012: 17].

Tomuto výnosu předcházel návrh, který Zemskému národnímu výboru v Brně předložil Národní výbor v Bojkovicích dne 16. 7. 1945 *Koncentrování Cikánů – návrh*.¹⁰ Návrh informuje o tom, že do Československa se po osvobození vrátila spousta „cikánů“. Ačkoli návrh zmiňuje, že si Romové prošli utrpením (během Protektorátu), přesto uvádí, že se stále štítí práce a kradou. Národní výbor v Bojkovicích proto navrhuje, aby byli Romové soustředěni v jedné vesnici, byla nad nimi držena kontrola při výkonu práce a přiděleném pozemku. Měly na ně být tedy aplikovány obdobné postupy jako v období Protektorátu. Jednou z možností, kde by mohli být takto soustředěni, jsou jako vhodné vyhodnoceny pohraniční oblasti.

Koncem roku 1945 přichází Ministerstvo sociální péče s návrhem vládního usnesení, aby měli být Romové v českých zemích shromážděni k převýchově do sběrných středisek. Zde měla být využita jejich pracovní síla a mělo být přezkoumáno, zda jsou schopni samostatného života [Haišman 1999: 77].

Za důležitý pramen o vývoji v poválečném období považuje Zapletal situační zprávy, které byly produktem SNB jako reprezentativní výčet událostí jednotlivých období. Bohužel se dochoval pouze soubor týdenních situačních zpráv z roku 1946 pro Čechy. Zprávy týkající se Romů jsou zachyceny v téměř každé z těchto zpráv. Jak Zapletal poukazuje, ne všechny zprávy jsou zcela negativní. Romové jsou často ve zprávách označováni jako repatrianti¹¹, kterým je přidělován majetek po odsunutých

¹⁰ Viz příloha číslo 1.

¹¹ Repatriant je člověk, který se vrací do vlasti, nebo je dopravován zpět do vlasti.

Němcích. Převažují však názory negativní, kdy jsou spatřováni jako osoby nežádoucí spojené s krádežemi, žebrotou, černým obchodem, vybydlováním přidělených domů, vyhýbáním se práci, absencí osobních dokladů, šířením nemocí apod. [Zapletal 2012: 18].

Brzy dochází k zákazům pobytu romských obyvatel v pohraničních územích. V roce 1946 je tento zákaz postupně vydán ve Vejprtech, ve Šluknově a v okrese Planá u Mariánských Lázní. Mezi lety 1946 a 1947 je na Slovensko odsunuto zpět velké množství Romů z Ašska a dalších měst západních Čech, jako například z Karlových Varů. Stejný postup měl být aplikován také v Chebu, dostavili se však námitky, že by Romové neměli být kým zastoupeni při těch nejtěžších a nejhorších pracích [Haišman 1999: 76].

Dne 9. července 1946 vstupuje v platnost Výnos ministerstva vnitra o *přezkoušení evidence Němců, cizinců, bezdomovců a cikánů*. Co se týče romského obyvatelstva, zde mělo být ověřeno, zda mají československé občanství, pracovní poměr a zdali jsou nahlášeni k pobytu. V tomto případě je východiskem opět zákon č. 1147/1927 Sb. o *potulných cikánech* [Zapletal 2012: 19-20].

Na konci září 1946 pak přichází snahy o radikální opatření. Vládní reforma tzv. „cikánské otázky“ měla za cíl nucenou táborovou koncentraci většiny romského obyvatelstva. Cílem bylo zavést trojstupňový systém pracovních táborů – diagnostické, rodinně převýchovné a kárné (pro nenapravitelné). Tábory měly být zaměřeny na ty nejtěžší manuální práce a jeden z nich měl být dokonce umístěn nedaleko Letů u Písku, kde byli Romové koncentrováni před hromadnými transporty do vyhlazovacího tábora v Osvětimi. Zákon byl naštěstí odmítnut jako protiústavní a protiprávní [Haišman 1999: 77].

Denní tisk po roce 1945 informoval veřejnost o okolnostech řešení „cikánské otázky“ velmi sporadicky. Přesto vyšlo několik článků, které se tomuto tématu věnovaly. Otázce výchovných pracovních táborů byl věnován například článek „Co dělat s cikány? Budou zřízeny tři druhy pracovních táborů.“, který vyšel v novinách Lidová demokracie dne 18. 9. 1946 [Lidová demokracie 1946]. Článek informuje o poválečné migrační vlně Romů do Československa z okolních zemí a staví se k nim velmi kriticky. Romové jsou popisováni jako negramotní žebráci, kteří se rodí jako

tuláci, s kterými je jen těžké pořízení. Romské děti článek označuje za „cikáňata“ a jejich rodiče za zloděje. Článek je ukončen odstavcem, který informuje o zřízení pracovních táborů Ministerstvem sociální péče ve třech stupních tak, jak bylo uvedeno výše. Tábor číslo 3 měl být určen těm Romům, kteří jsou „nepřevychovatelní“ a budou tak odsunuti za hranice. Článek tento způsob řešení nazývá humánním, což vyznívá velmi paradoxně, když si uvědomíme, že jen pouhý rok po ukončení druhé světové války bylo plánováno zřídit obdobné koncentrační tábory, jaké byly provozovány nacistickým Německem. Přestože nešlo o likvidační tábory, jako v předešlém období, cílem bylo Romy násilně asimilovat.

V listu České sociálně demokratické strany dělnické pro osvobozené části Moravy „Čin“ pak například vychází dne 23. února 1946 krátká báseň, která je velmi diskriminační a Romy zesměšňuje. Báseň „Očima cikánovými“ [Čin 1946] popisuje „cikána“ ironicky v tom smyslu, že „cikán“ na světě vidí divné lidi, jelikož ti se oproti němu myjí mýdlem a utírají ručníkem, za zboží platí penězi.

Dne 14. července 1947 pak vstupuje v platnost vyhláška Ministerstva vnitra ve smyslu § 2 vládního nařízení č. 68/1928 Sb. *o soupisu potulných cikánů* [Vyhláška ministra vnitra 1947]. Tento výnos nařizoval všem romským obyvatelům, aby se ve dnech od 18. do 23. srpna 1947 dostavili se všemi doklady k příslušnému velitelství stanice sboru národní bezpečnosti k soupisu. Nedostavení k tomuto soupisu bylo trestáno odnětím svobody na jeden měsíc.

Na základě tohoto soupisu bylo zjištěno 16 762 osob, přičemž je pravděpodobné, že se nejednalo o přesný počet [Zapletal 2012: 21]. Nejvíce Romů bylo zjištěno na Chebsku, Plzeňsku, Kladensku, Ústecku, Mostecku, Královéhradecku a Pardubicku, v Praze a jejím okolí, v Brně a Olomouci. Jak Haišman tvrdí, tento fakt je ukazatelem toho, že cílem migrace byla především průmyslová města než zemědělské oblasti [Haišman 1999: 78].

O „soupisu potulných cikánů“ informoval denní tisk opět spíše sporadicky. Dne 29. 8. 1947 vydávají noviny Svobodné slovo článek s názvem „Soupis cikánů a nepracujících povalečů“ [Svobodné slovo 1947]. Romové jsou zde popisováni opět jako žebráci a zloději, kteří se neustále potulují. Zmiňuje, že těch, kteří se usadili a aklimatizovali je pramálo a dále informuje pouze obecně o nařízeních soupisu.

Mezi největší kritiky Romů v rámci poválečného tisku patřily noviny s názvem Národní obrození. V článcích těchto novin jsou Romové popisováni jako šmelináři, jako příživníci, které lze jen těžko převychovat. Dne 30. 9. 1947 v Národním osvobození vychází článek „Cikánská otázka“ [Národní osvobození 1947], který informoval o ukončení soupisové akce Romů a byl rovněž reakcí na několik článků, které byly publikovány v jiných novinách. Tyto noviny vyčítaly Národnímu osvobození příliš kritický postoj vůči Romům. Článek se tak stává jakousi vlastní obhajobou. O kritických autor článku hovoří jako o „ronících falešné slzy nad osudem ubohých cikánů“, odmítá nařčení z jiných novin (Svobodný zítřek, Kulturní politice a další), že soupisová akce je podobná těm, které byli uskutečňovány během nacistického Německa a bezvýhradně tento proces podporuje jako jedinou možnost k usazení a následné asimilaci Romů. To ukazuje, že diskurz nebyl v této době zcela jednotný.

V období do února 1948, tedy mezi lety 1945 a 1948 se Československo probírá z ukončení druhé světové války. Je patrné, že situaci ohledně romského obyvatelstva nezvládá zcela dobře. Na Romy není pohlíženo jako na válečné oběti, ale opět se vrací prvorepubliková rétorika o cikánském zlořádu, cikánských krádežích, apod. Československo se vypořádává s obrovskou migrační vlnou romských obyvatel ze Slovenska a s nevlí majoritní společnosti je přijmout. Veřejná politika se na Romy neohlíží jako na přeživší nacistických koncentračních táborů, kterým je nutné poskytnout pomoc, zajistit jim základní životní potřeby. Nepřichází s žádnými preventivními opatřeními, kterými by napomohla k sjednocení s majoritou. Cílem jsou pouze represivní opatření, jejichž cílem má být shromažďování romských obyvatel v pracovních táborech, jejich převýchova a nucená asimilace. Cílem není jejich vyhlazení a jejich smrt, tak jako tomu bylo v případě nacistického Německa, přesto je postup podobný. Izolovat je od většinové společnosti, na základě přísné evidence jim přidělit statut druhořadého občana a v případě vybočení z norem je trestat.

4.5 Romové a 50. Léta 20. Století

Ve dnech od 17. do 25. února 1948 dochází na území Československa ke státnímu převratu, který zaručuje komunistické vládě absolutní moc na dalších čtyřicet

let. Vítězný únor a následující události byly východiskem pro obrovskou vlnu diskriminace obyvatel s jiným politickým smýšlením, náboženským vyznáním apod. Osoby, které nezapadaly do měřítek komunistického světonázoru, byly pronásledovány, souzeny a tvrdě trestány. Především padesátá léta poznamenaná sovětskou nadvládou jsou považována za nejtvrdší období celé éry komunismu. Tato perzekuce se nevyhnula samozřejmě ani romským obyvatelům, původní cíle však byly jiné. Alespoň v rámci socialistické propagandy, prezentované celému obyvatelstvu.

Cílem nového socialistického Československa měla být naprostá rovnost všech lidí, tedy i „občanů cikánského původu“. Těmto občanům mělo být zajištěno řádné vzdělání, důstojné bydlení a pracovní zapojení. Zájem represivní moci se od etnických menšin odklání a svou pozornost zaměřuje spíše na společenské třídy. Příslušníkům menšin, jako byli Romové, ale také Němci a Maďaři, se po letech pronásledování dostává základních občanských a sociálních svobod. Komunisté tento přístup založili na přesvědčení, že Romové jsou jedni z nejubožejších obětí kapitalismu. Kapitalismus dle jejich názoru sebral Romům jakoukoliv možnost pracovního zapojení, izoloval je tak od společnosti a zapříčinil jejich sociální i fyzickou segregaci [Spurný 2017: 5].

Na zákon č. 117/1927 *o potulných cikánech* začíná být nahlíženo jako na velmi diskriminační, represivní, neslučující se s ústavou a v roce 1950 pak byl zcela zrušen. Všechny další otázky týkající se romské problematiky měly být nadále řešeny pouze administrativní cestou. Romům se konečně dostalo zrovnoprávnění s majoritou, brzy se však ukazuje nepřipravenost státu k celému procesu „převýchovy cikánů“. Důvodem byla chybějící přesná koncepce této asimilace i organizace státní administrativy, která v tomto období spadá do kompetencí Ministerstva vnitra [Haišman 1999: 86].

Ministerstvo vnitra si klade za cíl připravit státní koncepcí potřebné pro vytvoření platných zákonů, zaměřuje se však i na krátkodobá represivní opatření. Ta cílí na kriminalitu romské menšiny. Již v první půlce roku 1951 vydává zvláštní rozkaz *Trestné činy proti zásobování páchané cikánskými tlupami*.¹² Ten byl zaměřen na krádeže potravinových a šatních lístků a vedl k celostátnímu zásahu SNB, při kterém

¹² ABS, Sběrka rozkazů a nařízení, E 5, inv. j. 4, Výnos KV NB Pardubice, *Trestné činy proti zásobování, páchané cikánskými tlupami*.

byly zadrženy stovky romských obyvatel a několik úředníků, kteří Romům s paděláním těchto lístků pomáhali [Zapletal 2012: 27].

V roce 1952 pak byla zavedena další akce proti „toulavým osobám“. Ta nebyla zaměřena na konkrétní pachatele, ale na fungování bezpečnostního aparátu, tedy na to, jak reagovat a předcházet „trestným činům páchaným kočujícími osobami často romského původu“. Akce nesoucí název ve zkratce „TO“ byla v platnosti od 26. 8. 1952 do 1. 4. 1953 a jejím cílem bylo především shromáždit veškerý dostupný materiál, který zachycoval trestnou činnost těchto osob a posloužit tak k řešení dalšího postupu. Celková škoda na potravinových lístcích, šatních lístcích a dalších krádeží byla vyčíslena na celkovou hodnotu 68 490 972,66 Kč. Cílem akce nebylo zatýkání osob, měla vést k získání a vyhodnocení informací [Zapletal 2012: 28].

Následně je problematika romské menšiny předávána z jednotlivých úřadů a ministerstev jako horký brambor. Příčinou je i bezesporu nepřehledná situace týkající se nově vzniklých jednotlivých resortů a administrativ s tím spojených. První souhrnný dokument *Informace pro soudruha ministerstva vnitra k otázkám cikánského obyvatelstva* vzniká v listopadu 1955. Závěry dokumentu se přiklání k přesvědčení, že Romům by neměl být udělován status národnostní menšiny, spojený s jazykem a výukou v něm. Není to však konečné stanovisko, je zde ponechán prostor k diskuzi. Oproti tomu je však zcela zamítnuta otázka kočovného způsobu života [Zapletal 2012: 32]. Romové jsou rozděleni do tří základních skupin – *usazení*, *asimilování* - z hlediska majority bezproblémoví, *usazení a pracující* - přesto však často měnící práci a z hlediska majority chápáni jako problémoví a poslední skupinou pak *potulní cikáni* - z hlediska majority zcela problémoví [Zapletal 2012: 33].

V roce 1952 pak vychází další Vyhláška MV *o úpravě poměru osob cikánského původu*, která vyzývala k umírněnému přístupu před užitím represí. Dávala důraz na metodu přesvědčování a domlouvání. Žádné sankce zde nebyly stanoveny, důraz byl kladen na zařazení dospělých Romů do pracovního procesu a dětí do škol, chyběla však přesněji definovaná metodika [Zapletal 2012: 33].

Při převýchovném procesu se měly jednotlivé složky státu řídit dvěma hlavními zásadami. S Romy jednat vždy jako s občany, kterým buržoazní režim zabránil stát se řádnými členy lidské společnosti a současně dodržovat zásady socialistické

zákonnosti. Převýchova Romů se měla řídit osmibodovým programem. Romové měli být zařazeni do pracovního procesu, mělo jim být zajištěno ubytování v místě pracoviště, měla jim být spravedlivě vyplácena mzda, dbát na to, aby nebylo podporováno jejich kočovnictví, děti měly docházet povinně do školy a měla jim být zajištěna i předškolní výchova. Dále měla být zajištěna agitační činnost, kdy v duchu stalinské politiky měl být zlikvidován rasismus, odstraněna diskriminace Romů ze strany úřadů, divadel a dalších kulturních oblastí a hostinců a také negramotnost těchto obyvatel [Haišman 1999: 87].

O potřebě převychovat Romy (v duchu socialismu) v řádné občany je veřejnost informována skrze články publikované novinách. Převýchovný proces je zde prezentován jako jediná možnost, jak z Romů učinit rovnocenné občany. Příkladem může být článek publikovaný dne 15. 6. 1951 ve čtrnáctideníku Sboru národní bezpečnosti nesoucí název „Vychovávejme cikány!“ [Sbor národní bezpečnosti 1951]. Článek vyzdvihuje práci příslušníků SNB s ohledem na romské občany a to především děti. Poukazuje na pozitiva, která přináší jejich usazení a výchova v kontextu práce a hygieny. Zároveň přebírá zcela patronizující stanovisko spojující začlenění Romů s jejich (pře)výchovou.

Z počátku optimistické zprávy byly vystřídány negativními hlášeními o problémech pokračující migrace Romů, o problémech spojených s jejich (ne)zaměstnaností, absencí dětí ve školách, hygienické a zdravotní situaci v osadách a soužití s majoritou. Zprávy z jednotlivých krajů a obcí se liší, celkově však vedou k dalším opatřením. V rámci Slovenska i českých zemí vzniká řada neřešitelných problémů na úrovni regionu. Na problémy státní správa nereagovala nebo reagovala až se zpožděním [Haišman 1999: 93].

Na jaře roku 1956 připravilo Ministerstvo vnitra podkladové materiály pro jednání politického byra ÚV KSČ, které obsahovaly informace o současném stavu Romů v Československu a návrh na zlepšení celkové situace. Ministerstvo reagovalo na množství se stížnosti zaměřené na kočovné Romy, které pocházely především z Brněnska, severních a západních Čech. Iniciativy řešení se ujímá Hlavní správa Veřejné bezpečnosti (HS BV) s cílem okamžité likvidace kočovného způsobu života v Československu [Zapletal 2012: 36]. Podle pokynů měli být všichni kočovní

Romové zastaveni, legitimováni a ve prospěch státu jim měli být zabaveni koně. Současně však měla být těmto Romům nabídnuta práce a ubytování, s cílem je totálně usadit. Orientační dopis s těmito pokyny rozeslala HS BV dne 28. července 1956 všem útvarům Veřejné bezpečnosti v Československu. Nejednalo se však o rozkaz, ale o doporučení možného postupu [Zapletal 2012: 37]. Tento postup přesto nikdy nebyl celostátně realizován, až na některé místní výjimky. Především podmínka zajištění zaměstnání se setkala s odporem ze strany odborů pracovních sil NV. Bez odporu se přihlíželo pouze k represivním složkám akce, které však v důsledku nebyly nikdy realizovány z důvodu absence podpory autority vlády [Zapletal 2012: 38].

Konečné slovo přichází z Moskvy. Dne 21. listopadu 1956 obdrželo Ministerstvo vnitra český překlad zákona, výnos *Nejvyššího sovětu č. 450* ze dne 5. října 1956 *O zapojení potulujících se Romů do práce*. Ten zakazoval Romům kočování pod trestem nuceného přesídlení a výkonu nápravných prací po dobu pěti let. Dále bylo nařízeno, aby potulní Romové byli natrvalo usazeni v bydlíštích, aby byli zapojeni do práce a byly jim zajištěny kulturní a sociální potřeby [Zapletal 2012: 39].

4.5.1 Zákon o trvalém usídlení kočujících osob

Návrh na řešení „otázky cikánských osob“ přebírá samo ÚV KSČ. Jeho koncept, který předložil Jiří Hendrych, byl hotov 26. března 1958 a odkazoval na výnos Nejvyššího sovětu SSSR. Byl vytvořen zcela nový elaborát, který s předešlými návrhy a opatřeními zcela nesouvisel. Jedná se o mnohem ideologičtější, přesto však obecnější obsah. Dokument zcela přehlíží struktury romské společnosti, zvyky a specifika. Romové jsou zde vykresleni jako oběť předešlých režimů. Práva Romů jako svébytného etnika jsou zde zcela odmítnuta [Zapletal 2012: 40].

Dne 26. 11. 1957 vydalo Ministerstvo zahraničních věcí, konkrétně sovětský odbor, opis dokumentu „Zesílení boje s protispolečenskými živly, příživníky a narušovatelí pořádku v SSSR“¹³, který byl vydán v Moskvě dne 25. 9. 1957, a který informoval o podmínkách návrhu zákona „O zesílení boje s protispolečenskými živly“. Tento opis se tak stal výchozí koncepcí pro směřování politiky s ohledem na řešení „cikánské otázky“ v dalších letech na našem území. Moskevský výnos informuje, že

¹³ Viz příloha číslo 2.

hlavním úkolem Komunistické strany SSSR a sovětského státu je výchova sovětských občanů v dodržování pravidel socialistického soužití a s ním je spojena nutnost překonat přežitky kapitalismu ve vědomí těchto občanů. Výnos si klade za cíl, za použití sankcí státu a státního donucení, zbavit sovětský stát příživníků a osob vyhýbajících se práci. Dále je uváděno, že v říjnu 1956 byl vydán výnos presidia Nejvyššího sovětu SSSR o zapojení do pracovního procesu potulných cikánů. Na základě něj se dle výnosu většina kočujících Romů trvale usadila v místě pracovního působení, ne však zdaleka všichni. Plnoletí „cikáni“, kteří se vyhýbají práci a pokračují v tuláctví, budou odsouzeni k nápravným pracím od 2 do 5 let vězení. Návrh zákona počítá při řešení „cikánské otázky“ s aktivní účastí občanů. Společná schůze občanů (kterou svolává uliční výbor) má rozhodovat o veřejném rozhodnutí k vyhnanství. Soudům podléhají ti, kteří se toulají a žijí žebrotou. Návrh zákona se také ohlíží na osoby, které jsou práce neschopní, nebo které mají sníženou pracovní neschopnost, a přesto se toulají a žebrají. Tyto osoby mají být na základě rozhodnutí výkonného výboru místního sovětu poslanců pracujících umístěni do uzavřených domovů invalidů.

Návrh ÚV KSČ při přijetí výnosu Nejvyššího sovětu SSSR dělí Romy do tří skupin: *usedlí, polokočovní a kočovní*. Hovoří se zde o nuceném rozptylování Romů do práce, škol a ústavů, které má zaručit jejich asimilaci. Za stěžejní prvek zaručující jejich úspěšnou asimilaci je považována práce. Tento návrh stanovil řadu úkolů pro jednotlivé organizace KSČ, Předsednictvu vlády i jednotlivým ministerstvům. Resortu vnitra byla uložena povinnost vypracovat návrh zákona, který by do konce roku 1959 zajistil úplnou likvidaci kočovného způsobu života Romů. Ministerstvo vnitra se k dokumentu vyslovalo pozitivně, pouze otázku zákazu kočování předalo na Ministerstvo spravedlnosti, aby nevyzněl jako represivní akce [Zapletal 2012: 42]. Tento požadavek je velmi zajímavým momentem, který nám ukazuje snahu státních aparátů vyhnout se represivnímu zbarvení zákonů a předpisů, které by mohly u vnímání obyvatel vyznít velmi negativně. Mohlo se jednat o určitý prvek propagandy.

Hlavní linií politiky KSČ se stává „důsledná řízená asimilace etnografické skupiny cikánů“. Odborům je nařízena povinnost začleňování Romů mezi ostatní pracující a zlepšování vzájemných vztahů na pracovišti. Dále mělo dojít k odstranění

kulturní a sociální zaostalosti Romů tím, že všechny děti měly být zařazeny do povinné školní docházky a u dospělých měla být likvidována negramotnost. Romové měli být převychováni v řádné a platné občany, členy socialistické společnosti. Dále měly být organizovány kurzy společenského minima, domácích prací, vaření pro ženy apod. [Haišman 1999: 95].

Dne 8. 4. 1958 vchází v platnost „Zásadní směrnice o práci mezi cikánským obyvatelstvem ČSR“, která je reakcí na stav práce mezi těmito občany. Směrnice popisuje Romy, jako osoby žijící zaostalou formou života (prvobytně pospolnou)¹⁴ prostřednictvím kočování a vina je kladena kapitalistickému dědictví. Na obdiv je dáván přístup socialistického státu, který popírá jakoukoliv formu rasové diskriminace a umožňuje Romům stát se právoplatnými občany. Směrnice si dále do značné míry protiřečí, když na jedné straně uvádí, že značná část Romů se již do socialistické společnosti začlenila svým usazením a zapojením do pracovního procesu, přičemž na druhé straně pak uvádí, že značná část Romů se stále neusadila, neustále kočuje a vyhýbá se práci.

Je však nutné uvést, že směrnice klade odpovědnost za tuto svízelnou situaci státní správě a zaměstnavatelům. V případě mladistvých Romů by měla být posílena jejich podpora ze strany vedení podniků při jejich začlenění se na pracovišti. Národním výborům je pak kladeno na zřetel, aby více podporovaly Romy při jejich usazování v obcích. Romům, kteří se snaží přizpůsobit, mají být poskytovány státní podpory v podobě půjček, které mohou využít při výstavbě obydlí.

Směrnice vyznívá jako skutečná snaha o zvýšení životní úrovně Romů. Velký důraz je kladen na zlepšení hygienických, potažmo zdravotních, podmínek Romů, na zvýšení jejich kulturní úrovně zajištěním školní docházky pro všechny děti od nejútlejšího věku po mladistvé Romy, kterým má být zajištěna výuka čtení a psaní během vojenské služby (pro negramotné). To vše za podpory národních výborů a příslušných orgánů. Přes všechny své klady je však směrnice snahou o čistou asimilaci

¹⁴ Prvobytně pospolná společnost byla podle marxistické periodizace dějin nejprimitivnější forma společenského života. Jedná se tedy o další příklad toho, jak bylo veřejné mínění velmi protiromsky zaměřené.

Romů bez většího ohledu na jejich specifika a zvyky, které jsou přičítány dědictví kapitalistické společnosti. Směrnice naprosto odmítá přiznat Romům jejich vlastní národnost, odmítá snahy osvětových pracovníků, kteří se snaží o prosazení romštiny jako vlastního jazyka, o založení cikánských škol. To vše zpomaluje proces převýchovy, který si socialistická společnost klade za cíl. Směrnice vyzdvihuje nutnost přistupovat k Romům ze strany veřejné správy bez předsudků, jako k rovnocenným občanům, klade důraz na to, aby národní výbory bojovaly proti projevům diskriminace Romů i mezi majoritní veřejností. Přesto je celý tento proces zahájením či spíše pokračováním tvrdého dohledu nad Romy, kteří mají být násilně asimilováni a převychováni podle měřítek dokonalého socialistického občana.

Dne 17. října 1958 byl Národním shromážděním schválen zákon č. 74/1958 Sb., *o trvalém usídlení kočujících osob* [Zákon č. 74/1958]. Zákon zde ukládá povinnost úřadům Národního výboru zajistit kočujícím osobám pomoc při hledání bydlení a zaměstnání a následně hovoří o budoucí možnosti evidence všech těchto osob. Osobám, které neuposlechnou povinnosti trvalého usazení je vyměřen trest odnětí svobody od 6 měsíců do 3 let. Zákon vešel v platnost 1. března 1959. V důvodové zprávě tohoto zákona můžeme opět nalézt velmi nadřazený přístup k romským obyvatelům se zdůrazňováním vážnosti postavení socialistického státu, který je prezentován jako blahodárné místo pro všechny občany bez rozdílu. Romové jsou zde popisováni jakožto nepřizpůsobiví, kteří zneužívají výhod, které jim socialistický stát přináší.

Veřejnost byla o schválení zákona č. 74/1958 informována prostřednictvím Rudého práva druhý den, tj 18. října 1958 [Rudé právo 1958]. Tématu není věnováno mnoho prostoru, článek je spíše obecným popisem obsahu zákona. V duchu socialismu je však poznamenáno, že za svízelnou životní situaci Romů jsou zodpovědné dřívější vládnoucí třídy, které je vykořisťovaly a jedině socialismus zajistí jejich zrovnoprávnění. Nutnou podmínkou je však zanechání kočovného způsobu života, díky kterému se vyhýbají plnění základních občanských povinností a žijí na nízkém stupni kulturního života.

Konec 50. let 20. století se stává neskrývanou cestou asimilace romského obyvatelstva. „Konečné dořešení“ cikánské otázky v Československu pod taktovkou

administrativy není ničím jiným než sociálním experimentem s cílem vnutit této skupině obyvatel komunistické, potažmo stalinské, vize o úloze státu v národnostní politice.

K realizaci tohoto postupu, tedy převýchovného procesu s likvidací kočovného a polokočovného způsobu života, bylo zapotřebí provést opětovný soupis „kočovných a polokočovných osob“ s cílem je následně trvale usadit. K tomuto soupisu došlo ve dnech 3. - 6. února 1959 pod režii pracovníků národních výborů ve spolupráci s bezpečnostními složkami státu. Deklarované cíle však nebyly zcela přesně naplněny a nesly s sebou spíše nedostatky, mezi které patřila například nemožnost evidovaného k jakémukoliv státnímu přesunu včetně návštěvy příbuzných [Haišman 1999: 99]. Přesto soupis probíhal bez větších problémů, ze strany kočujících osob se vyskytlo jen několik málo desítek stížností. Problémy se však vyskytly při samotné realizaci procesu trvalého usídlení osob. Podle zprávy ÚV KSČ bylo na Slovensku po soupisu 12 000 nezaměstnaných práceschopných osob a to především z důvodu odmítavého přístupu slovenských podniků tyto osoby do zaměstnání přijímat. Jako překážka v přijímání těchto osob byla uváděna zdravotní a kvalifikační nezpůsobilost. Ještě vážnější situace se objevila v otázce bydlení. Národní výbory tento problém odsouvaly nebo na něm vůbec nepracovaly, ve valné většině případů pak zcela znemožňovaly vydávání stavebních povolení. Důsledkem pak byla koncentrace romského obyvatelstva na okrajích obcí nebo v nově budovaných ulicích. Totožná situace vzniká i v českých zemích [Haišman 1999: 103]. Romové, když už vůbec, byli zaměstnáváni na sezonní práce, striktně oddělení od pracovníků zastupujících majoritu, kteří je uráželi, nadávali jim a odmítali je přijmout mezi sebe [Haišman 1999: 105].

Jedním z nejdůležitějších cílů, které si úřady stanovily, byla úspěšná integrace romských dětí do majoritní společnosti a tím jim zajistit důstojný život. Výchovným experimentem se měla stát internátní Škola Míru v jihočeském Květušíně, která byla založena již v roce 1950. V průběhu 50. let prošlo touto školou přibližně 300 dětí. Prvními žáky byly především romské děti z vojenského újezdu Boletice, které měly být původně i se svými rodiči odsunuty na Slovensko. Pedagogické činnosti se v této škole ujal Miroslav Dědič, kterému se podařilo děti zaujmout v počátcích výuky především prostřednictvím hudby a zapojení do míčových her [Spurný 2017: 9]. Podle

Dědiče byly jedním z největších problémů rodinné poměry, odkud děti pocházejí, a proto se mu postupně podařilo prosadit koncept internátu - Dětský domov pro děti z cikánských rodin. Situace však došla natolik daleko, že se Dědič snažil zabránit dětem jakémukoliv kontaktu s rodiči, v některých případech za použití fyzického násilí [Spurný 2017: 10].

Děti ze Školy Míru si však celkem rychle zvykly na nové prostředí a postupně posloužily jako prostředek propagandy. Nezřídka absolvovaly výjezdy do osad na Slovensku, kde promlouvaly ke svým vrstevníkům a jejich rodičům. V polovině 50. let se škola přestěhovala do Dobré Vody u Prachatic, kde fungovala do konce desetiletí. Absolventi pak studovali na učilištích, středních odborných školách v několika případech i na školách vysokých [Spurný 2017: 11].

Ke konci 50. let 20. století veškeré snahy o integraci romských dětí do škol mezi žáky majoritní společnosti selhávají. Romské děti začínají být umísťovány do zvláštních škol, kdy důvodem nebyla jejich rozumová či mentální neschopnost, ale především jejich jazyková neznalost češtiny. I přes odpor učitelek byla v rodinách používána výhradně romština. Paradoxem doby je samotný přístup rodičů romských dětí, kteří neměli velkou snahu své děti ve studiu podpořit, jelikož oni sami měli za sebou školní docházku ve zvláštních školách a z pozice vlastní negramotnosti neuměli být dětem podporou při vzdělání [Pavelčíková 2004: 6].

Během zmíněného soupisu romských obyvatel bylo kromě příkazu zabavení koní taktéž rozkazem nařízeno zabavení všech motorových vozidel z důvodu špatného technického stavu. Reálně však měla být zabavena i vozidla v dobrém technickém stavu a umístěna do podniků socialistického sektoru [Zapletal 2012: 51]. Jinými slovy tedy znárodněna.

Celkově bylo do soupisu zahrnuto 46 500 osob, přičemž 23 207 osob z nich bylo ve věku nad 15 let, většina z nich Romové. Orgány MV pak předpokládaly, že se soupisu vyhnula asi tisícovka Romů. Jak Zapletal poznamenává, v archivech MV nelze dohledat žádné další podklady týkající se úpravy trestního postihu osob, které se nevzdaly kočovného způsobu života. Přesto si však MV samo bylo vědomo řady pochybení při přílišném užívání represí příslušníků SNB, ke kterým patřilo časté fotografování nebo přílišné zdravotní prohlídky [Zapletal 2012: 52].

Řešení cikánské otázky nebylo v 50. letech 20. století pouze v kompetencích Ministerstva vnitra. Jako kriminální záležitost se ji snažilo pojímat Ministerstvo národní obrany. To v roce 1952 zorganizovalo akci nazvanou „Toulavé osoby“ se snahou monitorovat velké skupiny kočujících Romů [Spurný 2017: 13].

Na jaře roku 1956 připravilo Ministerstvo vnitra podkladové materiály pro jednání politického byra ÚV KSČ, které obsahovaly informace o současném stavu Romů v Československu a návrh na zlepšení celkové situace. Výstupem tohoto materiálu pak bylo konstatování, že ve všech oblastech, jako je zaměstnanost, zdravotní stav, vzdělávání, bytové a hygienické podmínky, jsou velké nedostatky [Haišman 1999: 93].

Dne 8. dubna 1958 jedná o řešení cikánské otázky ÚV KSČ, jejímž výstupem je tajná zpráva, která obsahuje velmi diskriminační postoje. Romové jsou zde charakterizováni jako část obyvatelstva se zaostalými formami života z prvobytně pospolné společnosti, která škodí budování socialismu. Negramotnost a nízká kulturní úroveň je za vinu přičítána opět kapitalismu, který jako vykořisťovatel zanechal těžké stopy na charakteru „cikánů“. Velmi ostře byl odmítnut požadavek řešit problémy národnostní cestou a důraz byl kladen na pracovní zapojení Romů, přičemž za hlavní problém byla stanovena nízká kvalifikace i produktivita práce a malé zapojení žen a mládeže. Cílem se mělo stát větší začlenění Romů mezi ostatní pracující a zlepšení vztahů na pracovišti prostřednictvím odborů [Haišman 1999: 95].

Kulturní a společenská zaostalost Romů pak měla být likvidována prostřednictvím vzdělávacího procesu dětí a snižování negramotnosti dospělých Romů, mimo jiné prostřednictvím kurzů společenského minima, domácích prací a vaření pro ženy.

Je tedy patrné, že nově vzniklé socialistické Československo se potýká s totožnými problémy, jako předešlá státní období. Československo se sice snaží k situaci přistoupit z lidskoprávního hlediska tím, že se Romy snaží zrovnoprávnit s majoritou, zajistit jim v rámci převýchovy vzdělání, zaměstnání a bydlení, přesto však Romy popisuje jako oběti kapitalismu, který je o všechny tyto práva připravil. Je tedy otázkou, do jaké míry byl přístup státu nezištný nebo do jaké míry využíval Romy jako nástroj socialistické propagandy vůči kapitalistickému nepříteli. Bezespору je

však jasné, že tyto snahy o převýchovu selhávají. Jednak z nepřípravenosti státní administrativy, jednak z odmítavého postoje majority, která v Romech i nadále vidí bezpečnostní riziko. Vše pak dovršuje dohled SSSR, který na Československo dohlíží z Moskvy.

Socialistické Československo nebere ohled na specifika romského obyvatelstva, snaží se mu násilně vnutit komunistickou potažmo stalinskou vizi světa, u majoritního obyvatelstva posílit svou vedoucí pozici. Romy jako malou etnickou skupinu využívá ve svůj prospěch, zařazuje je na nejtěžší pracovní pozice v průmyslu a zemědělství. Využívá sociálně slabé, kulturně odlišné etnikum k účelné propagandě jako nástroj pro přesvědčení majority, že je všeho schopný velitel, spasitel, který z neposlušných občanů vytvoří ty správné, bezproblémové, pracující a poslušné. Zákon č. 107/1920 o *potulných cikánech*, který zprvu sám považuje za diskriminační, nahrazuje v roce 1958 novým, téměř totožným zákonem, obohaceným o socialistickou vizi, že všichni jsme si rovni. Ačkoli se komunističtí představitelé snažili ve společnosti vytvořit představu o rovnocenné společnosti, ta byla roztržena jako nikdy předtím. Osoby „jiné“, nežádoucí, byly postihovány a trestány. Romové vládě posloužili jako nástroj, jako příklad toho, jak bude zacházeno s někým, kdo je „jiný“. Bude převychován, a pokud nebude souhlasit, bude potrestán. Romové zaujímali ve společnosti takové postavení „páriu“, o kterém hovoří Giddens, viz kapitola 1.2. Je to postavení, které nás na základě připsaných atributů předem diskvalifikuje z řad majority, které nás stigmatizuje a vytváří z nás devianty v očích majority.

Stejně tak se i po celé poválečné období, tj. od roku 1945 až do konce 50. let 20. století, přistupuje k Romům jako k nekonformním jedincům, delikventům, které je nutné normalizovat, držet nad nimi dohled a disciplinovat je, tak jako o tom hovoří Foucault. Situace se tak nemění od samotného počátku Československa. Jako disciplinační techniky a formu dohledu používá poválečné Československou soupis Romů a totální zákaz kočovného způsobu života. Velká část romských dětí je vyhodnocena jako zaostalá a je nutné je co nejrychleji zapojit do převýchovného procesu. Zapadají do kategorie osob s nízkým kulturním kapitálem, který definuje Bourdieu, jakou diskvalifikační profil jedince z řad majoritní společnosti. Poválečné Československo považuje tento nízký kulturní kapitál u dětí a nízký sociální kapitál u

jejich rodičů za distinkci, která je jim vrozená. Ve skutečnosti se podle Bourdieu jedná o diferenci, odchylku, vztahovou vlastnost, která existuje pouze ve vztahu k vlastnostem jiným činnostem [Bourdieu 1998: 13].

4.6 Romové a 60. léta 20. století

Šedesátá léta v Československu jsou charakteristická uvolněnou atmosférou jak v oblasti politiky, tak kultury i celospolečenské oblasti. Již v první polovině roku 1960, konkrétně 11. července, vchází v platnost Nová ústava a s ním i nový název státu Československá socialistická republika. Dochází k rehabilitaci politických vězňů z rekonstruovaných procesů padesátých let, 6. listopadu 1962 je stržen Stalinův pomník na Letné. K vedení strany se později dostává Alexander Dubček, který s sebou přináší reformní proces nazývaný jako Pražské jaro. Ke slovu se dostává i opozice a disent. Politické uvolnění se nevyhýbá ani přístupu k otázce romského obyvatelstva. Represe již nejsou radikální v takové míře jako v předešlém období, jsou praktičtější a vytrácí se z nich ideologický podtext.

Na přelomu roku 1961 a 1962, dva roky po soupisu a usazení kočujících osob, dochází ke krizi politiky usazení romského obyvatelstva a to především díky stavu komisí, určených pro práci s romským obyvatelstvem. Členy těchto komisí byli především dobrovolníci nebo úředníci bez nároku na odměnu, kteří záhy tuto činnost odmítli vykonávat. Romové, dříve považovaní za usazené, se často vraceli k tradičnímu způsobu života a začala se zvyšovat jejich trestná činnost. [Zapletal 2012: 57 - 58].

Velkým tématem se stává zvyšování vzdělanostní úrovně romského obyvatelstva skrze program likvidace negramotnosti dospělých. Ministerstvo školství a kultury vydává v roce 1963 nové směrnice [Věstník ministerstva školství a mládeže 1963]. Ty zpřísnily postihy romských rodičů za porušování docházky dětí do škol, zaváděla postupy k likvidaci škol v osadách, přičemž osady samotné byly cílem k totální likvidaci.

Kritické hlasy se ozývají především z východního Slovenska, které žádá o podporu ostatních krajů ohledně odsunu romských obyvatel od dalších krajů. Osady se

potýkají s nedostatky především z hlediska zdravotnictví a hygieny, často chybí pitná voda apod. [Haišman 1999: 172].

Návrh, na odsun části romského obyvatelstva, se objevuje v letech 1962–1963 ve vrcholných politických orgánech Slovenska. Východoslovenský kraj argumentoval faktem, že na jeho území žije 75 000 občanů cikánského původu a není tak v jeho silách řešit otázku cikánského obyvatelstva a to především z hlediska bytové situace. Návrhem bylo uloženo, že do konce roku 1970 mělo být z Východoslovenského kraje odsunuto 40 000 osob do průmyslově rozvinutých krajů s malou koncentrací romského obyvatelstva, kde jim měl být přidělen byt či rodinný domek. V listopadu 1964 pak Ministerstvo školství a kultury předkládá návrh pro vytvoření vládní komise pro „otázky cikánského obyvatelstva“ [Haišman 1999: 174].

Jak se ukázalo, situace ohledně problematiky romského obyvatelstva, jeho zařazování do pracovního kolektivu, odsunu a usazování, se stále nezlepšovala. Koordinaci úkolů převzal Úřad předsednictva vlády, který dne 13. 10. 1965 zřídil *Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva* na základě usnesení vlády č. 502 *O opatřeních k řešení otázek cikánského obyvatelstva*.

Jeho prvním úkolem byl rozbor *Zákona o trvalém usídlení kočujících osob* z roku 1958. Ministerstvo vnitra mělo tento rozbor již připraven. Jeho výstupem bylo konstatováno, že usazení Romů a jejich zapojení do pracovního poměru se podařilo přibližně u pětiny z celkového počtu. U ostatních se nepodařilo udržet je na jednom místě, přičemž tedy nedocházelo ke kočovnictví v pravém smyslu slova, spíše o jakousi fluktuaci, tedy změně místa přibližně 3x do roka [Zapletal 2012: 60].

Dne 18. 12. 1965 vydává vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva tzv. „Zásady rozptylu a přesunu cikánského obyvatelstva“,¹⁵ které měly sloužit jako informace pro členy okresních komisí a komise městských národních výborů pro řešení otázek cikánského obyvatelstva. Mezi základní předpoklady rozptylu a přesunu Romů patřil dobrovolný souhlas cikánského obyvatelstva, předchozí zajištění ubytování a zaměstnání pro tyto osoby, likvidace cikánských objektů (v případě, že je pro jejich obyvatele zajištěno vhodné náhradní ubytování). Odpovědnost za zajištění

¹⁵ Viz příloha č. 3.

všech těchto podmínek byla uložena okresním, městským a místním národním výborům.

Z hlediska pracovních sil bylo uloženo okresním výborům, aby práceschopným Romům zajistily zaměstnání a to především na zemědělských a kampaňových pracích v českých krajích. Pracovní smlouvy s těmito občany měly být uzavírány jen ve výjimečných případech a tak, aby nenarušily školní docházku romských dětí. Národní výbory měl za úkol kontrolovat, zda se tito pracovníci po výkonu práce vrací do svého bydliště.

Národním výborům byla dále uložena povinnost podrobit Romy při přesunu zdravotní prohlídce, aby byli ověřeni na TBC, bacilonosičství a trachom. Všechn jejich nábytek musel být při přesunu desinfikován. To je dalším příkladem uplatňování biomoci, o které hovoří Foucault a které jsme se věnovali již v předešlých kapitolách.

O připravované akci byla veřejnost informována prostřednictvím tisku. Svědčí o tom například článek „Konec cikánských osad na obzoru“ [Rudé právo 1965] vydaný v Rudém právu dne 20. 12. 1965. Článek má pouze informativní charakter o postupech řízeného rozptylu a přesunu a jeho obsah vyznívá jako naděje pro všechny Romy k lepším zítřkům.

Romové se v šedesátých letech 20. století nevyhýbají jako téma ani akademické půdě. Dne 31. 1. 1967 vydala Československá antropologická společnost při ČSAV zprávu o činnosti brněnské pobočky za rok 1965 [Novák 1966: 18-19] týkající se cikánského způsobu života u nás. PhDr. Josef Novák, CSc. v ní tvrdil, že každý čtvrtý „cikán“ má TBC, přičemž na předvolání OÚNZ nereagují a objevuje se mezi nimi vysoký výskyt střevních parazitů. Dále se věnuje tématu rodiny, kdy uvádí, že postavení ženy v manželství je nerovnoprávné, ženy rodí ve velmi nízkém věku (14-15 let) a průměr dítěte na rodinu je 7,1. Řada Romů dle jeho závěrů pracuje jen příležitostně, mladiství Romové bojují s nízkou vzdělaností a s ní související nízkou kvalitací. Jako řešení navrhuje překonání zaostalého způsobu života cikánského společenství a asimilací spojenou s řízeným rozptylem mezi ostatní obyvatelstvo.

Revize přístupu k romské menšině měla za cíl politiku organizovaného rozptylu romského obyvatelstva, kdy bezpečnostní složky státu, spolu s úředníky NV, měly sledovat trvalé usídlení Romů v nových bydlištích a zakročovat při jejich opouštění.

To vše mělo být podloženo specifickou metodikou a zásadami represivních opatření. Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva byl však v roce 1968 zcela zrušen a nevykonal v tomto směru téměř žádnou činnost [Zapletal 2012: 62].

Ambiciózní plány o přesunu romského obyvatelstva (především z východního Slovenska do Čech) a likvidace osad postupně troskotají nejen z důvodu administrativních problémů, ale také díky odporu samotných Romů, o kterých bylo jednáno, tak jako v dobách předešlých, tedy jako „o nás bez nás“. O tom svědčí například „Zápis z diskuze při krajské konferenci aktivu pro cikánské otázky v Šilheřovicích“¹⁶ ze dne 16. 11. 1958. Na tuto konferenci bylo pozváno několik romských aktivistů z různých okresů, aby se vyjádřili k probíhající státní politice týkající se Romů a je s podivem, že se zachoval zápis i s jejich kritickými postoji. Zástupce Romů Šipoš se vyslovil, že v jeho okrese Nový Jičín zákon č. 27/1958 neplatí, nesouhlasil s tím, aby se na tzv. „cikánskou otázku“ hledělo pouze jako na problém sociální a zdůraznil své přesvědčení, že Romové jsou samostatným národem, vyplývající mimo jiné ze Stalinského učení. „Máme společnou kulturu, řeč i způsob života. Jsme tedy národem.“ Vyslovil se také proti rozptylování Romů mezi ostatní občany, které způsobuje ztrátu těch nejlepších z nich. Jiný z romských zástupců p. Lacko žádal, aby ti nejlepší z nich byli přizváni do Prahy k projednávání „cikánských otázek“ a vyslovil názor, že mnohdy neprávem je spousta Romů umístěována na nekvalifikované pozice. Další zástupkyně paní Karika se také vyslovila proti rozptylu a upozornila, že proti Romům je ve společnosti mnoho předsudků. Upozornila, že sami Romové chtějí vypěstovat nového cikána – socialistického, ale se zachováním všech tradic a kultury. Upozornila také na to, že při schvalování zákona o cikánských otázkách nebyl přítomen žádný z romských zástupců.

Tento fakt poukazuje na to, že Romové nebyli v průběhu 20. století po většinu času pojmáni jako kolektivní aktér, který by měl mít své vlastní zástupce. V době šedesátých let se veřejné politice opět nepodařilo přistoupit k celé problematice čelem. Celý proces organizovaného rozptylu neřešil jiné než ekonomické zapojení romského obyvatelstva, byl převyšován přirozeným migračním pohybem Romů.

¹⁶ Viz příloha č. 4.

S uvolněnou atmosférou šedesátých let přichází také zájem obyvatelstva o cestování do zahraničí, které bylo v dřívějších letech velmi komplikované. Tento trend se nevyhnul ani Romům. Například v roce 1965 zaregistrovala tento zvýšený zájem městská správa VB v Ostravě, kde měli Romové zájem o cestování do Polska. Později se tento zájem rozšířil také o Maďarsko, Bulharsko a Jugoslávii. Krajská správa SNB v Ostravě však tento zájem vyhodnotila jako novou formu kočování spojenou s kriminální činností. Uvádí, že Romové ve spojení s příbuznými ze zahraničí začali organizovat dovoz a prodej ojetých západních automobilů a dalšího zboží, které bylo nedostatkové. Státní správa tak přichází s řadou represivních opatření, které mají této trestné činnosti zabránit, romským občanům se však i nadále daří tato opatření obejít [Zapletal 2012: 63].

Rok 1968 je v Československu protkán demokratizačními procesy a vzniká tak i prostor pro založení Svazu Cikánů-Romů. Ustavující sjezd Svazu se konal 30. srpna 1969 v Brně. Byl to právě rok, kdy do ČSSR vnikla vojska Varšavské smlouvy, ale již od května 1968 probíhaly přípravy pro jeho založení. V té době vystoupila skupina Romů z Jihomoravského kraje s kritikou Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva a se snahou zapojit se do politického dění. Ambice tohoto Svazu byly velké, podařilo se mu provést několik významných kroků ve směru zrovnoprávnění s majoritou, avšak s nástupem normalizace byl záhy zrušen. Ukončení Svazu bylo prezentováno jako dobrovolné, avšak je nutné podotknouti, že pokud by k tomu nedošlo tímto způsobem, jeho představitelé by byli trestně pronásledováni.

Je patrné, že pokus o takzvané konečné řešení tzv. „cikánské otázky“ v Československu byl poháněn snahou o nezakrytou cestu asimilace. Romové byli vtlačeni do pozice nesvéprávné menšiny, která se musí přizpůsobit celku, bez ohledu na její kulturní i jiné tradice. Romové se staly nástrojem socialistické propagandy, pokusu o realizaci socialistických vizí o úloze státu, která napravuje hříchy dřívější kapitalistické společnosti.

Asimilace však v důsledku znamená, že je chování jedinců vyhodnoceno jako nežádoucí. Je to situace, kdy jedinec nesplňuje dané normy společnosti, situace kterou americký sociolog Erving Goffman definuje jako *stigma*. Pojem stigma je v jeho

podání silně diskreditující atribut, jinými slovy selhání, nedostatek nebo určitý handicap [Goffman 2003: 10].

4.7 Romové a normalizace

Jak Zapletal ve své studii uvádí, právě normalizace je obdobím s nejobsáhlejším archivním materiálem, které převyšuje všechna období předešlá. Vedle písemností týkajících se řešení romské otázky na ministerské úrovni byla dochována řada písemností i na úrovni krajské a okresní. Primárním tématem se stává potírání romské kriminality [Zapletal 2012:64].

Od roku 1969 se Československo stává federálním státem se dvěma relativně samostatnými republikami, avšak se společnými federálními orgány a společnými kompetencemi. Mezi ty patřila i kompetence řešení problémů romského obyvatelstva, přičemž praktické činnosti spadaly pod agendu republikových orgánů [Víšek 1999: 185].

Vládní výbor pro otázky cikánského obyvatelstva byl po dvou letech od svého založení, konkrétně v roce 1968, rozpuštěn a jeho agenda byla zařazena pod nově vzniklé Ministerstvo práce a sociálních věcí, do kompetence odboru sociálních služeb. V roce 1970 vzniká Komise vlády ČSR *pro řešení otázek cikánského obyvatelstva*, jejímž předsedou se stává ministr práce a sociálních věcí Emilián Hamerník. Komise se věnuje tématům sociální oblasti, vzdělávání a zvyšování kvalifikace, otázky zdravotní prevence a hygieny [Zapletal 2012: 64 - 65].

Komise byla činná až do jejího zrušení v roce 1989, tedy bezmála dvacet let. Její činnost se zakládala na rutinních zasedáních, kde předkládaly hodnotící zprávy jednotlivé resorty [Víšek 1999: 186]. K těmto poradám za účasti Ministra práce a generálního prokurátora docházelo zpravidla jedenkrát ročně. Tématem těchto porad byly především právní a bezpečnostní otázky státu. Za významný dokument z éry normalizace lze bezesporu považovat dokument z roku 1978, který vypracoval sekretariát Ministra vnitra ČSR na základě jednání meziresortní porady ze dne 7. prosince 1977. Dokument nesoucí název *Rozbor kriminality páchané osobami cikánského původu* byl záznamem vzestupu hmotné úrovně obyvatel, přičemž se zaměřoval na rozdíly mezi městem a venkovem. Nižší životní úroveň romského

obyvatelstva je zde vykládána jako důsledek romských životních návyků a rozsáhlá trestná činnost Romů pak jako konflikt plynoucí ze vzájemné antipatie Romů a většinové společnosti. Na základě dostupných statistik je pak zřejmé, že Romská kriminalita v polovině sedmdesátých let zastává pozvolnou vzestupnou tendenci [Zapletal 2012: 66]. Mezi hlavní přečiny patřily krádeže prosté, vloupání do bytů, loupeže, rvačky a ublížení na zdraví, přičemž v období 1974 – 1976 dochází ke vzrůstu z 5,5 % na 6,5 %. Vysoká je v tomto období také ženská kriminalita a prostituce a oproti většinové společnosti také kriminalita mládeže. Hlavní příčinu tohoto jednání vidí orgány MV v historickém vývoji a mentalitě Romů [Zapletal 2012: 67].

V roce 1978 na druhém sjezdu Světového romského kongresu v Ženevě vzniká Mezinárodní romská unie (IRU), která byla následujícího roku přijata do sekce nevládních organizací OSN. Dne 16. 5. 1978 vychází v deníku Rudé právo článek „Romové v kapitalistických zemích a ženevský sjezd. Kde chybějí lidská práva.“ [Rudé právo 1978]. Článek základ svého sdělení staví na přesvědčení, že sjezd je akcí zaměřenou proti socialistickým zemím a je důkazem toho, že jsou Romové v kapitalistických zemích zbaveni lidských práv, jsou pod tlakem rasismu a doléhá na ně hospodářská krize.

V listopadu 1978 vyhodnocují jednotlivé správy VB navržená opatření a shodují se, že největším problémem je fluktuace Romů do oblastí s jejich značnou koncentrací, tedy do měst v severních a západních Čechách. Styčným tématem většiny zpráv je nutnost dohledu nad řadou osob romského původu. Přehled osob o jejich fluktuaci byl možný již pouze na základě evidence trestaných osob a recidivistů. Trestaným osobám nebyl vydáván cestovní pas s cílem zamezit šíření jejich kriminality v zahraničí [Zapletal 2012: 69].

Ke konci sedmdesátých let provedli pracovníci kontrolního odboru štábu MV ČSR výzkum a zhodnocení praktického využívání zákona č. 74/1958, o trvalém usídlení kočujících osob, přičemž výsledkem bylo konstatování, že zákon není dlouhodobě v praxi využíván a že na jednotlivých útvarech VB již nejsou pamětníci, kteří by jeho užívání potvrdili. Výsledkem pak byl návrh na jeho novelizaci [Zapletal 2012: 69].

Trestní postih Romů prováděly útvary na základě trestních represivních opatření, jako byl ochranný dohled nebo užívání právních norem, které postihovaly konkrétní trestné činy všech občanů bez vymezení jejich etnické příslušnosti. Žádné konkrétní teoretické či metodické vymezení v přístupu k Romům vytvořeno nebylo. Praxe však byla jiná. Kriminální útvary VB v severních a západních Čechách a severní Moravě se částečně specializovali na trestnou činnost Romů [Zapletal 2012: 70].

Významnou roli v sedmdesátých letech zastávali v práci s Romskou populací sociální kurátoři, kteří víceméně plnili funkci prostředníků mezi dvěma světy, mezi světem Romů a většinovou společností. Sociální kurátoři zastávali zájmy Romů mezi úřady, ale mimo to se zasloužili taktéž o organizování různých kulturních, výchovných a vzdělávacích akcí, zabezpečovali školní stravné pro romské děti, byli zástupci při jednáních se školami, rodičům sháněli práci, sociální dávky, bydlení apod. Jejich stav byl ale velmi podhodnocen, na jednoho sociálního kurátora připadalo přibližně 1500 romských občanů. V osmdesátých letech se pražští sociální kurátoři stali intelektuálním centrem ve snaze o nové přístupy a organizátory šíření těchto myšlenek do dalších oblastí státu [Víšek 1999: 201].

4.7.1 Zdravotní stav Romů v období normalizace

Velkým tématem a současně problémem Romského obyvatelstva byl jejich zdravotní stav. Obyvatelé slovenských osad žili v nepředstavitelné bídě a katastrofálních hygienických podmínkách. V Čechách sledovali obvodní pediatři skupinu dětí ohroženou prostředím rodin. V roce 1979 to bylo 60 – 65 % romských dětí. Bylo konstatováno, že v cikánské populaci je dvojnásobné procento defektních dětí než u většinové populace. Na konci osmdesátých let byla polovina dětí ve státní ústavní péči a ústavech pro mentálně postižené děti a mládež romského původu [Víšek 1999: 203].

Jak z dostupných statistik vyplývá, na celkový populační růst Československa, měla porodnost Romů značný podíl. Po roce 1970 jejich porodnost avšak postupně klesala. Velký podíl na této skutečnosti měla bezesporu finanční stimulace sterilizace žen. Již v roce 1972 činil příspěvek ke sterilizacím 2000 Kčs, od roku 1986 pak 2 až 10 tisíc Kčs, přičemž v některých případech byla poskytována i hmotná pomoc a to za

předpokladu, že sterilizovaná osoba měla nižší příjem než hranice životního minima. Zvýšení hranice tohoto příspěvku způsobila zároveň i zvýšený počet případů sterilizace. Jak Víšek uvádí, v roce 1986 bylo v České republice vyplaceno celkem 290 příspěvků, z toho romským ženám 35%, v roce 1987 to bylo 864 příspěvků, z toho 235 romským ženám, tedy 29%. Příspěvky byly poskytovány především ženám se 3 a více dětmi, přičemž sterilizace ze zdravotního hlediska byla důvodem jen pro 20 % případů. Celkový podíl romských žen na provedených sterilizacích byl desetkrát vyšší než jejich samotný podíl v populaci, ale jak Víšek poznamenává, nikdy nebyl prokázán nějaký přímý nátlak na jejich jednání [Víšek 1999: 204].

Sama se však domnívám, že právě finanční příspěvek byl pro romské ženy žijící v chudobě značnou motivací pro přilepšení z jejich svízelné situace, pro stát pak naopak prostředkem manipulace, jak cíleně snížit samotnou populaci Romů do budoucna. Co jiného může být pro osoby sociálně vyloučené výhodnější, než přijmout „úplatek“ s vidinou světlejších dnů, s vidinou okamžitého, i když krátkodobého zaopatření pro sebe a svou rodinu.

Domnívám se, že nemalý vliv na tuto skutečnost měla také snaha státu, omezit porodnost fyzicky či mentálně postižených dětí, které jak je již dnes známo, byly pro stát víceméně překážkou a sociální systém pomoci pro tyto osoby, jaký známe dnes, víceméně neexistoval. Osoby mentálně, fyzicky a jinak hendikepované byly cíleně umísťovány do ústavů jim určených, byly záměrně vytlačovány na pokraj společnosti, tak jakoby se stát snažil u většinové společnosti vyvolat dojem, že tyto osoby vlastně neexistují. Podobně přistupoval ke všem menšinám, jako i Romům. Všichni věděli, že „ti jiní“ existují, nikdo si to ale vlastně nechtěl připustit, přijmout celkovou společenskou zodpovědnost.

Je však správné na tomto místě upozornit na fakt, že počet sterilizací nadále roste i po zrušení sociální dávky po roce 1990. Neexistují však již statistiky, kolik procent z celkového počtu sterilizovaných žen tvoří osoby romského původu či osob z většinové společnosti. Domnívám se, že v naší nové demokratické společnosti nastupují nové důvody, které vedou ženy k tomuto kroku, avšak tento fakt by vydal na další samostatnou práci. Jedním z důvodů však, dle mého názoru, i nadále zůstává nepřilíš dobrá sociální a ekonomická situace mnohých rodin.

Z hlediska zdravotní politiky týkající se Romů v průběhu normalizace opět vidíme paralelu s teoriemi již několikrát zmíněného pojetí biopolitiky Michala Foucaulta. Opatření, týkající se zvyšování zdravotní úrovně těchto obyvatel, ale především pak sterilizace romských žen, nejsou ničím jiným než nevyšší formou snahy regulace populace a držení dohledu.

4.7.2 Vzdělávání Romů v období normalizace

Vzdělávání Romů se i v době normalizace stává stěžejním tématem. Federální vláda si ve svém *usnesení č. 35/81* stanovuje za úkol zlepšovat i nadále školní docházku a prospěch cikánských dětí, snižovat počet zameškaných hodin a zvyšovat podíl cikánských dětí v mateřských školách [Víšek 1999: 205]. Umístování romských dětí do mateřských škol byl úkol, který se v průběhu času dařil plnit s úspěchem. V roce 1977 bylo v mateřských školách umístěno 30 % z nich, v roce 1983 74,5 % a v roce 1985 to bylo již 75,2 % romských dětí. Tento pozitivní trend však nelze srovnat se školním vzděláváním romských dětí. V roce 1985 bylo konstatováno, že cikánské děti 14krát častěji propadají, 5krát častěji mají zhoršenou známku z chování, 30krát častěji dokončí základní školu v nižším než závěrečném ročníku, 28krát častěji jsou přemístováni do zvláštních škol, kde tvoří 24 % z celkového počtu dětí [Víšek 1999: 205].

Školní úspěch dětí do značné míry souvisí s jejich kulturním kapitálem, o kterém hovoří Bourdieu. Kulturní kapitál, jako vtělený, podle Bourdieuho získáváme během socializace, tedy jaksi „dědičně“ z generace na generaci. Ti potomci, kteří jsou po svých rodičích vybaveni silným kulturním kapitálem, jsou zvýhodněni před potomky rodin, které tak silným kulturním kapitálem nedisponují [Bourdieu 1986: 246]. Na výše uvedeném příkladu vzdelanostní situace Romů, jak během normalizace, ale i v dřívějším období, vidíme jistou paralelu s pojetím kulturního kapitálu Bourdieu. Romské děti byly vždy z hlediska většinové společnosti nositeli nízkého kulturního kapitálu, stejně tak jako jejich rodiče. Je to stigmatizující atribut předávaný z generace na generaci a jen málokterým se podařilo z něj vymanit.

4.7.3 Zvyšující se kriminalita Romů v období normalizace

V sedmdesátých letech dvacátého století dochází k postupnému zvyšování kriminality romského obyvatelstva, které vedlo nejen ke zvyšování represí, ale také vypracování teoretických pomůcek a metodik. Na vzniku metodické pomůcky se v roce 1978 nejvíce věnuje Správa kriminální služby, jejíž první verze byla následně zaslána k připomínkování náčelníkům správ VB. V dokumentu jsou však převážně uvedeny statistiky s celkovým hodnocením romské kriminality uplynulých let, a proto se stává terčem kritiky ústředních útvarů MV ČSR [Zapletal 2012: 70].

Na základě této kritiky pověřil ministr vnitra ČSR náměstka sekretariátu MV Zdeňka Rajchrtu k vypracování Návrhu řešení kriminality KZO cikánského původu. Ten byl hotov koncem roku 1979 a opět odeslán k připomínkovému řízení. Dokument se odkazoval k Usnesení předsednictva vlády ČSSR č. 21/1976 a oproti původnímu dokumentu byl výčet trestných činů a její specifikace přílohou důvodové zprávy. Výstupem pak byla celá řada úkolů uložená ke zpracování složkami VB tak, aby vedla ke zlepšení celkové situace v boji s „trestnou činností cikánů“. Konkrétními body pak byla převýchova cikánských osob, ochranný dohled nad „kriminálně závadovými osobami“, snížení kriminality v dovozu zboží. Dále byla zřízena obchůzková služba, jež měla za úkol vést lepší monitoring trestné činnosti a pohybu „KZO cikánského původu“. Dopravní inspektorát pak měl zpřísnit vydávání řidičského průkazu uchazečům romského původu a celkově zpřísnit dohled při silničních kontrolách. Dokument se zacíлил taktéž na romskou mládež, kdy orgány VB dostaly za úkol se cíleně zaměřit na monitoring trestné činnosti romské mládeže [Zapletal 2012: 71].

Dokument vchází v platnost v roce 1980 a státní správa se jím řídí celé následující desetiletí. Přestože kriminalita Romů po celou dobu normalizace stále roste, zesilující represivní opatření vydávaná na tento popud jsou přijímána chaoticky, kolísají a v závěru nepřinášejí žádné pozitivní výsledky.

4.7.4 Stav zaměstnání Romů v období normalizace

V období normalizace, jako během celého období po druhé světové válce, bylo zaměstnání povinností. Povinnost pracovat se tak týkala i romského obyvatelstva,

mužů i žen, u kterých však byla zaměstnanost nižší s ohledem na jejich mateřské povinnosti.

Obecně lze však konstatovat, že většina Romů pracovala díky své nízké kvalifikaci na pozicích stavebních dělníků, kopáčů, pomocných dělníků v zemědělství apod. Ženy pak na pozicích uklízeček, pomocných sil v kuchyních a pomocných dělnic. Takto nízká kvalifikace jim do značné míry stěžovala bližší kontakt s jedinci z majoritní společnosti. Jak Víšek uvádí, tato pozice jim zaručovala víceméně kontakt pouze s osobami z majoritní společnosti, kteří byli taktéž bez vzdělání a kvalifikace, často s kriminálním profilem [Víšek 1999: 207].

Tak jako tomu bylo i v předešlých obdobích, stejně tak i v době normalizace hrála velkou roli při získání zaměstnání síť vztahů, kterou může jedinec využít. V tomto momentě se můžeme opět přiklonit k teoriím Bourdieuho. Nyní však nejde o kapitál kulturní, ale sociální. Sociální kapitál, může být jedinci předáván v rámci určité skupiny. Jsou to zdroje, které jedinec využívá ke svému prospěchu, je to souhrn sociálních kontaktů, známostí a styků [Bourdieu 1986: 248 - 249]. Není však sporu, že většina romských obyvatel v průběhu celého 20. století disponovala právě nižším sociálním kapitálem a současně tak nižším sociálním postavením. Tento fakt byl do značné míry ovlivněn nedostatkem využitelných kontaktů v majoritní společnosti.

4.7.5 Migrace Romů během normalizace a jejich bytová situace

Období normalizace je synonymem pro masivní migraci Romů. Zatímco v roce 1978 žilo na území ČSR 89 tis. osob, v roce 1988 jich bylo 143 tis. V roce 1971 bylo v SSR, převážně na východě Slovenska, 930 romských osad s 92 tis. obyvateli. Tento počet se do roku 1980 snížil na 442 osad s 24,5 tis. obyvatel, v roce 1985 to pak bylo 319 osad s 16,5 tis. obyvatel [Víšek 1999: 208].

Migrace Romů ze SSR do ČSR byla příčinou častých neshod mezi jednotlivými úřady. Zatímco české úřady si stěžovaly, že ze Slovenska přicházejí ti nejzaostalejší Romové, slovenské úřady naopak oponovaly, že přicházejí ti nejvyspělejší. Spory se vedly také ohledně praktických záležitostí migrací, kdy se z české strany ozývají protesty, že přicházejícím romským občanům není zajištěno náhradní ubytování a

jejich finanční příspěvek je deponován. To však slovenská strana vehementně odmítala [Víšek 1999: 208].

Je tedy patrné, že i v oblasti bytové situace role státu zcela pokulhává. Dochází k neustálým sporům mezi oběma republikami, které si romské občany přehazují jako horký brambor spolu s veškerými náležitostmi s tím souvisejícími. Stát si neumí poradit nejen s kriminalitou Romů, ale také s jejich zdravotní, vzdělanostní a sociální situací.

Migrace Romů ze Slovenska do Čech je možné chápat jako snahu těch schopnějších z nich zvýšit svou životní úroveň, je to cesta za lepšími podmínkami. Tento proces však přináší jeden velmi nešťastný stav a to spoustu poloprázdných slovenských osad s dětmi, starými osobami, mentálně a tělesně postiženými osobami na pokraji morálního a fyzického zhroucení. Snaha o zvýšení životní úrovně a podmínek, v kterých Romové žili, je možné popsat jako sociální mobilitu, kterou jako první vymezil Pitirim A. Sorokin. Sociální mobilitu chápe jako velice široce vymezený pojem, jako jakýkoli přechod jednotlivce z jedné sociální pozice na druhou [Sorokin 1927: 133]. Sorokin dále rozlišuje mezi horizontální a vertikální sociální mobilitou. Ačkoli hlavním cílem Romů přicházejících ze Slovenska byla snaha o vertikální typ sociální mobility, tedy přechodu do vyšší společenské vrstvy, výsledkem byl spíše horizontální typ sociální mobility, tedy přechodu na stejné sociální pozici. Romové se ve větší míře opět dostaly do sociálně vyloučených lokalit, na podřadné práce, od majority byli izolováni. Tak tomu bylo i v předešlých obdobích, i v budoucnu.

Velkou chybou státní správy se pak stává výstavba satelitních sídlišť na okraji měst, kde docházelo k seskupování romských obyvatel z různých sociálních vrstev, které tak byli i nadále izolováni od majoritní společnosti a kde se bývalí příslušníci osad neuměli běžně začlenit do nového způsobu života. Romům byl bez ohledu na jejich zvyky a minulost vnucen způsob života majoritní společnosti. Výsledkem byl vznik nových osad v modernějším hávu socialistické výstavby, přičemž s důsledky známými z jejich původního obydlí. Opět dochází k problémům sociálním, kulturním a ekonomickým, k problémům zdravotním a hygienickým. Jakoby byli ponecháni vlastnímu osudu bez odpovědnosti celku, který však určuje pravidla.

4.7.6 Konec 80. let a zlepšování přístupu k Romům ze strany státu

V roce 1973 pod hávem normalizace dochází ke zrušení Svazu Cikánů Romů. Je však nutné uvést, že Svaz byl jakýmsi průlomem ve veřejném pojmání romské problematiky a společnost do značné míry začala akceptovat pozitivní řešení místo těch jednostranně represivních. Ke konci 80. let se romští aktivisté opět dostávají ke slovu. Podařilo se jim vyvolat řadu jednání a jen díky jejich tlaku došlo k projednání pět let zadržované zprávy FMPSV o stavu řešení romské problematiky. Výsledky tohoto jednání se nesly v pozitivním duchu a politickou mocí byl udělen souhlas k vytvoření romských organizací, k vydávání časopisu pro Romy „Lačo lav“ atd. [Víšek 1999: 188].

V návaznosti na tato jednání se začíná situace v přístupu k Romům skutečně zlepšovat. V dubnu 1986 se skupina Romů (Baláž, Gergel a Dr. Oláh) obrací dopisem na ÚV KSČ se žádostí o řešení romské problematiky. Následně byli přijati tajemníkem ÚV KSČ Poledníkem, za účasti nejvyšších státních orgánů. Výsledkem jednání byl příslib, že se věci budou řešit. Jmenovaní zástupci romské menšiny v roce 1987 zakládají Svaz Romů v ČSSR a v dubnu téhož roku se opět účastní schůzky s tajemníkem ÚV KSČ. Cílem schůzky byla snaha dosáhnout splnění slibovaných kroků. Romská problematika začíná být pojmána jako nové ožehavé téma a samotný přístup k řešení této problematiky mění svou povahu. Dochází k vynechání byrokratické mašinerie vládních komisí, představitelé ÚV akceptují romské představitele svazu jako reprezentanty romské menšiny a jednají s nimi. Představitelé ÚV KSČ tak jednají s ohledem na kritiku ze zahraničí, které je informované díky Chartě 77 a především díky zvyšujícímu se počtu neoficiálních struktur, které jinak byly chápány jako protistátní. Nejvyšší politické vedení ke konci éry režimu Romy akceptuje, ovšem dané záměry se s příchodem sametové revoluce již nepodařilo realizovat [Víšek 1999: 188 - 189].

O zvýšené kriminalitě Romů se hovoří i na konci 80. let. V rámci Slovenské republiky, kde romská populace tvořila 4,5% celkové populace, byl jejich podíl na trestné činnosti 16,2% a na přečinech 15%. Dle informací ČTK převyšoval podíl mladistvých Romů na páchání trestné činnosti 25%. Zatímco v sedmdesátých letech se poukazovalo na mentalitu a charakterovou stránku Romů, jako příčinu páchání jejich

trestné činnosti, na konci osmdesátých let se zájem obrací na rodině právní problematiku. Poslanci problém vidí ve vysoké rozvodovosti, která neblaze přispívá k problémovému chování [Matloň 1989].

4.8 Sčítání lidu

V průběhu komunistické éry proběhlo na území Československa sčítání lidu celkově čtyřikrát a to v letech 1950, 1961, 1970 a 1980 [Český statistický úřad 2020]. Co se týče otázky národní příslušnosti, v žádném z těchto sčítání se neobjevuje možnost volby cikánské/romské národnosti, dozvídáme se pouze o národnosti české, slovenské, polské, maďarské, ukrajinské, ruské a německé. Poslední uváděnou možností je národnost „ostatní a nezjištěná“.

Jak Srb ve své práci (publikované v odborném časopisu Český lid) uvádí, nesmíme opomenout, že až desetinu obyvatel maďarské národnosti tvořili Romové, kteří se k ni hlásili již záhy po válce [Srb 1983: 68]. Jak dále uvádí, samotný charakter národní příslušnosti se v průběhu 20. století proměnil z politického (před oběma světovými válkami) do oblasti kulturních charakteristik (během socialismu). Po druhé světové válce byly přijaty nové definice národnosti v duchu marx-leninské národnostní politiky a v duchu mírových smluv, které po první světové válce zajišťovaly ochranu národních menšin. Docházelo tak k postupnému zakotvení definice jako možnosti volného rozhodování o národní příslušnosti. Předválečné charakteristiky se naopak odvíjí od rakousko-uherského sčítání lidu, které se při definici národnosti obracelo především na mateřský jazyk [Srb 1983: 66].

Dle sčítání lidu z roku 1980 se národností rozumí příslušnost k národu, přičemž každému je ponecháno, aby se svobodně vyjádřil podle svého vlastního přesvědčení bez ohledu na mateřskou řeč. Dále je uvedeno, že údaj o národnosti nemusí odpovídat zápisu v občanském průkazu. S ohledem na romskou menšinu je uvedeno, že cikánští občané se považují za zvláštní sociální skupinu, a proto nelze zapsat cikánskou národnost [Srb 1983: 75].

Ačkoli bylo Romům znemožněno se během sčítání lidu přihlásit k vlastní národnosti, minimálně v letech 1970 a 1980 byli během tohoto procesu zaznamenáváni. Sčítací komisaři byli jasně instruováni, jak mají občany s romskými

charakteristikami ve sčítacích lístcích označovat. Komisařům byla dána možnost označit jednotlivé občany za Romy na základě vlastního posouzení. Sčítání lidu se tak stalo nástrojem dohledu nad osobami, které stát kategorizoval na základě předem připsaných atributů, na základě antropometrických údajů, jako tomu bylo i v dřívějších obdobích, včetně Protektorátu. Jedná se o další příklad toho, že Romové zaujímali ve společnosti takové postavení „páriů“, o kterém hovoří Giddens, viz kapitola 1.2.

O této skutečnosti vypovídá práce autorky Naděždy Zuzánkové, která publikovala svoji studii v rámci Českého statistického úřadu v roce 1982. Ta hovoří o tom, že v letech 1970 až 1980 vzrostl počet romské populace skoro o pětinu. Přestože sama autorka upozorňuje na fakt, že během sčítání nemuseli komisaři zachytit všechny příslušníky romské menšiny, data jsou prezentována jako relevantní. Z uvedených dat vyplývá, že na území ČSSR se v roce 1980 nacházelo 260 472 Romů [Zuzánková 1982: 77].

Romské menšině se, v rámci sčítání lidu, věnuje již zmíněný Vladimír Srb také ve své další práci z roku 1985, publikované v Českém lidu. V této práci již neuzivá primárně výraz Cikán/i, ale Rom/ové. Již v samotném úvodu však tvrdí, že sami Romové se v Československu nepovažují za samostatné etnikum, a proto bylo nutné řídit se při jejich zjištění a sečtení opisnou metodou, která navazovala na obdobnou metodiku využitou již v roce 1970.

Jedním z těchto pravidel, při zjišťování Romů, byl ukazatel mateřského jazyka a doplňující dotaz, zda se občan sám považuje za Roma. Dále se objevují velmi diskriminační ukazatele, respektive jsou vyjmenovány charakteristiky Romů, které je popisují jako osoby s negativními atributy, jež je odlišují od majoritní společnosti. Jsou popisováni jako osoby, pro které je charakteristický způsob života: několikagenerační a mnohočetné rodiny, s malou vybaveností domácnosti, nízkou zaměstnaností, neúplnou znalostí jazyka majority. V pokynech jsou zahrnuty i fyzické znaky Romů jako je převážně tmavá pleť, tmavé vlasy a oči a menší fyzický vzrůst [Srb 1985: 139].

Komisaři se tak řídili charakteristikou, která byla socialistickým režimem vyčítána předválečnému režimu (mateřský jazyk), ale také se neobávali použít antropometrické charakteristiky, které byly využívány režimem nacistickým.

Jak Srb uvádí, při sčítání lidu v roce 1980 se během identifikace Romů opouští od charakteristiky nízké zaměstnanosti (která se během roku 1970 nepotvrdila) a od fyzických charakteristik, avšak klade důraz na to podchytit „společensky integrované cikánské občany.“ Oproti Zuzánkové uvádí Srb absolutní číslo romských občanů vyšší a to 288 440 [Srb 1985: 139].

Jak je výše uvedeno, Romové se nemohli přihlásit k vlastní národnosti, a proto si museli vybrat jednu z nabízených variant. Data mezi lety 1970 a 1980 se výrazně neliší. Tři čtvrtiny Romů se přihlásily ke slovenské národnosti, 15% k maďarské národnosti a 10% k národnosti české. Srb hovoří o tom, že zvýšení Romů-Čechů došlo o 121,3% [Srb 1985: 144]. Tento trend by bylo možné považovat za úspěch v rámci integrace Romů do majoritní společnosti, je však nutné si uvědomit, že se spíše jedná o pouhé přihlášení se k té národnosti, v rámci které Romové fakticky žili. K jaké jiné národnosti by se také mohli přihlásit, když jejich vlastní jim byla odepřena.

Z definicí sčítání lidu by se mohlo zdát, že se socialistický režim stavěl ke svým občanům v otázce národnostní příslušnosti velmi demokraticky, na základě mírových úmluv. Každý občan se mohl svobodně rozhodnout, k jaké národnosti se přihlásí, bez ohledu na jeho mateřský jazyk či údaj v občanském průkazu. Příslušníkům romské menšiny však tato možnost byla odepřena. Jak již bylo zmíněno v dřívějších kapitolách, i přes požadavky romských představitelů, státní správa opakovaně odmítla romskou národnost uznat. Přestože Romové nebyli jako národnost ve sčítání lidu evidováni, docházelo k jejich opakovaným soupisům. Socialistický režim opakovaně odmítal uznat požadavek Romů na jejich svébytnou národnost ve strachu, že by tím byla znemožněna jejich převýchova a asimilace. Zároveň se ovšem pokoušel Romy přesně definovat a v rámci cenzu sečíst jako speciální kategorii. Jedná se o další z forem dohledu státu nad touto menšinou, kontroly a disciplinace, o které hovoří Foucault. Ukazuje se nám, že v průběhu celého 20. století, respektive do roku 1989 bylo na Romy nahlíženo jako na (minimálně potenciální) devianty, na osoby stojící na okraji společnosti, které svými činy a charakteristikami škodí. Romům není možné uznat statut národnosti, jelikož jejich charakteristiky toho nejsou hodny. Oproti období druhé světové války, kdy se nacistické Německo snažilo o jejich totální likvidaci se socialistický režim prostřednictvím disciplinace snaží o jejich převýchovu, jejich

asimilaci. Cílem není jejich fyzická likvidace, ale do značné míry likvidace národnostní a kulturní. Režim se snaží Romy převychovat dle vlastního přesvědčení, opomíjí jejich kořeny a vlastní specifika.

4.9 Studie věnované romské problematice

V průběhu druhé poloviny 20. století byla provedena celá řada studií věnujících se romské problematice. Kromě demografických prací byla na přelomu šedesátých a sedmdesátých let vytvořena také řada sociologických prací. To vše nejspíše díky uvolněné atmosféře pražského jara. Na tomto místě bych ráda uvedla dvě z nich, které zpracovaly významné autorky věnující se romistice celý svůj profesní život.

První z těchto autorek je Milena Hübschmannová, která při Ústav pro filosofii a sociologii ČSAV, Praha na stránkách Sociologického časopisu v roce 1970 prezentovala svou stať „Co je tzv. cikánská otázka?“. Autorka vychází ze statistiky Státního statistického úřadu, který ke dni 31. 12. 1967 evidoval 223 993 Romů. Statistika byla tedy provedena o 3 roky dříve než Sčítání lidu, kterému jsme se věnovali v předešlé podkapitole.

Autorka již v úvodu zpochybňuje relevanci těchto dat, jelikož statistika nemohla zachytit všechny romské občany (sama doplňková zpráva ke statistice uvádí, že nebylo možné podchytit všechny, především integrované Romy) a nebylo šetřeno, zda oni samotní se za Romy považují, či ne. Hübschmannová dále rozvádí pojem užívaný státní správou „romská problematika“, který již sám o sobě nasvědčuje, že Romové jsou spojeni s konfliktními či problematickými situacemi [Hübschmannová 1970: 105].

Autorka ve své studii vychází z faktu, že v případě všech institucí, které řešily romskou problematiku, nebyl nikdy zastoupen žádný Rom, vždy byla tato oblast posuzována z hlediska zástupců majoritní společnosti. Autorka studii vypracovala v době, krátce po vzniku Svazu Cikánů a Romů, a proto jeho vliv nelze zohlednit. Autorka uvádí data, která získala z vlastního dotazníkového šetření v roce 1969, vedeného s respondenty z řad majority vyjadřující postoje k Romům. Z odpovědí respondentů vyvozuje základní závěry a to, že vzrůstají obavy z narůstajícího počtu romských obyvatel (je tím ohroženo jejich dominantní postavení), každý „necikán“ si

osvojuje právo na rychlé řešení romské problematiky. Veškerá „cikánská problematika“ je vinou Romů samotných, jsou něco horšího než my majorita, něco co se nám nechce přizpůsobit. Z výpovědí respondentů vyplývá, že Romové se musí přizpůsobit naší vyšší kultuře, naší vyšší civilizaci [Hübschmannová 1970: 107].

Autorka dále hovoří o tom, že do dané doby považovali státní instituce za jediné možné řešení asimilaci Romů, bez ohledu na jejich specifika. Ona naopak upozorňuje na nutnost znalosti charakteristik Romů. Upozorňuje, na to, že samotný Slovník jazyka českého uvádí slovo cikán s malým „c“, což je v rozporu s Pravidly českého pravopisu, kdy se příslušníci národů vždy píšou s velkým písmenem na začátku slova. Tento fakt odkazuje na nahlížení na Romy jako na tuláky, zloděje a podvodníky. Slovník sám připisuje „Cikánům“ charakteristiku „potulnost“ [Hübschmannová 1970: 108].

Hübschmannová zpochybňuje dosavadní asimilační politiku a navrhuje znaky, podle kterých by se mohl posuzovat integrační proces Cikánů/Romů. Prvním integračním znakem je antropologický typ získaný rodem, dále je to mateřský jazyk. Autorka poukazuje na fakt, že do dané doby nebyl proveden žádný výzkum, který by zohledňoval roli jazyka, tedy na jeho význam při integraci Romů, kolik Romů pozbylo znalosti mateřského jazyka, zda romsky nehovořící Romové se považují za Romy, atd. [Hübschmannová 1970: 115]. Za poslední integrační znak pak autorka považuje projevy specifického sociokulturního systému, které jsou nejméně chápány druhou skupinou (tedy majoritou) a jsou nejméně tolerovány. Upozorňuje na to, že pokud je minoritní skupina pod tlakem vzdát se svých sociokulturních specifíků, vždy to vede ke krizi a desintegraci skupiny jako celku [Hübschmannová 1970: 116].

Téhož roku publikuje v Sociologickém časopise svou práci také Eva Davidová. Ve studii „K vymezení a specifice současného cikánského problému v Československu“ se autorka zaměřuje na specifikaci problému soužití Romů s majoritní společností a připodobňuje jej k problému soužití např. černochoů v USA. Autorka hovoří o tom, že ačkoli se zlepšila hmotná úroveň romského obyvatelstva, nadále narůstají problémy související s jejich zvýšeným populačním růstem a zvětšováním rozporu s majoritní společností, způsobený zvyšováním životní úrovně majority [Davidová 1970: 29].

Davidová stejně jako Hübschamnová upozorňuje na ignorování majority a především státních institucí k specifickým charakteristikám Romů. Upozorňuje na direktivní, neodborný přístup, bez vědeckých podkladů a naopak volá po hluboké analýze celé problematiky, přičemž zveřejňuje návrh, jak by tato analýza mohla vypadat.

Na tomto místě považuji za důležité zmínit roli Charty 77 na přelomu 70. a 80. let 20. století, jejíž představitelé se ve svém prohlášení významným způsobem zastali lidských práv československých Romů. Iniciativa Charta 77 vznikla ke konci roku 1976 ve vzájemné spolupráci představitelů tehdejšího disentu, jako byl Václav Havel, Jan Patočka, Pavel Kohout, Zdeněk Mlynář a další. Impulsem pro vznik Charty 77 se stávají výsledky Helsinské konference a z ní vzešlé Mezinárodní pakty o občanských, politických, hospodářských, sociálních a kulturních právech, které byly zakotveny v Československu v říjnu 1976 ve Sbírce zákonů. Charta 77 vzniká jako reakce na dodržování těchto zákonů, potažmo nedodržování základních lidských práv.

Dokument s názvem „Postavení Cikánů-Romů v ČSSR“ [Havel, Hajdánek: 1978] – č. 23 vydává Charta 77 dne 13. 12. 1977. Podepsáni pod dokumentem jsou mluvčí Charty 77 Václav Havel a dr. Ladislav Hajdánek. Signatáři v dokumentu poukazují na obtížnou situaci československých Romů, kterým není ze strany státu věnována dostatečná péče v otázce jejich osobních práv, kritizují zrušení Svazu Cikánů-Romů a s ním spojenou absenci zástupců Romů v otázce řešení celé problematiky. Považují za nutné, aby Romové měli na úrovni státní instituce své vlastní zastoupení, a poukazují na nutnou spoluúčast Romů při jejich integraci do majoritní společnosti. Zdůrazňují, že jen sami Romové se musí svobodně rozhodnout, zda chtějí pozbýt své etnické entity a stát se součástí majority.

Charta 77 považuje Romy za nejdiskriminovanější menšinu na území Československa, a témata s ní spojená jsou před širokou veřejností zamlčována. Veřejnost se k Romům staví s lhostejností a rasismem. Signatáři zpochybňují statistiky počtu Romů a poukazují na ledabylou evidenci Romů během sčítání lidu, jak bylo již popsáno v předešlé podkapitole. Signatáři označují práci sčítacích komisařů jako „libovůli“. Popisují, jaké nepříjemnosti a chyby může způsobit podhodnocení počtu romských obyvatel a to například s ohledem na kriminalistické statistiky, které tak

naopak mohou nadhodnocovat romskou kriminalitu. Upozorňují na zhoršené zdravotní, sociální a další podmínky, v kterých Romové žijí v porovnání s majoritou.

Charta 77 ve svém prohlášení vytýká státnímu řízení, že se při „řešení cikánské otázky“ uchyluje převážně na represivní opatření a popisuje celý historický proces od vzniku republiky, upozorňuje na nesprávnost přijímaných opatření. Popisuje okolnosti tzv. „specificky cikánské kriminality“, kterou připisuje převážně nezaměstnanosti romského dorostu s nedokončeným základním vzděláním. Zpochybňuje taktéž nezávislost soudů při vyměřování trestů za spáchané zločiny, kdy Romům je ukládána vyšší výměra trestu než obžalovaným z majoritní společnosti při obdobných případech. Kritizuje postupy soudů při rozhodování o umístění romských dětí do dětských domovů a neopomíná ani téma nucené sterilizace romských žen. Vyzdvihuje nucené ovlivňování žen ke sterilizaci pod zárukou peněžité odměny, kdy se majoritní společnost snaží plánovaně snížit počet obyvatel minority.

Charta 77 prohlašuje, že cílem majority je postupná „likvidace“ Romů prostřednictvím jejich splynutí s majoritou (naprostá asimilace) a tím zbavení jejich kulturních, sociálních a hodnotových vzorců. Charta 77 volá po nutnosti zveřejňování všech doposud utajovaných informací týkajících se romské menšiny a po skutečné účasti samotných Romů na rozhodování o věcech, které se jich týkají. Celý tento proces považují za otázku svědomí celé společnosti.

Jak z historie víme, snahy Charty 77 nedosáhly v době normalizace kýžených úspěchů. Signatáři byli pronásledováni tajnou policií, někteří souzeni a vězněni (včetně budoucího prezidenta Václava Havla), někteří pod tlakem donucení ke spolupráci s STB. Veřejnost se o Chartě 77 dozvěděla především díky propagandistické kampani státu vůči ní, prostřednictvím tzv. Anticharty. Ačkoli byli signatáři Charty 77 umlčeni, jejich role zastánců lidských práv je v tehdejší společnosti nesporná. Stali se prvními, kteří se nebáli postavit diktátu tehdejšího režimu, nebáli se riskovat, obětovat se ve jménu svobody a demokracie. Stali se také prvními, kteří se veřejně zastali lidských práv Romů a veřejně poukázali na selhávání státu a státních institucí při řešení soužití Romů s majoritou.

4.10 Romové po roce 1989

Jak již bylo v předešlých kapitolách nastíněno, socialistický režim se v Československu řídil pravidly, která do velké míry určovala, jakým způsobem mohou jednotlivci vzájemně koexistovat. Přestože se tento režim profiloval jako sociální stát, jako společnost, která zaručuje rovnost všem občanům, bylo tomu často spíše naopak. Lidé byli ochuzeni na vlastních osobních právech, s nevyhovujícím osobním profilem jim bylo znemožňováno studium na vybraných středních a vysokých školách, znemožňováno vykonávat zaměstnání ve svém oboru, a socialistické vlastnictví státu bylo nadřazeno vlastnictví jednotlivců.

Co se týče zaměstnání samotného, lidé museli pracovat pod hrozbou trestání a následného věznění. Proto i všichni dospělí Romové, kteří nespádali do kategorií osob, které pracovat nemohly (nemocní, důchodci, ženy na mateřské dovolené), museli být zaměstnání, což pro mnohé z nich představovalo zajištění základních existenčních potřeb. S tímto poznatkem jsem se setkala ve své bakalářské práci, kde se takto vyjádřila většina respondentů, s kterými jsem vedla rozhovory [Novotná 2012: 59]. Respondenti tento fakt považovali jednak za jádro kvalitního života, jednak za element, který jim zajistí vyšší sociální postavení. Je možné konstatovat, že tedy jistota zaměstnání, kterého se jim v současné době nedostává, je zdrojem přehlížení direktivního přístupu komunistického režimu, který občany bez zaměstnání trestal.

Jistota zaměstnání je tak názorným příkladem toho, že i přesto že byl socialistický režim velmi represivní a diskriminační v přístupu k Romům, byl v jejich očích v porovnání s pozdější dobou často jakýmsi zdrojem k zajištění důstojných životních podmínek. Konec socialismu v Československu, s ním spojená sametová revoluce a přerod republiky k demokratickému zřízení, přináší do naší společnosti velké změny jak v politickém tak i sociálním řízení země. Tyto změny se samozřejmě dotkly nejen majoritní společnosti, ale také samotných Romů. Jaké změny to konkrétně byly a přinesla nová svobodná společnost svobodu Romům a jejich toužené zrovnoprávnění?

Přes všechny výtky vůči minulému režimu je na místě uvést, že sociální úroveň Romů se během 40 let socialistického řízení velmi zvedla. Výrazně poklesla negramotnost a bída romského obyvatelstva, zvýšila se jejich zaměstnanost, úroveň

bydlení, došlo k jejich zrovnoprávnění na úrovni zdravotní a sociální péče. Sociální péče romským obyvatelům věnovala v poslední dekádě zvýšenou péči před ostatním obyvatelstvem především při umísťování dětí do mateřských škol, klubů a družin a při přidělování bytů. Tento fakt měl však za následek jejich vykořenění z vlastního rozvoje a zapříčinil, že se Romové až příliš často začali spoléhat na to, že se jim dostává sociální ochrany bez osobní odpovědnosti [Víšek 1999: 212]. Přes narůstající sociální úroveň Romů, jak zde bylo popsáno, však jejich celková životní situace nebyla dobrá. Především na Slovensku, kde byla jejich populace početnější, vláda k 1. 11. 1989 vyhodnocuje situaci jako velmi nepříznivou. Z hlediska vývoje zkulturnování a společenské integrace, konstatovala vláda SSR, že přes úsilí národních výborů, hospodářských a společenských organizací o všestranné pozvednutí jejich života, se nedaří skrze výchovná opatření omezovat vysokou „protispolečenskou“ činnost. Nedaří se řešit jejich zdravotní problémy, problémy s bydlením a zaměstnáním [Infobanka ČTK 1989].

Jak Víšek uvádí, situace Romů se po roce 1990 velmi zhoršila. Romové byli mezi prvními propuštěnými při redukci pracovních sil, což způsobilo velkou vlnu nezaměstnanosti a závislosti na sociálních dávkách. Ve velké míře se omezil počet učňovských míst, což se opět nejvíce dotklo Romů. Většina romských dětí přestala chodit do mateřských škol a romské rodiny často přicházely o byty, což nutně zkomplikovalo jejich bytovou situaci [Víšek 1999: 197].

Samotný zákon č. 74/1958 Sb., *o trvalém usídlení kočujících osob* byl zrušen až osm let po sametové revoluci, tedy v roce 1998. Na základě doporučení vlády bylo v roce 1990 zrušeno pouze ustanovení o trestnosti kočování. V roce 1990 bylo i nadále v zákonu formulováno, že existují lidé, kteří kočují a živí se způsobem, který je považován za nekalý. Přesto však je tato skutečnost tolerována a není podrobena sankci. Místním orgánům byla výslovně uložena povinnost pomoc lidem, kteří se chtějí usadit a změnit svůj způsob života, a to s hledáním práce, bydlením, se zajištěním školní docházky apod. [Víšek 1999: 217]. Ačkoli se může zdát, že zachování zákona č. 74/1958 Sb. (s výjimkou zrušení trestnosti kočování) bylo pouhým pokračujícím trendem diskriminace Romů ze strany státu, byla jím zaručena

povinnost pomoci při zajištění základních životních podmínek. Tato povinnost úřadů zanikla se samotným zrušením zákona v roce 1998.

Představitelé Romů již v roce 1989 zakládají první romskou politickou stranu *Romská občanská iniciativa (ROI)* v rámci Občanského fóra, přičemž ve volbách získávají 8 parlamentních křesel. Předseda politického hnutí ROI Emil Ščuka předložil v roce 1990 Federálnímu ministerstvu práce a sociálních věcí materiál „Koncepce řešení problematiky Romů v České a Slovenské Federativní Republice a koncepce odstranění sociální nerovnosti Romů“. Výsledkem rozsáhlých jednání byl potvrzený harmonogram postupu k vypracování faktografické studie o situaci romského etnika, vytvoření expertní skupiny, vypracování zásad sociálního rozvoje romského etnika apod. [Sulitka 1999: 223]. Pozornost byla zaměřena především na otázku výchovy a vzdělávání romských dětí, přestavbu školského systému a další výchovné a socializační programy.

V druhé polovině 90. let působí strana ROI především na úrovni lokální politiky. V roce 1995 totiž její představitel Emil Ščuka prohlásil, že nebude kandidovat v nadcházejících volbách, jelikož se nechce podílet na přijímání diskriminačních zákonů, jako je dle jeho mínění například Zákon o státním občanství ČR [Infobanka ČTK 1995].

Romům se postupně dostává zastání z řad intelektuálů, především ze strany prezidenta Václava Havla. Proti rasismu v Československu vystoupil se svou přednáškou ve Vídni římskokatolický duchovní páter Václav Malý dne 16. 5. 1990. Představitel katolické církve, která byla v průběhu socialismu v Československu potlačována a její představitelé, převážně v 50. letech 20. století, pronásledováni. Václav Malý upozornil na rasistické předsudky vůči Romům a žádal o snahu v jejich zabránění [Svěřčina: 1990].

Dne 3. října 1991 přijala Federální vláda usnesení č. 619, kterým schválila *Zásady politiky vlády České a Slovenské Federativní Republiky k romské menšině*. Předkladateli byla uložena povinnost rozpracovat konkrétní opatření institucionálního řešení problematiky romské menšiny, otázky výchovy k toleranci, výchovy k lidským právům a výchovy a vzdělávání romských dětí všeobecně [Sulitka 1999: 225].

Federální shromáždění přijímá 9. ledna 1991 *Listinu základních práv a svobod* [Listina základních práv a svobod: 1992]. Na základě této Listiny je všem příslušníkům romské menšiny zaručeno, aby byli považováni za národnostní menšinu, což v důsledku znamená, že ti kteří patří k romské národnostní menšině, mohou využívat národnostní práva samostatně i ve společenství s jinými [Sulitka 1999: 226]. Listina základních práv a svobod dále příslušníkům národnostních menšin zaručuje rozvíjet vlastní kulturu, právo rozšiřovat a přijímat informace ve vlastním mateřském jazyce a sdružovat se v národnostních sdruženích. Dále je jim zaručeno vzdělávání ve vlastním jazyce, právo užívat jejich jazyk v úředním styku a účastnit se na řešení věcí týkajících se národnostních a etnických menšin.

Dne 28. 1. 1991 zasedá *Výbor pro národnosti, etnické skupiny a lidská práva Slovenské národní rady* [Slovenská národní rada: 1991]. Zasedání vycházelo z výzkumu „Názory Romů na jejich současné sociálně-ekonomické postavení ve Slovenské republice“, který vypracoval Ústav pro výzkum veřejného mínění. Výzkum přináší zjištění nízkého stupně etnické sebeidentifikace Romů (odmítání romštiny jako jazyka výchovy). 40% romských respondentů se necítí být rovnoprávnými členy s majoritou. Za hlavní cíle si poslanci stanovili bytovou situaci a zaměstnanost Romů, jelikož 58% Romů není vůbec zaměstnaných a 49% spoléhá na pomoc úřadů práce a podobných institucí. 75% Romů pak vykonává práci bez kvalifikace. Poslanec Miroslav Dziak-Košický upozornil na nutnost důkladně analyzovat život Romů. Poslanec Ivan Hudec pak prezentoval názor, že dosažení statusu národnosti Romů by odstranilo jejich pocit ohrožení a vyčlenění. Poslanci obecně se shodli na vytvoření samostatných romských podniků.

Výbor pro národnosti, etnické skupiny a lidská práva Slovenské národní rady popisuje Romy jakou specifickou kategorií s vlastními charakteristikami. Vidíme zde proto další příklad formy dohledu nad touto populací. Ta však není specifická pouze pro Romy. Veřejná správa se takto snaží popsat populaci jako celek i její jednotlivé segmenty, například skrze sčítání lidu.

V letech 1990 až 1992 probíhaly snahy na úrovni orgánů československé federace o zabezpečení podmínek, které by Romy ve společnosti zrovnoprávnily s akceptací jejich etnické identity. Všechna tato řešení byla projednávána

s představiteli romské komunity a předpokládalo se, že budou akceptována i po volbách v červnu 1992. Pozdější vývoj však ukázal, že se jednalo o poslední etapu zájmu o problematiku Romů v první polovině 90. let [Sulitka 1999: 228].

Zajímavý pohled nám přináší úroveň informací ohledně romské menšiny v tisku. V první polovině 90. let 20. století převládá v československém tisku vyhraněná rétorika vůči Romům, kteří jsou zásadně pojmenováváni jako „Cikán/Cikáni“ [Infobanka ČTK: 1990]. Z dnešního pohledu politické a sociální korektnosti se jedná o nepředstavitelný jev, především s ohledem na pojmenování a charakteristiky s dehonestující konotací. Je nesporné, že právě tato rétorika je ještě jakýmsi dědictvím minulého režimu, a obdobím, kdy se romské elitě a Romům obecně nedostává téměř žádného respektu. Romové jsou i nadále vnímáni jako občané druhé kategorie a jsou podrobni stigmatizaci, jak o ni hovoří Giddens, Goffman a další.

Takto diskriminačně zabarvených zpráv se v tisku objevuje celá řada. Pro příklad zde uvádím několik z nich. Dne 6. 2. 1991 přináší ČTK zprávu o „Cikánovi“ ze Sokolova, který se dopustil celkem sedmi loupežných trestání v celkové hodnotě 52.000 Kč [Infobanka ČTK: 1991]. V článku se neopomíjí zmínit informace o tom, že daný pachatel je nezaměstnaný a jedenkrát soudně trestaný. Tedy informace, včetně národnosti, které jsou pro daný čin nepodstatné. Další článek z 1. 2. 1991 opět informuje o loupežném přepadení tří „Cikánů“, přičemž neopomíjí zmínit fakt, že jeden z nich je žákem zvláštní školy [Infobanka ČTK: 1991].

Úlohou jazyka při vytváření stereotypů a předsudků v tisku se věnuje Jiří Homoláč ve své knize „A ta černá kronika!“. Homoláč se ve své práci věnuje černé kronice (tedy publistickému útvaru v médiích, který informuje o kriminálních trestních činech), v letech 1988 až 1992. Homoláč poukazuje na to, že polistopadová kronika se projevuje velkou změnou. Převládá autorský přístup, v jednotlivých člancích se objevují hororové výrazy, zdobněliny, ironie uváděné poutavými až rýmovými tituly [Homoláč 1998: 14]. Homoláč poukazuje na užívání kategorizace osob a popis jejich charakteristik. Jako příklad uvádí: „s nápravnými zařízeními již několikrát obeznámený muž“, „tři hlavně po setmění a ve vsí tichosti pracující hoši“. [Homoláč 1998: 29]. Homoláč se ve své práci soustředí dále na roli autora článku, který před listopadem 1989 vystupoval především pod anonymitou, po listopadu 1989 naopak

vystupuje často jako samotný komentátor dané události, kritik nebo rádce [Homoláč 1998: 54]. Jak autor sám říká, většina populace nemá s Romy jinou zkušenost, než tu skrze média. Poukazuje například na důkazy nepodložené prohlášení v televizním pořadu „Aréna“ z roku 1995, že Romové se z 80% podílejí na veškeré kriminální činnosti na území České republiky [Homoláč 1998: 82].

4.10.1 Extrémistická hnutí a nárůst rasového násilí vůči Romům

S příchodem demokracie v Československu vznikají různorodá hnutí, která se snaží prosadit svůj vlastní postoj ve společnosti. Po desetiletí umlčovaná společnost se ze dne na den ocitá v pozici, kdy jedinec nebo skupina osob může využít svého práva na svobodný projev, bez tvrdé cenzury a postihu. To vše je možné, pokud jsou dodrženy právní normy obsažené v Listině základních práv a svobod. Jednou z těchto právních norem, které omezují právo svobodného projevu, je mimo jiných § 355 Trestního zákoníku *Hanobení národa, etnické skupiny, rasy a přesvědčení*.

S porušováním tohoto paragrafu souvisí v Československu nově se objevující hnutí Skinheads, jehož kořeny sahají na území Evropy do 60. let 20. století v Anglii.¹⁷ Vzrůstající obliba hnutí Skinheads je na našem území spojována především s hudební skupinou Orlík, která myšlenky tohoto hnutí zpopularizovala prostřednictvím dvou vydaných hudebních desek. Hnutí se v první polovině 90. let přiklonilo k rasistické, autoritářské až fašistické či nacionálně socialistické pozici [Institut 1996: 15]. Základní myšlenkou hnutí se stává silný rasismus založený na přesvědčení o nadřazenosti bílého etnika, antisemitismus zaměřený proti Židům a xenofobie jako taková. Na území Československa se hnutí Skinheads v největší míře zaměřilo proti Romům.

Nevraživosti vůči Romům si všímá i světový tisk. Dne 1. 7. 1991 vychází článek agentury Reuter „Revoluce ve východní Evropě nepřinesla Romům nic dobrého“ [Rosenbaumová: 1991]. Informuje o tom, že v rámci celého bývalého východního bloku sílí nacionalismus, který byl po čtyřicet let držen na uzdě vládou jedné strany. S uvolněním poměrů sílí nezaměstnanost, která byla v bývalém režimu

¹⁷ Hnutí Skinheads vzniklo pravděpodobně 20. století na území Jamajky.

neznámá a zaskočená mládež si vybíjí svou frustraci na opovrhovaných Romech. Z hlediska Československa se jedná především o příslušníky hnutí Skinheads.

V první polovině 90. let vzniká na našem území několik zásadních skupin vycházejících z extrémně pravicových postojů. Mezi ně patří Vlastenecká liga, Vlastenecká fronta, Bohemia Hammer Skins, Národně-socialistické hnutí Evropy, Národní obec Fašistická a další [Institut 1996: 25-34]. Všechny tyto hnutí spojovaly stejné myšlenky, které byly vyjmenovány výše. Avšak ani celospolečenská nálada vůči Romům nebyla zcela příznivá, což dávalo hnutí Skinheads jakousi pevnou půdu pod nohama. V březnu roku 1993 provádí Institut pro výzkum veřejného mínění (IVVM) kontinuální měsíční výzkum, při kterém jsou zjišťovány postoje a názory občanů [Český statistický úřad: 1993].

Součástí výzkumu byl i postoj občanů vůči minoritním skupinám žijícím v Československu včetně romské populace. Co se týče vztahu respondentů k Romům, 35% z nich odpovědělo, že je „spíše špatný“, téměř 30% respondentů jej popsalo jako „velmi špatný“. Pouze 6% respondentů tento vztah označilo jako „spíše dobrý“. Negativní postoje vůči Romům se projevují i v dalších výzkumných otázkách. 70% respondentů (42,5% „spíše nesouhlasí“, 29,1% „rozhodně nesouhlasí“) se domnívá, že Romové nejsou schopni se ve společnosti uplatnit stejně jako ostatní občané. Téměř 74% respondentů se domnívá, že romské obyvatelstvo si za svou ztíženou ekonomickou situaci může samo. Z uvedených dat je tedy patrné, že majoritní společnost na začátku nového režimu, po roce 1989, nahlíží na romskou menšinu jako na problematickou, která se ve svých tíživých podmínkách ocitla vlastní vinou. Zajímavé je pak zjištění, že co se týče represivních působení vůči Romům, společnost se již nestaví do tak jednoznačně kritické role. Na otázku, zda na Romy platí jediné hrubá síla, souhlasilo sice téměř 54% (20,1% rozhodně souhlasí, 33,8% spíše souhlasí), téměř 40% respondentů se však vyslovilo, že nesouhlasí (spíše nesouhlasilo 28,8%, rozhodně nesouhlasilo 10,8%). Stejně tak se respondenti vyslovili kriticky vůči hnutí Skinheads. 65% respondentů nesouhlasilo s tím, že příslušníci Skinheads usměrňují Romy do „správných kolejí“.

Z mého pohledu přináší výzkum velmi zajímavé poznatky ohledně vlastních zkušeností respondentů s Romy. Výsledky se mohou zdát do značné míry paradoxní.

Na otázku, zda vůči vlastní osobě pocítil respondent nevraživost z důvodů národní příslušnosti, odpovědělo 82,7% z nich, že ne. Pouze 6,2 % odpovědělo „někdy“, 0,7% respondentů „často“ a 10,4% uvedlo odpověď „nevím“. Dále pak 67,5% respondentů odpovědělo, že v uplynulém roce nepocíťovalo nevraživost vůči lidem jiné národnosti a 59,6% respondentů vůči lidem jiné rasy. Z důvodu rasy cítilo nevraživost vůči lidem jiné národnosti „někdy“ 20,7% respondentů a „často“ 5,4% respondentů, přičemž v tomto případě se u 71,5% respondentů jednalo právě o Romy. Na otázku, co by přispělo k odstranění příčin této nevraživosti, odpovědělo 26,8% respondentů, že by bylo vhodné je deportovat. Dobré zákony za jako vhodné řešení považovalo pouze 10,5% respondentů, přísnost policie pak 14% respondentů.

Z výše uvedených dat vyplývá, že se majoritní společnost k Romům stavila kriticky, s jakousi nedůvěrou a do určité míry se strachem. Přestože valná většina respondentů neměla žádnou negativní osobní zkušenost s Romy, jejich postoj k nim je negativní. Přesto se však nedomnívají, že by tvrdá represe vůči nim byla správným řešením, hnutí Skinheads spíše odmítají. Postoj respondentů k deportaci si pak můžeme vysvětlovat snahou společnosti o odmítnutí řešení romské problematiky, o jakési zřeknutí se zodpovědnosti řešit tuto problematiku jako celospolečenský problém. Je však nutné také zmínit, že průzkum byl šetřen v rámci Hlavního města Prahy, je tedy možné, že v rámci celorepublikového výzkumu by se mohla data lišit. Za nejrizikovější oblast, kde může hypoteticky docházet k rasově motivovaným útokům, respondenti z 66% označili severní Čechy a další okolí. Jak víme, i v současné době se tato oblast potýká s největšími problémy ohledně romské problematiky, vyvstává tedy otázka, jak se společnost v tomto směru dále vyvíjela. Postoje respondentů z roku 1990 nám však reflektují celospolečenskou náladu vůči romskému obyvatelstvu, která byla ornou půdou pro výše zmíněná hnutí Skinheads a sílící rasové útoky, ale také lhostejný přístup státu k řešení celé problematiky. Stejně tak se můžeme správně domnívat, že tento negativní postoj majority vůči Romům byl do značné míry ovlivněn apatickým přístupem předešlého režimu k této minoritě.

Situaci rasového násilí vůči Romům před rokem 1989 nelze hodnotit, jelikož neexistují žádné dostupné zdroje, které by tuto situaci reflektovaly. Je patrné, že komunistický režim přehlížel rasismus jako takový, do jisté míry jej zcela popíral.

Rasismus a rasové útoky vůči Romům na území Československa dozajista probíhaly, ale na druhou stranu je správné uvést, že se muselo jednat o ojedinělé případy, jelikož ještě neexistovala žádná organizovaná skupina či hnutí, jejímž cílem by tyto útoky byly.

Ministerstvo vnitra v roce 1991 vykazuje 26 případů rasově motivovaných činů, kdy ve třech případech dochází dokonce ke smrti oběti. Dne 21. listopadu 1991 vydává ředitel Policie ČR Metodický pokyn ke sjednocení postupu policistů. Jedná se o vůbec první reakci orgánů státní správy na množící se incidenty rasového násilí. V roce 1992 je těchto trestných činů již 35, v 17 případech se jedná o Romy. Je však nutné podotknout, že konfliktů mezi členy skinheads a Romy bylo mnohem víc, nejsou však evidovány [Frištenská 1999: 249]. Pozoruhodné je to, že si v roce 1992 vláda nevyžádala žádnou zprávu hodnotící rasové násilí ve společnosti a nepřijala žádná státní opatření.

Mezi lety 1993 až 1995 státní moc dostatečně nereaguje na stále sílící konflikt založený na rasovém násilí. V roce 1994 Ministerstvo vnitra eviduje již 130 případů. Státní moc podceňuje problematiku romské otázky, zájem médií je mizivý, postoj české veřejnosti lhostejný. Ministerstvo vnitra dále uvádí 181 případů pro rok 1995 a 131 případů pro rok 1996. Výzkum IVVM z ledna 1995 [Český statistický úřad: 1995] odhaluje, že postoje majoritní společnosti vůči Romům se nikterak výrazně nezměnily. 84,3% respondentů odpovědělo, že vůči vlastní osobě nepocítilo žádnou nevraživost z důvodů národní příslušnosti, přičemž 24,8% pocítilo někdy a 8,6% často nevraživost vůči jiným lidem z důvodu jiné rasy. 73,5% respondentů pak odpovědělo, že se jednalo o Romy. Postoje k odstranění příčin této nevraživosti se však u respondentů již proměnily. Pro izolaci (v roce 1990 do jisté míry srovnatelné s odpovědí „deportace“) se vyslovilo již pouze 4,1% respondentů, valná většina vidí řešení spíše v posílení legislativy a dodržování norem.

Případů rasového násilí v 90. letech 20. století proběhla celá řada. O útocích hnutí Skinheads vůči Romům a o šarvátkách mezi nimi je veřejnost informována skrze tisk. Nejvíce zpráv se však objevuje od roku 1994, kdy ve větší míře tyto delikty začíná řešit i policie a následně soudy. Například 21. 4. 1994 se uskutečnilo shromáždění přibližně 250 členů hnutí Skinheads v Ostravě, přičemž 50 z nich

se přemístilo do oblasti s větší koncentrací Romů Ostrava – Přívoz. Zde tito členové provolávali rasistická hesla jako „Cikáni do plynu“, doprovázené hajlováním. Následně několik z nich bylo zadrženo [Tomica: 1994]. To je pouze jeden příklad z celé řady setkání hnutí Skinheads, která byla známá svou velmi ostrou rétorikou vůči Romům a silíci střety se členy hnutí anarchistů, kteří stáli na opačné straně barikády a kteří se ve svých postojích naopak zastávali Romů a ostře se vyhrazovali proti fašismu a nacismu. Anarchisté byli také významnými kritiky Republikánské strany Miroslava Sládka.

Nejnámějším a nejvíce probíraným případem rasového násilí byla vražda Tibora Berkiho ve Žďáru nad Sázavou, ke které došlo dne 13. května 1995. V tento den vnikli čtyři mladí muži (17 až 21 let) do domu oběti, přičemž jeden z nich Tibora Berku udeřil několikrát baseballovou pálkou do zátylku a způsobil mu smrtelná zranění. Dobový tisk Tibora Berkiho popisoval jako „slušného“ Roma, který nikdy neměl problém se zákonem, u násilníků je naopak často vyzdvihováno, že sympatizovali s hnutím Skinheads. Obrovská medializace případu se promítá do postoje státu k řešení problematiky Romů. Tibor Berki se stává jakýmsi symbolem oběti rasového násilí v České Republice. Právě měnící se postoj tisku k informování ohledně tohoto případu je velmi zajímavým momentem s ohledem na změnu společenské nálady v přístupu k Romům. Zatímco v první polovině 90. let je o Romech v tisku hovořeno především jako o „Cikánech“ a důraz je kladen na jejich negativní charakteristiky, v rámci tohoto případu je vyzdvihována počestnost a slušnost rodiny Tibora Berkiho. Zůstává otázkou, zda je tato změna odrazem měnícího se postoje společnosti vůči Romům nebo odrazem v měnícím se způsobu medializace, nástupu vlivu bulvárních médií, kdy značná část čtenářů čím dál více touží po jednoduchosti sdělených informací a nastupuje fenomén ztotožnění se s textem, či daným případem. Čtenáři se pod tímto vlivem mohou s daným případem ztotožnit tak, jak je jim předkládán. To znamená, že pokud je určitá situace prezentována v pozitivním duchu, i čtenář ji tak přijímá a může tak být ovlivněno i jeho celkové vnímání dané skutečnosti. Stejně tak může být ovlivněn i negativním prezentováním dané skutečnosti. Je tedy na místě se domnívat, že v dřívějším období, kdy bylo o Romech v médiích hovořeno pouze, nebo z převážné části, v negativním duchu, bylo

tak i negativně ovlivněn čtenářův postoj k Romům. Pokud ale do médií, i těch bulvárních, pronikají častěji také pozitivní příběhy Romů, případně příběhy, kdy jsou Romové popisováni jako oběti, lze předpokládat, že i postoje, které na základě těchto zpráv vznikají, budou pozitivnější (nebo alespoň méně jednoznačně negativní).

Rokem 1995 se tak role státu s ohledem na sledování a postih rasového násilí mění. Vláda zařazuje na svá jednání pravidelně informace o sledovaném jevu, opatření se zkvalitňují, zůstávají však spíše v oblasti represe reagující na rasově motivované násilí, preventivní opatření zcela chybí [Frištenská 1999: 254]. Domnívám se však, že měnící se postoj veřejnosti k řešení romské problematiky se odráží v postoji státu, který přestává být lhostejný a po malých krůčcích začíná celou problematiku organizovaněji řešit.

Negativní postoje vůči Romům se po sametové revoluci neprojevují pouze v rámci hnutí, jako jsou Skinheads a další, stávají se hlavním tématem i v rámci politických stran. Nejvýraznější z nich je Republikánská strana v čele s Miroslavem Sládkem. Ten se nebál veřejně vystupovat vůči Romům velmi kriticky, na hraně xenofobie a jeho projev vyzníval velmi populisticky.

Republikánskou stranu založil Miroslav Sládek již na konci roku 1989, konkrétně 30. prosince 1989. Velmi brzy po založení začal Miroslav Sládek používat populistická hesla, kriticky se stavil k nové elitě, kterou považoval za zkorumpovanou, neschopnou řešit problémy a stranící Němcům a Romům. Svůj populismus založil i na tvrdé kritice Václava Havla [Kopeček 2010: 143]. Miroslav Sládek byl vynikající rétor, čehož využil při rozpravách na otevřených náměstích po celé republice, dokázal jich zvládnout i několik denně. Jeho vystoupení byla založena především na protiněmeckých, anti-imigrantských a rasistických tématech, zaměřená především na Romy [Cabada 2013b: 32].

Dne 16. 8. 1991 vystupuje Miroslav Sládek s projevem „Nechceme z Prahy romské centrum“ [Holec: 1991]. Při proslovu dne 26. 10. 1992 pak například prohlásil, že "nezná cikána, který by se podílel na vytváření hrubého národního produktu" [Sekyra: 1992]. Dne 18. 1. 1993 pak Miroslav Sládek uspořádal mítink s romským obyvatelstvem na mosteckém sídlišti Chánov, kde jim sdělil, že pokud se

nepřizpůsobí, opustí republiku. Uvedl zde i prohlášení, že "cikáni se teď modlej, abych se nestal prezidentem, protože by tu už nebyli" [Kudera: 1993].

Miroslav Sládek se ve svých činech nebál zacházet k doslova bizarnímu konání. V roce 1993 se rozhodl věnovat svůj luxusní vůz značky Alfa Romeo policejnímu sboru té obce severočeského kraje, které se podaří „zlikvidovat“ nejvíce cikánů [Bílek: 1993]. Později upřesnil, že neměl na mysli fyzickou likvidaci, ale vystěhování osob, které obývají neoprávněně byty. Nedlouho potom to výroku, byla na Miroslava Sládka podána řada trestních oznámení ze strany odborné i laické veřejnosti, přesto se však svůj čin rozhodl dokonat a jako vítěze této soutěže si vybral policisty z Jirkova. Tedy obce, která se dlouhodobě potýkala za svízelných okolností s řešením romské problematiky. Mluvčí okresního policejního ředitelství v Chomutově Václav Steigr však tento dar odmítnul přijmout a razantně se ohradil vůči tomu, že zrovna tento policejní sbor by se jakkoli podílel na jakémkoliv způsobu likvidace Romů [Infobanka ČTK: 1993].

Miroslav Sládek občany romské populace nazýval pouze „Cikány“, jakékoliv jiné označení odmítal. Romy veřejně označoval za nepřizpůsobivé, volal po jejich izolaci a odmítal jakékoliv programové řešení celé problematiky. V souvislosti s Republikánskou stranou nesmíme opomenout vydávání stranického listu „Republika“, jehož hlavním redaktorem byl člen Republikánské strany Josef Krejsa. Josef Krejsa, stejně jako Miroslav Sládek, vystupoval populisticky a velmi diskriminačně vůči menšinám. Za kontroverzní články v tomto listu byl dokonce v roce 1998 potrestán soudním příkazem. Jednotlivé výroky, které se staly předmětem trestního řízení, sepsal Jan Fábry a jsou dostupná na webových stránkách Senátu ČR [Senát parlamentu ČR: 2001]. Souhrn výroků Josefa Krejsy a Miroslava Sládka obsahuje velké množství velmi nesnášenlivých výroků na stranu romské populace. Romové jsou popisováni jako příživnická rasa, nepřizpůsobiví, je o nich hovořeno jako o někom, kdo se rodí jako kriminálník a jako kriminálník umírá. Pravděpodobně nejznámějším výrokiem Miroslava Sládka je pak citace z vystoupení v Poslanecké sněmovně ze dne 25. 7. 1996: *“Cikáni by měli být trestně odpovědní už od narození, protože prakticky to už je jejich největší zločin”*. [Poslanecká sněmovna parlamentu ČR 1996]. Mimo to přišel Miroslav Sládek ve své rozpravě s návrhem na

znovuobnovení trestu smrti a požadavkem snížení trestní odpovědnosti na věk z 15 na 14 let, u Romů dokonce na 10 let věku. Po jeho proslovu většina poslanců opustila poslaneckou sněmovnu. Na tento projev Miroslava Sládka reaguje veřejná i odborná společnost opět řadou trestních oznámení. Mandátový a imunitní výbor pak Miroslavu Sládkovi uložil pokutu ve výši jednoho měsíčního poslaneckého platu.

Výraznou osobou Republikánské strany, jehož proslovy byly velmi rasisticky podkreslené, byl poslanec Jan Vik. Ten například 11. 4. 1995 prohlásil, "Je však pravdou, že jsou to právě Cikáni a všelijaké cikánské mafie, které se z výrazné většiny podílejí na celkovém procentu kriminality," ... " je nanejvýš žádoucí, aby se v tomto prostředí rodilo dětí co nejméně." V proslovu o Romech hovořil jako o „parazitní populaci“, „cikánských tlupách“ apod. [Infobanka ČTK: 1995a].

Na půdě parlamentu působila strana Miroslava Sládka do roku 1998, kdy v předčasných volbách nedosáhla požadované hranice 5%. Vliv Republikánské strany nebyl znatelně výrazný, co se zákonodárství týče. Přesto však svou populistickou rétorikou oslovila významnou část české veřejnosti, což jistě neprospělo vzájemným vztahům mezi romskou a majoritní společností.

4.10.2 Romové po rozdělení Československa

Dne 1. ledna 1993 dochází k rozdělení Československa na dva samostatné státy. Po rozdělení vystoupil demonstrativně na vládě tehdejší romský aktivista J. Rusenko s peticí dne 5. února 1993. Zástupci Romů předkládají petici předsedovi vlády Václavu Klausovi, ve které poukazují na složitou situaci romské komunity v souvislosti s novou společensko-politickou situací. Po vládě požadovali, aby účinně čelila rasové nesnášenlivosti, chránila Romy před útoky ze strany Skinheads a řešila celkovou životní úroveň romské populace, především v severních Čechách [Sulitka 1999: 230].

Václav Klaus na petici reagoval svoláním mimořádné porady ministrů příslušných resortů a výsledkem pak byla schůze vlády ze dne 10. února 1993, unesení č. 67/1993 „Ke zprávě o poradě k romské problematice“ [Usnesení vlády ČR č. 67: 1993]. V usnesení se vláda zavázala, že je připravena čelit všem projevům nesnášenlivosti, je připravena dodržovat zákony platné pro všechny a v každé situaci a

přijímat účinná opatření proti všem hnutím, která programově prosazují organizované násilí.

V dubnu 1993 přijímá vláda usnesení č. 210/1993 *K situační zprávě o problematice romské komunity* [Usnesení vlády ČR č. 210: 1993]. Toto usnesení ukládá ministru školství, mládeže a tělovýchovy zpracovat do 31. července 1993 harmonogram realizace návrhů řešení. Tato opatření se pak měla týkat předškolních zařízení, základního a středního školství. Dne 8. září 1993 předkládá ministr vnitra ve spolupráci s ministrem školství, mládeže a tělovýchovy, práce a sociálních věcí vládě materiál o situaci romských dětí a mladistvých.

Na základě tohoto materiálu přijala vláda usnesení č. 506/1993 *O opatřeních k řešení situace romských dětí a mladistvých* [Usnesení vlády ČR č. 506: 1993]. Cílem opatření mělo být hodnocení projektů a aktivit zaměřených na rizikové skupiny dětí a mládeže, přičemž o výsledcích měla být vláda informována do března 1994. Zde se nacházíme v momentu, kdy příslušné rezorty začínají zaujímat pasivní postoj a to především Rada vlády pro národnosti v čele s Igorem Němcem. Problematika romských dětí a mládeže se plošně rozptyluje do rámce prevence rizikových skupin.

V letech 1994 – 1996 nebyl předložen vládě žádný materiál, který by se romské problematice věnoval [Sulitka 1999: 233].

Po rozdělení republik se i Slovensko velmi špatně vyrovnává s romskou problematikou, jak na celorepublikové tak lokální úrovni. Dochází k přijímání řady chaotických opatření, v některých případech do konce na hraně zákona a v rozporu s Ústavou. Například zastupitelstvo města Spišské Podhradí přijímá dne 10. 7. 1993 nařízení, které zakazuje občanům „romské původu a jiným podezřelým osobám“ vycházet v době od 23:00 do 04:30 z domu [Hirman 1993].

Během let 1995 až 1996 vrcholné orgány státu reagovali na tři významné události týkající se romské komunity. V obci Lety u Písku byl odhalen památník romských obětí z druhé světové války za účasti prezidenta Václava Havla a současně byl uspořádán seminář „Neznámý holocaust“ v Písku. Vůbec poprvé se tak uskutečnila v českých zemích akce věnovaná diskuzi ohledně romského holocaustu. V době konání akce v Letech u Písku se však udála tragická vražda romského občana v Žďáru nad Sázavou, na kterou reagoval předseda vlády bezprostředním svoláním mimořádné

porady ústavních činitelů [Sulitka 1999: 234]. Jednalo se o vraždu Tibora Berkiho, o kterém pojednává tato práce v předešlé podkapitole. Druhou událostí bylo započetí tematických rozhovorů s představiteli romských organizací. Výstupem byly rozpravy s ústavními činiteli, konkrétně na Úřadu vlády dne 2. října 1995 a posléze v první polovině roku 1996 na půdě Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Jednání však později nepřinesla žádné pozitivní výsledky, obzvláště Ministerstvo práce a sociálních věcí zaujalo naprosto rezistentní postoj k otázce romské problematiky. Třetí a poslední událostí pak bylo zasedání Rady pro národnosti v Brně na magistrátu města dne 15. března 1996, kde hlavním tématem byla rekonstrukce samotné budovy na Muzeum romské kultury [Sulitka 1999: 234]. Veškerá jednání však zůstala pouze v teoretické rovině bez větších úspěchů.

První razantní krok v otázce romské problematiky nastává až v roce 1997. Předseda Rady pro národnosti, ministr bez portfeje P. Bartinka v souladu s usnesením vlády č. 8/1997 ze dne 8. ledna 1997 předložil *materiál o situaci romské komunity v České republice*. Vláda tento návrh nejprve odmítla pro nadměrnou kritického postoje a absenci doposavad přijatých opatření. Vláda nejprve schválila zřízení Meziresortní komise pro záležitosti romské komunity a následně s určitými připomínkami vzala na vědomí materiál *Ke zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě*. S ohledem na migrační vlnu Romů do Kanady se rokování vlády zúčastnil i prezident Václav Havel, což dokazuje významnost společensko-politického problému s ohledem na situaci Romů [Sulitka 1999: 236].

A je to právě migrační vlna Romů do Kanady, která se stává nejvýraznějším tématem romské problematiky v druhé polovině 90. let. Romové se k tomuto kroku uchylují koncem roku 1996, převážně však v létě roku 1997. Romové, kterým se v Československu nedostává dostatek pracovních příležitostí, trápí je nelehká bytová a sociální situace se snaží najít štěstí jinde. Za cíl si vybírají Kanadu a Velkou Británii. Jako jedna z příčin této vlny emigrace je uváděn novelizovaný zákon o státním občanství, jenž odmítal již zmíněný Emil Ščuka a který na tomto základě odmítl kandidovat se stranou ROI v dalších volbách.

Velmi výrazný vliv je však přičítán také odvysílané reportáži „Cikáni jdou do nebe“ na televizi Nova, dne 5. 8. 1997. Reportáž informovala o podmínkách usazování

v Kanadě a o lepších sociálních podmínkách pro Romy, přičemž zde zaznívaly i přímé výzvy k jejich odchodu [Janků 2001: 111]. Sny o zemi zaslíbené však záhy vystřídala tvrdá realita. Příchozí Romové se setkali s nevlíbili již dříve usazených Čechů v Kanadě, kteří jim vyčítali mimo jiné to, že o povolení k pobytu žádali již okamžitě po příletu do země [Janků 2001: 112]. Na přelomu roku 1997 a 1998 vzniká v Kanadě organizace Roma Community and Advocacy Centre (RCAC), která si kladla za úkol informovat kanadskou veřejnost o kultuře a zvycích Romů. Odmítnutí přichází i ze strany dříve usazených Romů (již z 20. let 20. století), kteří se na nově příchozí ohlížejí s despektem [Janků 2001: 117]. Torontské úřady reagují na přeplněné azylové domy ověřováním minulosti příchozích Romů. Ty následně uvádějí, že 47% z nich nemá čistý trestní rejstřík [Kohoutová 1997]. Nastává období, kdy Kanada přestává přijímat romské migranty a vrací je zpět do České republiky a dne 18. října 1997 zavádí Kanada vízovou povinnost pro naše občany. Valná většina českých Romů však do Kanady nikdy neodešla, jednalo se o pouhé stovky případů. Jedinou parlamentní stranou, která vítala tuto emigraci, byla nepřekvapivě Republikánská strana Miroslava Sládka.

Dne 19. 11. 1997 zasedá petiční výbor Poslanecké sněmovny, který si klade za cíl rozpravu o *Informacích o situaci romské komunity v České republice* [Poslanecká sněmovna parlamentu ČR 1997]. Náměstek Ing. Viktor Dobal informoval poslance o připravované zprávě vycházející ze *Zprávy o situaci romské komunity v České republice a opatření vlády napomáhající její integraci ve společnosti*, která byla projednána ve vládě 29. 10. 1997. Zpráva si klade za cíl zvyšování vzdělanostní úrovně dětí i dospělých, zvyšování tolerance majority vůči Romům a zvyšování povědomí o celkové kultuře Romů. Dobal zdůrazňuje, že je nutné Romy více zapojit do státní správy a vymyslet takový sociální systém, který by je více motivoval.

Ing. Dobal dále hovoří o tom, že usnesením vlády č. 581 ze 17. 10. 1997 bylo schváleno zřízení meziresortní komise pro záležitosti romské komunity, která začne pracovat od ledna 1998. Dále upozornil, že nezaměstnanost Romů dosahuje 70%.

Ředitel odboru MŠMT Mgr. Bohumír Šumský se vyjádřil, že počítá s rozšířením výchovy a vzdělávání proti extremismu a že je vypracován metodický pokyn jak vyhodnocovat psychologické testy u romských dětí. Ředitelka odboru MV

Mgr. Jitka Gjuričová vyslovila nesouhlas s názory přítomných Romů, že se státní orgány nikdy nezabývaly problémy romské komunity. Uvedla, že v minulosti byly uvolňovány finanční prostředky pro integraci romských dětí ve školách, od r. 1990 se uskutečnilo devět jednání se zástupci Romů a že MV má program prevence kriminality, který sleduje kriminalitu Romů, ale současně i činy páchané na Romech. Ředitel Kriminální policie pplk. Kadeřávek seznámil petiční výbor s postupem policie proti extremismu.

V závěru roku 1997 podává vláda Václava Klause demisi a ve vládě Tošovského přebírá kompetence v oblasti národnostní politiky V. Mlynář. Ten řešení romské problematiky přijímá jako svou prioritu (dle programového prohlášení vlády z 27. ledna 1998), avšak nadále pokračuje ve stereotypu cykličnosti vyhýbání se této problematice. Na zřetel nebyla brána opatření z dřívějšího období [Sulitka 1999: 238].

Nejviditelnější změnou roku 1998 v otázce romské problematiky je účast romských představitelů na řešení problematiky romské komunity ve vrcholných orgánech státu. Romští představitelé zaujímají posty odborných pracovníků také na Ministerstvu zahraničních věcí a Ministerstvu vnitra. Vláda schvaluje usnesení č. 686/1997 Sb. tzv. *Bratinkova zpráva* [Usnesení vlády ČR č. 686 1997], kde přijímá priority věcně příslušných rezortů ve vztahu k romské komunitě. *Bratinkova zpráva* byla varovným signálem, že dochází k dramatickému zhoršování jak ekonomické, tak sociální situace některých skupin Romů. Poukázala na vytváření nových ghatt v souvislosti s výstavbou nových holobytů.

Na základě návrhu ministra vlády V. Mlynáře spolu s přednostou Okresního úřadu Písek Z. Prokopcem, ze dne 13. února 1998, prohlásilo Ministerstvo kultury ČR bývalý cikánský koncentrační tábor Lety za kulturní památku [Sulitka 1999: 239].

Rok 1999 se stává proslulý vystavěnou zdí v Matiční ulici v Ústí nad Labem, která byla záhy zbourána, ale stala se jakýmsi symbolem nesnášenlivosti vůči Romům. Zeď měla oddělit obyvatele žijící v rodinných domech od sociálně vyloučených obyvatel v devastovaných činžovních domech. Po dlouhých peripetiích měla celá situace vyústění ve vystěhování romských obyvatel z ghetta v Matiční ulici.

Výstavba zdi byla realizována i přes protesty OSN, Evropské unie, zástupců ochránců lidských práv i prezidenta Václava Havla a tisk jej přirovnával k Berlínské

zdi [Bobok 1999]. Ústecké zastupitelstvo však nakonec rozhodlo o jejím zbourání, ke kterému došlo dne 24. 11. 1999 a desetimilionovou dotací použilo město na odkoupení tří rodinných domů rodin, které jej chtěli opustit [Infobanka ČTK: 1999].

Dne 24. května 2000 předkládá JUDr. Pavel Rychetský vládě materiál *Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity*, napomáhající integraci Romů do společnosti [Koncepce politiky vlády 2000]. Návrh zpracoval zmocněnec pro lidská práva Petr Uhl. Zpráva ukládá ministrům jednotlivých resortů splnit úkoly vyplývající z tohoto usnesení a má se stát koncepcí pro rok 2001 až 2020. Jedná se vůbec o první ucelenou koncepci integrace Romů do majoritní společnosti. Dílčími cíli koncepce bylo zajištění bezpečnosti Romů a romských komunit, odstranění překážek, které brání Romům začlenění se do společnosti (odstranění forem diskriminace jednotlivců i skupin vymezených rasou, barvou pleti, národností apod.), odstranění překážek ve vzdělávání a kvalifikaci, sociální povznesení romské komunity (snížení nezaměstnanosti), zlepšení bytové a zdravotní situace, emancipace (podíl na rozhodování ve věcech romských komunit), podpora integrace, zajištění rozvoje romské kultury a jazyka, vytvoření tolerantního prostředí bez předsudků.

Tento dokument byl aktualizován v letech 2002 a 2003 jako Koncepce politiky romské integrace.

Postavení Romů v české společnosti se po roce 1989 výrazně zlepšilo. Romům byla uznána jejich vlastní národnost, jejich práva byla zakotvena v Ústavě a Listině základních práv a svobod. Romové se mohli zapojit do veřejných funkcí, stát se součástí veřejné politiky a aktivně se podílet na řešení „romské problematiky“. Záhy po revoluci vzniká vůbec první československá romská politická strana ROI.

Již po roce 1979 už nebyla disciplinace Romů založena na přísném diskriminačním zákonodárství a po roce 1989 byla výrazným způsobem oslabena asimilační politika. Díky tomu byl Romům umožněn posun na vyšší úroveň.

Přes všechna pozitiva, která Romům přinesla nová demokratická společnost, i nadále spousta problémů přetrvává, v některých oblastech došlo dokonce k výraznému zhoršení. Největšími problémy, se kterými se Romové po roce 1989 museli vyrovnávat, byla zvyšující se nezaměstnanost a zhoršená bytová situace. Romská nezaměstnanost v polovině 90. let dosáhla téměř 70 % a tím se zvýšila i jejich

závislost na sociálních dávkách. Po celá 90. léta převládá v majoritní společnosti spíše negativní postoj vůči Romům, což dokládají nejen velmi stereotypně zabarvené články dobového tisku, tak i výzkumy veřejného mínění, ale především vzrůstající rasové násilí. Po roce 1989 vzniká první extrémně pravicová Republikánská strana Miroslava Sládka, která si za svůj cíl vybírá boj proti Romům.

Veřejná politika se s „romskou problematikou“ v průběhu 90. let vyrovnává velmi obtížně. Ať už v důsledku negativního přijímání Romů ze strany majority, či v důsledku negativního dědictví socialismu, státní politika jedná v této otázce chaoticky, v některých letech dokonce nečinně. Důsledkem je neustále se zhoršující sociální postavení Romů ve společnosti, jejich migrace do zahraničí a nekončící boj s rasovými útoky. Negativním důsledkem je pak také oslabování politické participace Romů na veřejné politice a zánik politické strany ROI.

Je však na místě uvést, že se Romům dostává velkého zastání ze strany intelektuálů, včetně prezidenta Václava Havla, který byl v době normalizace signatářem Charty 77. V 90. letech vznikají také první nevládní neziskové organizace zaměřující se na pomoc Romům a zlepšování jejich soužití s majoritou.

Rok 2000, který je posledním rokem 20. století, a na které se soustředí tato diplomová práce, se zdá být rokem nových nadějí. JUDr. Pavel Rychetský předkládá vládě materiál „Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity“, která se jako první ucelená koncepce, profiluje jako pozitivní nástroj ke zlepšení celkového postavení Romů v majoritní společnosti. Jak ukázal sled dalších událostí, téma Romů zůstává i nadále aktuální a veřejnou politiku čeká ještě velmi dlouhá cesta.

5 ZÁVĚR

Tato diplomová práce se na základě obsahové a diskurzivní analýzy dobových dokumentů (čerpaných z archivů, zákonů, parlamentních debat, dalších expertních textů, výzkumů a článků z dobového tisku) snažila nalézt odpovědi na dané výzkumné otázky, respektive na otázku, jakým způsobem přistupovaly veřejné politiky ke kriminalitě a trestání Romů v průběhu 20. století v Československu, později Česku.

Diplomová práce se nesnaží o pouhou sumarizaci textů čerpaných z dobových dokumentů. Práce se snaží odhalit, jakým způsobem veřejné politiky přistupovaly

k Romům jako k menšině obecně, na jakých informacích zakládaly svá rozhodnutí ohledně jejich trestání, jaká opatření navrhovaly k jejich převýchově a asimilaci, jakým způsobem byla veřejnost informována prostřednictvím dobového tisku a potažmo, jak tím bylo utvářeno veřejné mínění o této menšině.

V analytické části se práce obrací na základní myšlenky významných sociologů, které jsou jejím teoretickým východiskem, a v mnoha částech jejich teorie potvrzuje. Mezi tyto autory patří Anthony Giddens (především jeho koncept modernizace, role expertů), Erving Goffman (důležitý je pro tuto práci zejména jeho koncept stigmatu), Pierre Bourdieu s jeho koncepty habitu a kapitálů, Michel Foucault (využívám hlavně jeho pojetí disciplinace a biopolitiky), a další.

Teoretická část práce nám odhaluje, že Romové byli vyčleňováni z většinové společnosti a vystaveni represím již před naším zkoumaným obdobím, již v dávné minulosti. Se vznikem Československa v roce 1918 se tyto represe z dřívějšího období ještě více upevňují a posiluje se jejich podoba cílené a institucionalizované perzekuce.

Přístup veřejné politiky v období tzv. první republiky vychází ze zákonů přijatých již v období Rakouska-Uherska. Jednalo se o zákon č. 88/1871, *o postrku*, zákon č. 108/1873, tzv. *protitulácký zákon* a zákon č. 14015/1887, *o potírání cikánské trýzně*. Ačkoli první dva z uvedených zákonů Romy přímo nekonkretizovaly, byly zjevně zaměřeny především proti nim, jelikož se obracely proti osobám žijícím potulným způsobem života. Třetí jmenovaný je již přímo zaměřen na Romy. Mimo jiné se soustředí na zdraví a hygienu Romů a je tak výstižným příkladem pojetí Foucaultovy biopolitiky a cíleného dohledu nad osobami, které jsou vyhodnoceny za delikventy, nad kterými je nutné vésti cílený dohled. Všechny uvedené zákony spojoval totožný cíl, a to vyhostit nežádoucí Romy z obcí, držet nad nimi policejní dohled a nejlépe je umístit do donucovacích pracoven.

V období tzv. první republiky pak byl přijat, a uveden v platnost, další zákon cíleně zaměřený proti Romům, a to zákon č. 117/1927 Sb., *o potulných cikánech*. Romové jsou zde vykresleni jako nepřátelé státu, s kterými je nutné vésti válku, jako přírodní katastrofa, charakterizována svou zločinností jako rodovým znakem. Ve Foucaultově pojetí jsou vnímáni jako zločinci, kteří jsou prohlášeni za nepřítel všech. V zájmu všech musí být postaveni mimo společenskou smlouvu, diskvalifikují se jako

právoplatní občané, jsou jako divoký fragment přírody, který v sobě nesou [Foucault 2000: 156]. Již v samotných citacích zákona nacházíme velmi kritické postoje poslanců k Romům, kde se objevují pojmenování jako „cikánská kalamita“, „cikánské živly“ apod. Vnímání Romů, jako přírodní katastrofy, nám odhaluje také diskurzivní analýza prvorepublikového tisku, jež je primárně reflexí situace soužití Romů s majoritou na venkově. V člancích dobového tisku se nejčastěji objevují pojmenování „cikánská tlupa“, „nebezpeční živlové“ apod. Tedy pojmenování, která opět odkazují na domnělé rodové pudy, něco co je Romům dané z podstaty jejich bytí.

Nejvýraznější událostí prvorepublikové éry, která se stala ornou půdou pro přijetí zákona *o potulných cikánech* a výrazným způsobem formovala veřejné mínění o Romech prostřednictvím tisku, se pak stala tzv. Moldavská kauza. Ačkoli období tzv. první republiky se profiluje jako velmi diskriminační vůči Romům a zaměřuje se pouze na represe, již v diskuzi o přijetí zákona se objevují projevy poslanců, kteří vnímali rozpor zákona s Ústavní listinou Československé republiky a základními lidskými právy. Na povrch také vyvstávají první snahy o asimilaci.

V období 30. let však postupně sílí nacionalismus v Německu a s ním spojená nenávisť vůči menšinám. S druhou světovou válkou přichází cílené pronásledování Romů a holocaust. Po vzniku Protektorátu Čechy a Morava vchází v platnost několik vládních nařízení a předpisů, které se stávají prostředkem k pronásledování Romů na našem území. Jednalo se o Vládní nařízení č. 72/1939 *o pracovních kárných táborech*, *Nařízení o cizinecké policii*, *Vyhláška zemského úřadu v Brně číslo 64362/1939 – 5 o zákazu kočování cikánů*, přičemž stěžejním se pak stal výnos proti tzv. cikánskému zlořádu, respektive vládní nařízení č. 89/1942 Sb. ze dne 9. března 1942 *o preventivním potírání zločinnosti*. Romové jsou postupně zbaveni všech občanských práv, jsou podrobeni soupisu a cílené evidenci, jsou jim vydávány tzv. cikánské legitimace. Rok 1942 se pak stává rokem pronásledování a cílené likvidace. Romové jsou postupně transportováni do koncentračních táborů v Letech, Hodoníně a Osvětimi. V těchto koncentračních táborech našla smrt většina transportovaných Romů, domů do vlasti se po ukončení války vrátila jen malá část z nich.

O velmi diskriminačním přístupu přijatých vládních opatření během Protektorátu Čechy a Morava není potřeba velké diskuze. Jak již bylo řečeno, cílem

nacistického Německa byla jejich totální fyzická likvidace. Dobový tisk v letech 1939 až 1945 informuje veřejnost především o romské kriminalitě, o drobných krádežích. O skutečnosti, že jsou Romové transportováni do koncentračních táborů, informace samozřejmě chybí. Články v tisku informují pouze o skutečnosti, že jsou obce „zbaveny“ jejich přítomnosti. Objevují se články jako například „Zbavení Cikánovů“ v novinách Polední list. Informaci o tom, kam Romové mizí, články neobsahují. Tento fakt je však prezentován jako úleva pro obyvatele daných obcí, protože Romové jsou příslušníci zločineckých band, které jejím spoluobčanům škodí. Hodnotit však diskurz tisku v tomto období je z mého hlediska velmi problematické, jelikož nelze s jistotou reflektovat, jakým způsobem byly tyto články ovlivněny oficiální propagandou a cenzurou, případně jakým způsobem propaganda ovlivňovala celkové veřejné mínění o Romech.

Ačkoli by se dalo předpokládat, že bude na Romy po ukončení druhé světové války nahlíženo jako na válečné oběti, kterým je nutné poskytnout ochrannou ruku, velmi brzy se opět ve společnosti objevují protiromské nálady. Veřejná politika se velmi těžce potýká s otázkou „romské problematiky“ a uchyluje se k chaotickým jednáním, které jsou na hraně Ústavy. Jedním z právních dokumentů, který byl nakonec odmítnut právě pro neslučitelnost s Ústavou, byla *vládní reforma tzv. „cikánské otázky“*, která měla za cíl nucenou táborovou koncentraci většiny romského obyvatelstva. Cílem bylo zavést trojstupňový systém pracovních táborů.

Československo začíná využívat takové nástroje dohledu, jako jsou například soupisové akce. Cílem veřejné politiky je převýchova a nucená asimilace Romů skrze represivní opatření, jakými byla například cílená shromažďování romských obyvatel v pracovních táborech. Cílem není jejich totální vyhlazení jako za druhé světové války, přesto je však snahou izolovat je od většinové společnosti a na základě přísné evidence jim přidělit statut druhořadého občana. V případě vybočení z norem je pak trestat.

Poválečný tisk byl proti Romům také velmi kriticky zaměřen. Romové byli v mnoha člancích popisováni jako zloději, jako tuláci, kterým je tato vlastnost dána jejich rodem, jako negramotní žebráci. V poválečném období se největším kritikem Romů v rámci dobového tisku stávají noviny Národní obrození. Články v jiných novinách (Svobodný zítřek, Kulturní politice a další) se však Romů zastávaly jako

válečných obětí a poukazovaly na diskriminační charakter soupisových akcí, které připodobňovaly k soupisu Židů za druhé světové války. Tento fakt tak poukazuje na skutečnost, že diskurz poválečného tisku nebyl jednotný.

Veřejná politika v 50. letech 20. století v Československu se s nástupem komunistické moci snaží nastolit nový společenský řád. V otázce přístupu k Romům obrací svůj zájem od represí k asimilaci, zrovnoprávnění s majoritou, zvyšování vzdělanostní úrovně, zajištění zaměstnání a vhodného bydlení. Přesto však v mnoha ohledech tápe. Romy využívá jako nástroj propagandy, kdy je popisuje jako oběť kapitalismu. Zákon č. 107/1920, *o potulných cikánech*, který komunistický režim zprvu sám považuje za diskriminační, nahrazuje v roce 1958 novým, téměř totožným zákonem č. 74/1958 Sb., *o trvalém usídlení kočujících osob*, obohaceným o socialistickou vizi, že všichni jsme si rovni.

Články v tisku 50. let 20. století s ohledem na Romy vyzdvihují především důležitost socialismu a jeho principů, jako prostředku zrovnoprávnění s majoritou. Upozorňují na nutnost zákona č. 74/1958 Sb., *o trvalém usídlení kočujících osob*, protože právě kočovný způsob života brzdí jejich rozvoji na všech úrovních a je spjat s primitivním způsobem života.

60. léta 20. století jsou ovlivněna uvolněnou atmosférou společnosti pod vlivem pražského jara. Cíle veřejné politiky se zaměřují na zvyšování vzdělanostní úrovně a podporu zaměstnání a bytové politiky. Rok 1968 v Československu je protkán demokratizačními procesy a vzniká tak i prostor pro založení Svazu Cikánů-Romů, jako první romské organizace na našem území s vlastními zástupci. Romové se tak na krátkou dobu mohou účastnit veřejných diskuzí týkajících se oblasti jejich zájmu a je jim dán i prostor ke kritickým příspěvkům. O tom svědčí například *Zápis z diskuze při krajské konferenci aktivu pro cikánské otázky v Šilheřovicích* ze dne 16. 11. 1958. Na konferenci se většina romských představitelů vyslovila kriticky k nucenému přemísťování Romů a kriticky k současné politice týkající se Romů, která nebere zřetel na jejich tradice a zvyky. Přimlouvali se také, aby při rozhodování o záležitostech týkajících se jich samotných (předpisů, zákonů apod.) mohli být osobně přítomni. To poukazuje na to, že po celou dobu nebyli Romové pojmáni jako kolektivní aktér.

Veškeré snahy však jsou následně zhatěny příchodem normalizace. V roce 1970 vzniká Komise vlády ČSR *pro řešení otázek cikánského obyvatelstva*. V roce 1978 na druhém sjezdu Světového romského kongresu v Ženevě vzniká Mezinárodní romská unie (IRU). Při práci s Romy se v sedmdesátých letech významným způsobem zasadili sociální kurátoři, kteří zastávali zájmy Romů mezi úřady. Organizovali různé kulturní, výchovné a vzdělávací akce, zabezpečovali školní stravné pro romské děti, byli zástupci při jednáních se školami, rodičům sháněli práci, zajišťovali jim sociální dávky, pomáhali se zajištěním vhodného bydlení apod. Jejich stav byl ale velmi podhodnocen a jejich práce tak byla velmi obtížná. Veřejná politika však opět jednala chaoticky, trestní postih Romů prováděly útvary na základě trestně-represivních opatření, jako byl ochranný dohled nebo se uchylovala k užívání právních norem, které postihovaly konkrétní trestné činy všech občanů. Tedy bez konkrétního teoretického nebo metodického vymezení v přístupu k Romům jako k menšině s vlastními specifiky a potřebami.

Svaz Cikánů-Romů byl v roce 1973 zrušen. Romové byli opět zbaveni práva účastnit se rozhodování o věcech týkajících se jejich vlastního bytí. Veřejná politika se zaměřila na zvyšování vzdělanostní úrovně, podporu zaměstnání. Vyvstaly však velmi sporné až kontroverzní události, jako byla například sterilizace romských žen. V roce 1978 je publikován texty *Charty 77 Postavení Cikánů-Romů v ČSSR*, jako první veřejný dokument zastávající se práv a svobod Romů.

Ke konci 80. let se situace zlepšuje, představitelé Romů se mohou postupně zapojovat do veřejných aktivit týkajících se jejich záležitostí a společnost celkově spěje k demokratizačnímu procesu vyústěnému pádem komunismu.

Přestože se přístup k Romům ze strany veřejné politiky od vzniku Československa po rok 1989 obrací z cílených represí spíše k asimilačním procesům, po celou dobu je patrné, že je k Romům přistupováno jako k nekonformním jedincům, delikventům, které je potřeba normalizovat a držet nad nimi dohled. Je nutné je disciplinovat, tak jak o tom hovoří ve svých teoriích Foucault. Ať už je to soupis Romů, totální zákaz kočovného způsobu života, převýchovné procesy dětí i dospělých. Cílem je delikventy normalizovat a disciplinovat, utvořit z nich poslušné objekty, kteří se podrobí návykům, pravidlům, pořádku a autoritě [Foucault 2000: 192]. Tomu

odpovídají i techniky, pravidla využívaná během sčítání lidu (viz kapitola 3.9), kdy Romům nebyla přiznána volba jejich národnosti, a sčítací komisaři byli instruováni, podle jakých znaků mají identifikovat jedince za Romy.

Analýza dobových dokumentů nám odhalila, že Romové jsou během celého tohoto období v pozici tzv. „páriů“, tedy osob, které se ze strany majority setkávají s pohrdáním nebo jsou ze společnosti dokonce vyloučeny [Giddens 2001: 554]. Stejně tak podléhají stigmatizaci, o které hovoří Goffman a jsou vyhodnocováni jako nositelé nízkého kulturního a sociálního kapitálu, tak jako o tom hovoří Bourdieu.

Ačkoli s pádem komunismu přicházejí demokratizační procesy a svobodná společnost, situace týkající se Romů je i po tomto období velmi problematická. Vystávají nové problémy, které ztěžují romským občanům životní situace a to především s ohledem na vzrůstající nezaměstnanost, špatné bytové podmínky a následnou závislost na sociálních dávkách. Objevuje se nový fenomén spjatý s rasovou nesnášenlivostí, respektive roste rasové násilí páchané na Romech a to především ze strany příslušníků hnutí Skinheads.

Veřejná politika v otázce Romů velmi tápe, přijímá chaotická opatření, která nejsou často ani uvedena v praxi. Romové se poprvé v historii stávají součástí (nikoli pouze objektem) veřejné politiky, zakládají vlastní politickou stranu, přesto však nedosahují výrazných úspěchů. Na půdě parlamentu působí extrémně pravicová strana Republikánská strana v čele s Miroslavem Sládkem. Rétorika této strany byla velmi kriticky zaměřená proti Romům s cíleně diskriminačními až rasistickými proslovy a návrhy zákonů proti této menšině.

V průběhu 90. let 20. století nebyla ani celospolečenská nálada vůči Romům kladně zaměřená. Dokazují to jednak negativní postoje občanů vůči Romům získané prostřednictvím výzkumů veřejného mínění, uvedených v této diplomové práci, tak články publikované v dobovém tisku. Především v první polovině 90. let články v tisku popisují Romy velmi kriticky. Soustředí se převážně na jejich kriminální činnost a kladou důraz na jejich identifikaci, přičemž využívají k jejich pojmenování výhradně výraz „Cikán“. Postoj tisku se postupně mění až po vzrůstajícím rasovém násilí vůči Romům a také se vzrůstajícím vlivem bulvárních médií, které dané kauzy popisují jako příběhy a soustředí se i na osobní profily pachatelů a obětí daných kauz.

Bulvární média mohou do značné míry ovlivnit postoje čtenáře k dané situaci tím, jak se s ní sám ztotožní. A to jak v negativním tak pozitivním slova smyslu.

Po roce 1989 se však mění postoje veřejné politiky vůči Romům z represivních opatření a násilné asimilace ke snahám o jejich rovnoprávné začlenění se do společnosti, s ohledem na jejich svébytnost, kulturní zvyky a tradice. Vzniká velké množství neziskových organizací, které si kladou za cíl zlepšit postavení Romů ve společnosti, zastat roli státu v oblastech, kde pokulhává.

Pod vlivem jiných současných témat, která „hýbou světem“, jako je uprchlická vlna, nebo pandemie COVID-19, by se mohlo zdát, že „romská problematika“ již není aktuální. Hnutí Skinheads již ztratilo na síle, Republikánská strana není politicky činná, většina romských dětí chodí do školy a nezaměstnanost Romů se snižuje. Také současná média jsou vůči Romům korektní. Již stěží by šlo najít článek v tisku, který by informoval o nějakém trestném činu s konkretizováním, že pachatelem byl Rom, tak jak to bylo zdůrazňováno v předešlých dobách.

Přesto však i nadále mnoho problémů přetrvává nebo nově vzniká. Romové jsou v důsledku zvyšujících se nájmů a životních nákladů vytlačováni z měst a stále se soustředí ve velkém počtu ve vyloučených sociálních lokalitách severních a jižních Čech. I nadále přetrvávají negativní postoje majority vůči Romům, i nadále Romové podléhají stigmatizaci a předsudkům. Především v sociálně vyloučených lokalitách se Romové potýkají s problémy se zaměstnáním, se špatnými bytovými podmínkami a nedůvěrou ze strany majority. Veřejnou politiku a společnost obecně čeká ještě dlouhá cesta a já doufám, že 21. století bude jejím zdárným cílem.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A ZDROJŮ

Literatura:

ABS, Sběrka rozkazů a nařízení, E 5, inv. j. 4, Výnos KV NB Pardubice, Trestné činy proti zásobování, páchané cikánskými tlupami.

Bauman, Zygmunt. 2003. *Modernita a holocaust*. Praha: Slon.

Behm-Morawitz, Elizabeth, Michelle Ortiz. 2013. *Race, ethnicity, and the media*. New York: The Oxford handbook of media psychology, s. 252-266

Bourdieu, Pierre. 1986. „The Forms of Capital“. In John G. Richardson (ed.). *Handbook of Theory of Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, s. 241-258.

Bourdieu, Pierre. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum.

Budilová, Lenka, Marek Jakoubek. 2007. „Několik tisíc slov úvodem“. In Lenka Budilová, Marek Jakoubek (eds.). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Ústí nad Labem: Dryada, s. 11-18.

Burleigh, Michael. 2010. *Rasistický stát. Německo 1933 – 1945*. Praha: Columbus.

Cabada, Ladislav, Michal Kubát a kol. 2007. *Úvod do studia politické vědy*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o.

Cabada, Ladislav 2013b. „Strany jednoho tématu v českém stranickém systému“. In Vlastimil Havlík, Aneta Pinková (eds.). *Strany jednoho tématu ve střední Evropě*. Brno: Václav Klemm, s. 21–43.

Davidová, Eva. 1995. *Romano drom 1945 – 1990. Cesty Romů*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci.

Davidová, Eva. 2001. *Romové a česká společnost. Hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha: Národohospodářský ústav Josefa Hlávky.

Davidová, Eva. 2009. „Mezigenerační změna: ke ztrátě dvou generací Romů v uplynulém půlstoletí“. In Marek Jakoubek, Lenka Budilová (eds.). *Cikánské skupiny a jejich sociální organizace*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 238-266.

Davidová, Eva, et al. 2010. *Kvalita života a sociální determinanty zdraví u Romů v České a Slovenské republice*. Praha: Triton.

Dijk, Van Teun Adrianus. 1993. „Principles of Critical Discourse Analysis“. In: *Discourse Society*. London: Sage.

Dijk, Van Teun Adrianus. 2005. „Opinions and Ideologies in The Press“. In: A. Bell, P. Garrett (eds.): *Approaches to Media Discourse*. Oxford: Blackwell Publishing.

Dijk, Van Teun Adrianus. 2016. „Critical discourse studies: a sociocognitive approach“. In: R. Wodaková, M. Meyer (eds.): *Methods of Critical Discourse Studies*. Los Angeles – London – Singapore – Washington DC: Sage.

Durkheim, Émile. 2004. *Společenská dělba práce*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Institut pro kriminologii a sociální prevenci. 1996. *Extremismus mládeže v České republice*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. London: Longman.

Foucault, Michel. 1999. *Dějiny sexuality*. Praha: Hermann & synové.

Foucault, Michel. 2000. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.

Foucault, Michel. 2002. *Archeologie vědění*. Praha: Hermann & synové.

Foucault, Michel. 2003. *Myšlení vnějšku*. Praha: Herrmann& synové.

Foucault, Michel. 2005. *Je třeba bránit společnost*. Praha: Filosofia.

Fraser, Angus. 1998. *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Frištenská, Hana. 1999. „Interetnický konflikt po roce 1989 s ohledem na soužití s Romy“. In kolektiv autorů (eds.). *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, s. 244-267.

Giddens, Anthony. 2001. *Sociologie*. Praha: Argo.

Goffman, Erving. 2003. *Stigma. Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Haišman, Tomáš. 1999. „Romové v Československu v letech 1945-1967. Vývoj institucionálního zájmu a jeho dopady“. In kolektiv autorů (eds.). *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, s. 137-183.

Hendl, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.

Hirt, Tomáš, Marek Jakoubek. 2006. „Situace romských populací v ČR: ne-etnický výkladový model“. In YanaLeontiyeva (ed.). *Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů. Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, s. 63-83.

Homoláč, Jiří. 1998. *A ta černá kronika!*. Brno: Doplněk.

Horváthová, Jana. 1998. *Základní informace o dějinách a kultuře Romů*. Praha: MŠMT.

Janků, Kateřina. 2001. „Emigrace z České republiky do Kanady v období uvolnění vízové povinnosti od 1. dubna 1996 do 7. října 1997 a její institucionální dopady“. In *Mezinárodní otázky*, Vol. 10., No. 2, KOMPLEXNÉ OTÁZKY BEZPEČNOSTI / COMPREHENSIVE QUESTIONS OF SECURITY (2001). Bratislava: Research Center of the Slovak Foreign Policy Association, s. 108-121. Dostupné také z internetové databáze JSTOR: < <https://www.jstor.org/stable/44963364>>

Keller, Jan. 1996. *Sociologie byrokracie a organizace*. Praha: Slon.

Klinovský, Petr. 2016. *Lety u Písku. Neznámý příběh dozorců*. Praha: Paměť a dějiny.

Kopeček, Lubomír. 2010. *Éra nevinosti. Česká politika 1989–1997*. Brno: Barrister & Principal.

Merton, Robert K. 2000. *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Mikulášková, Marta. 1998. „Stručné dějiny Romů v Čechách a na Slovensku“. In Angus Fraser (ed.). *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 267-286.

Miessler, Jan. 2008. „Kritická diskurzivní analýza (CDA) a velké množství masmediálních textů“. In: *Médiá a text II*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

Nečas, Ctibor. 1997. *Historický kalendář. Dějiny českých Romů v datech*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

Nečas, Ctibor. 1999. *Holocaust českých Romů*. Praha: Prostor.

Nečas, Ctibor. 2002. *Romové v České republice včera a dnes*. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého.

Nečas, Ctibor. 2005. *Romové na Moravě a ve Slezsku (1740-1945)*. Brno: Matice moravská.

Novotná, Andrea. 2012. *Životní postoje a perspektivy Romů v sociálně vyloučených lokalitách – kraj Ústecký a Jihočeský* (diplomová práce). Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni.

Pavelčíková, Nina. 2004. *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu.

Petrusek, Miloslav. 1996. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.

Říčan, Pavel. 1998. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál.

Sekyt, Viktor. 2004. „Romské tradice a jejich konfrontace se současností. Romství jako znevýhodňující faktor“. In Tomáš Hirt, Marek Jakoubek (eds.). *Romové: Kulturologické etudy: Etnopolitika, příbuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s. 188-217.

Spurný, Matěj. 2017. *Romové v objetí stalinské péče o člověka v 50. letech. Pokus o převýchovu*. Praha: Paměť a dějiny.

Sorokin, P. 1927. *Social Mobility*. London: Harper&Row.

Sulitka, Andrej. 1999. „Vývoj a současný stav praktických řešení a kompetencí vrcholných orgánů státu po roku 1989“. In kolektiv autorů (eds.). *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, s. 219-240.

Thompson, John B. 2004. *Média a modernita. Sociální teorie médií*. Praha: Karolinum.

Vávra, Martin. 2008. „Diskurz a diskurzivní analýza v sociologii.“ Pp. 204 – 221 in *Soudobá sociologie. II, (Teorie sociálního jednání a sociální struktury)*. Praha: Karolinum.

Víšek, Petr. 1999. „Program integrace – řešení problematiky romských obyvatel v období 1970 až 1989“. In kolektiv autorů (eds.). *Romové v České republice (1945-1998)*. Praha: Socioklub, s. 184 – 217.

Zapletal, Tomáš. 2012. *Přístup totalitního státu a je bezpečnostních složek k romské menšině v Československu 1945-1989*. Praha: Archiv bezpečnostních složek. ISBN 978-80-260-3609-8.

Internetové zdroje:

Baloun, Pavel. 2017. „Policejní evidence cikánů.“ [online]. Brno: Muzeum romské kultury (holocaust.cz). [cit. 31. 11. 2020]. Dostupné z: <<https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/romove-v-ceskoslovensku-pred-nemeckou-okupaci/policejni-evidence-cikanu/#remark-3>>

Havel, Václav. Hajdánek, Ladislav. 1978. „Dokument Charty 77 – č. 23. Postavení Cikánů-Romů v ČSSR.“ in *Charta 77*. [online]. Praha: Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných. Praha. [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z: <https://www.vons.cz/data/pdf/infoch/1978/INFOCH_15_1978.pdf>

Janák, Jan. 1969. „Rakouský protitulácký zákon z roku 1878 jako pokus o řešení společenských důsledků průmyslové revoluce.“ [online]. Brno: Filosofická fakulta Brněnské university. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné z: <<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/102279>>

Lhotka, Petr. 2019. „Cikánský tábor v Hodoníně u Kunštátu.“ [online]. Brno: Muzeum romské kultury (holocaust.cz). [cit. 31. 11. 2020] Dostupné z: <<https://www.holocaust.cz/dejiny/koncentracni-tabory-a-ghetta/cikanske-tabory/cikansky-tabor-v-hodonine-u-kunstatu/>>

Potůček, Martin, Marek Pavlík a kolektiv. 2015. „Veřejná politika.“ [online]. Brno: Masarykova univerzita. [cit. 10. 5. 2016]. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1456/podzim2015/BKV_VPTP/um/50929760/verejna_politika_sazba.pdf

Soukup, Ladislav. 2013. „Snahy o regulaci tuláckého života cikánů v prvním desetiletí ČSR.“ [online]. Praha: Karolinum. [cit. 15. 2. 2019]. Dostupné z: https://karolinum.cz/data/clanek/612/Iuridica_1_2013_11_Soukup.pdf

Články v dobovém tisku:

Československá republika. 1927. „Osnova zákona proti tuláctví.“ *Československá republika*. 9. 6. 1927. [online]. [cit. 10. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:9c1b1d90-2e6a-11e2-aacd-000d606f5dc6?page=uuid:e8d39490-2e39-11e2-bb6e-000d606f5dc6>>

Československá republika. 1927a. „Cikánské lidojedství na Slovensku – smutné dědictví po Maďarsku“. *Československá republika*. 6. 3. 1927. [online]. [cit. 10. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:eb730e00-2f3e-11e2-8a72-000d606f5dc6?page=uuid:a3ea0340-2f39-11e2-a7e4-000d606f5dc6&fulltext=cik%C3%A1n>>

Československá republika. 1927b. „Něco o souvislostech s moldavskou tragédií.“ *Československá republika*. 11. 3. 1927. [online]. [cit. 13. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://www.digitalniknihovna.cz/nacr/view/uuid:9d1ffaa0-2f3f-11e2-8340-000d606f5dc6?page=uuid:f59d3c20-2f39-11e2-87ff-000d606f5dc6&fulltext=Moldava>>

Čin. 1946. „Očima cikánovýma.“ *Čin list české sociálně-demokratické strany pro osvobozené části Moravy*. 23. 2. 1946. [online]. [cit. 18. 4. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:cf417a60-4e72-11e3-b718-5ef3fc9bb22f?page=uuid:9c502030-7813-11ea-8d62-005056822549&fulltext=Cik%C3%A1n>>

Lidová demokracie. 1946. „Co dělat s cikány? Budou zřízeny tři druhy pracovních táborů.“ *Lidová demokracie*. 18. 9. 1946. [online]. [cit. 18. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:6c558590-6990-11e6-a9cc-005056825209?page=uuid:1aa32eb0-699e-11e6-abea-5ef3fc9ae867>>

Lidové noviny. 1939. „Kárné pracovní tábory. Nikoli koncentrační tábory.“ *Lidové noviny*. 16. 2. 1939. [online]. [cit. 18. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:6f1d3f10-524d-11dd-add8-000d606f5dc6?page=uuid:ebc244d0-5233-11dd-a4c8-000d606f5dc6>>

Lidové noviny. 1941. „Nepolepšitelný cikán.“ *Lidové noviny*. 5. 12. 1941. [online]. [cit. 18. 3. 2021]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:c80a58a0-6a1d-11dd-b7c7-000d606f5dc6?page=uuid:c22732c0-4cc5-11dd-8291-000d606f5dc6&fulltext=Cik%C3%A1n>

Lidové noviny. 1942. „Soupis cikánů v Protektorátu.“ *Lidové noviny*. 31. 7. 1942. [online]. [cit. 18. 3. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:5f618150-7e97-11dd-b030-000d606f5dc6?page=uuid:a3ab5290-7dcb-11dd-b7eb-000d606f5dc6&fulltext=Soupis%20cik%C3%A1n%C5%AF%20v%20Protektor%C3%A1tu>>

Lidové noviny. 1942a. „Nenechavý cikán.“ *Lidové noviny*. 25. 7. 1942. [online]. [cit. 18. 3. 2021]. Dostupné z: <https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:4f13c190-7e93-11dd-be8a-000d606f5dc6?page=uuid:d806dcd0-75e2-11dd-b0c0-000d606f5dc6&fulltext=Cik%C3%A1n>

Národní listy. 1928. „Něco o cikánech, nebezpečném to živlu pro venkov.“ *Národní listy*. 22. 6. 1928. [online]. [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z:

<<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:c383ff24-435d-11dd-b50500145e5790ea?page=uuid:509726a0-435f-11dd-b50500145e5790ea&fulltext=cik%C3%A1n>>

Národní osvobození. 1947. „Cikánská otázka.“ *Národní osvobození*. 30. 9. 1947. [online]. [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://www.digitalniknihovna.cz/dsmo/view/uuid:af739150-124b-11e2-b470-000d606f5dc6?page=uuid:877d88b0-0eca-11e2-91de-000d606f5dc6>>

Polední list. 1940. „Cikáni s lepší stránky.“ *Polední list*. 13. 3. 1940. [online]. [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:869c01c0-9713-11e2-9142-5ef3fc9bb22f?page=uuid:3ab2b710-9743-11e2-bc29-005056825209>>

Polední list. 1943. „Zrušení Cikánovů.“ *Polední list*. 8. 3. 1943. [online]. [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:78e2ca30-ddc9-11e2-b28b-001018b5eb5c?page=uuid:a0506700-de2b-11e2-b28b-001018b5eb5c>>

Rudé právo. 1958. „Trvale usídlit kočující osoby.“ *Rudé právo*. 18. 10. 1958. [online]. [cit. 18. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1958/10/18/2.png>>

Rudé právo. 1965. „Konec cikánských osad na obzoru.“ *Rudé právo*. 20. 12. 1965. [online]. [cit. 14. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1965/12/20/2.png>>

Rudé právo. 1978. „Romové v kapitalistických zemích a ženevský sjezd. Kde chybějí lidská práva.“ *Rudé právo*. 16. 5. 1978. [online]. [cit. 16. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:bcceb970-f6cc-11df-82aa-000d606f5dc6?page=uuid:429e5ba0-f411-11df-968f-000d606f5dc6&fulltext=Cik%C3%A1n>>

Sbor národní bezpečnosti. 1951. „Vychovávejme cikány.“ *Sbor národní bezpečnosti. Čtrnáctidenník Sboru národní bezpečnosti*. 15. 6. 1951. [online]. [cit. 13. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:732ef470-8f0e-11e6-bfc2->

[001018b5eb5c?page=uuid:9961f9c0-8f41-11e6-bfc2-001018b5eb5c&fulltext=Cik%C3%A1n](https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:9961f9c0-8f41-11e6-bfc2-001018b5eb5c&fulltext=Cik%C3%A1n)>

Svobodné slovo. 1947. „Soupis cikánů a nepracujících povalečů.“ *Svobodné slovo*. 29. 8. 1947. [online]. [cit. 13. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:b113c549-1f09-4a97-816d-1fd9b62a74a8?page=uuid:a1e8fee7-3559-4944-91b1-575247000de8>>

Venkov. 1919. „Cikáni na českém jihu“. *Venkov, orgán České strany agrární*. 27. května 1919. [online]. [cit. 10. 4. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:8b81c5a0-783f-11e7-89ee-5ef3fc9ae867?page=uuid:a841cb90-7d1c-11e7-8b50-001018b5eb5c&fulltext=cik%C3%A1ni>>

Venkov. 1939. „Cikáni u nás“. *Venkov, orgán České strany agrární*. 24. května 1939. [online]. [cit. 10. 4. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:c98ded00-5797-11e8-afe6-005056825209?page=uuid:46a152e0-57a8-11e8-87e4-5ef3fc9ae867&fulltext=Cik%C3%A1n>>

Venkov. 1942. „Cikáni postaveni na úroveň Židů“. *Venkov, orgán České strany agrární*. 11. 4. 1942. [online]. [cit. 13. 4. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:bab4a040-5ea3-11e8-8c53-005056825209?page=uuid:0aa0e8e0-5eb1-11e8-8c53-005056825209&fulltext=Cik%C3%A1ni%20postaveni%20na%20%C3%BArove%C5%88%20%C5%BDid%C5%AF>>

Články publikované v ČTK:

Bílek, Vladimír. 1993. „M. Sládek věnoval za SPR-RSČ 50.000 korun na nákup sanity.“ Pardubice: ČTK. 5. 3. 1993. ID 19930305D01101 ČTK. [online]. [cit. 15. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Bobok, Adrian. 1999. „Pravda o ústecké Matiční ulici: Segregační plot.“ Bratislava: ČTK. 15. 10. 1999. ID 19991015E00666 ČTK. [online]. [cit. 17. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Infobanka ČTK. 1989. „Zpráva ze zasedání vlády SSR.“ Bratislava: ČTK. 1. 11. 1989. ID 011189 1737 ČTK. [online]. [cit. 15. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Infobanka ČTK. 1990. „Z kořisti z nedělního vloupání se.“ Praha: ČTK. 1. 2. 1991. ID 010291 1058 ČTK. [online]. [cit. 15. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Infobanka ČTK. 1991. „Romská iniciativa na nesprávném místě.“ Praha: ČTK. 6. 2. 1991. ID 060291 1131 ČTK. [online]. [cit. 15. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Infobanka ČTK. 1993. „V.Steigr: Policie nepřijme "dar" SPR-RSČ.“ Chomutov: ČTK. 17. 3. 1993. ID 19930317D02237 ČTK. [online]. [cit. 15. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Infobanka ČTK. 1995. „Dvě demonstrace na protest proti násilí vůči Romům v Praze.“ *Infobanka ČTK, 2021. Praha ČTK.* 10. 12. 1995. ID 19951210D01174 ČTK. [online]. [cit. 15. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Infobanka ČTK. 1995a. „SPR-RSČ: Kdo se o děti řádně nestará, nemá nárok na přídatky.“ Praha: ČTK. 11. 4. 1995. ID 19950411C05914 ČTK. [online]. [cit. 15. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Infobanka ČTK. 1999. Praha ČTK. 24. 11. 1999. ID 19991123F03919 ČTK [online]. [cit. 15. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Hirman, Karel. 1993. „Zákaz vycházení pro Romy ve Spišském Podhradí.“ Spišské Podhradí: ČTK. 10. 7. 1993. ID 19930710C00711 ČTK [online]. [cit. 20. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Holec, Stanislav. 1991. „Sládek v projevu: Nechceme z Prahy romské centrum.“ Praha: ČTK. 16. 8. 1991. ID 160891 1859 ČTK. [online]. [cit. 15. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Kohoutová, Jaroslava. 1997. „Kanadské úřady prověřují minulost českých Cikánů.“ Toronto: ČTK. 22. 8. 1997. ID 19970822D02589 ČTK. [online]. [cit. 20. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Kudera, Martin. 1993. „M. Sládek: Cikáni se buď přizpůsobí, nebo opustí republiku.“ Most: ČTK. 18. 1. 1993. ID 19930118D01571 ČTK. [online]. [cit. 15. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Matloň, Igor. 1989. „Závěr schůze výboru SNR pro NV a národnosti.“ *Infobanka ČTK: Bratislava ČTK*. 22. 9. 1989. ID 220989 1231 ČTK. [online]. [cit. 13. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Rosenbaumová, Ivana. 1991. „Revoluce ve východní Evropě nepřinesla Romům nic dobrého.“ *Infobanka ČTK: Vídeň*. 1. 7. 1991. ID 010791 2151 ČTK. [online]. [cit. 16. 5. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Sekyra, Jakub. 1992. „M. Sládek nesouhlasí s vytvářením útulků pro neúspěšné politiky.“ *Infobanka ČTK: České Budějovice*. 26. 10. 1992. ID 19921026C03737 ČTK. [online]. [cit. 15. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Svěřčina, Ivo. 1990. „V. Malý proti rasismu v Československu.“ *Infobanka ČTK: Vídeň*. 17. 5. 1990. ID 170590 2130 ČTK. [online]. [cit. 15. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Tomica, Libor. 1994. „Výtržnost příznivců hnutí skinheads v Ostravě.“ Praha: ČTK. 21. 4. 1994. ID 19940421D01181ČTK. [online]. [cit. 18. 4. 2021]. Dostupné z: <<http://ib.ctk.cz>>

Použité výzkumy:

Davidová, Eva. 1970. „K vymezení a specifice současného cikánského problému v Československu“. In *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, 1970, Roč. 6, Čís. 1. Praha: Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, s. 29-41. Dostupné také z internetové databáze JSTOR: <<https://www.jstor.org/stable/41127875>>

Český statistický úřad. 2020. „Historie sčítání.“ [online]. [cit. 5. 5. 2021]. Praha: Český statistický úřad. Dostupné z: <<https://www.czso.cz/csu/czso/historie-scitani>>

Český statistický úřad. Institut pro výzkum veřejného mínění. 1993. *Březen 1993 - Kontinuální měsíční výzkum IVVM* [datový soubor] [online]. Ver. 1.0. Praha: Český sociálněvědní datový archiv, 2005. [cit. 8. 5. 2021]. DOI 10.14473/V9303. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>

Český statistický úřad. Institut pro výzkum veřejného mínění. 1995. *Březen 1995 - Kontinuální měsíční výzkum IVVM* [datový soubor] [online]. Ver. 1.0. Praha: Český sociálněvědní datový archiv, 2005. [cit. 8. 5. 2021]. DOI 10.14473/V9303. Dostupné z: <<http://nesstar.soc.cas.cz/webview/>>

Hübschmannová, Milena. 1970. „Co je tzv. cikánská otázka?“. In *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, Roč. 6, Čís. 2. Praha: Institute of Sociology of the Czech Academy of Sciences, s. 105-120. Dostupné také z internetové databáze JSTOR: <<https://www.jstor.org/stable/42702925?seq=1>>

Janák, Jan. 1969. „Rakouský protitulácký zákon z roku 1878 jako pokus o řešení společenských důsledků průmyslové revoluce.“ [online]. Brno: Filosofická fakulta Brněnské university. [cit. 31. 10. 2019]. Dostupné z: <<https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/102279>>

Novák, Josef. 1966. „Zpráva o činnosti brněnské pobočky Československé společnosti antropologické v roce 1965.“ In *Zprávy Čs. společnosti antropologické při Čs. akademii věd* (eds.). Brno: Československá společnost antropologická při ČSAV, s. 18-19. Dostupné také z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:0c275b21-9b56-11ea-ba7c-5ef3fc9bb22f?page=uuid:ab69a0b5-afde-4eb4-81c5-aa0cec0e955e>>

Srb, Vladimír. 1983. „Změny v národnosti obyvatelstva ČSSR v letech 1950 – 1980“. In *Český lid*, vol. 70, No. 2 (1983). Praha: Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences, s. 66-76. Dostupné také z internetové databáze JSTOR: <<https://www.jstor.org/stable/42702925?seq=1>>

Srb, Vladimír. 1985. „Demografický profil Československých Romů“. In *Český lid*, vol. 72, No. 3 (1985). Praha: Institute of Ethnology, Czech Academy of Sciences, s. 139-

148. Dostupné také z internetové databáze JSTOR:
<<https://www.jstor.org/stable/42703216>>

Zuzánková, Naděžda. 1982. „Počet cikánského obyvatelstva a jeho rozmístění v ČSSR.“ [online]. Praha: Český lid. Dostupné z: <<https://www.jstor.org/stable/42702925?seq=1>>

Zákony a vládní nařízení:

Koncepce politiky vlády vůči příslušníkům romské komunity, napomáhající jejich integraci do společnosti. 24. 5. 2000. [online]. [cit. 18. 5. 2021]. Dostupné z: <https://aa.ecn.cz/img_upload/ac73df0652aad2b828f9cf53d867ecf4/koncepce.pdf>

Listina základních práv a svobod ze dne 16. 2. 1992. [online]. [cit. 14. 4. 2021]. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/docs/laws/listina.html>>

Nařízení o cizinecké policii. 22. 8. 1938. [online]. [cit. 12. 11. 2019]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:2b7a24a0-2754-11e6-a344-5ef3fc9ae867?page=uuid:e08e0300-27a1-11e6-b821-5ef3fc9bb22f>>

Usnesení vlády ČR č. 67 ke zprávě o poradě k romské problematice. 1993. Vláda ČR. 10. 2. 1993. [online]. [cit. 20. 4. 2021]. Dostupné z: <https://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/B39ABD70EF48E1B3C12571B6006F70F0>

Usnesení vlády ČR č. 210 k situační zprávě o problematice romské komunity. 1993. Vláda ČR. 28. 4. 1993. [online]. [cit. 20. 4. 2021]. Dostupné z: <https://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/CCB089ABFCC4AC11C12571B6006DA37B>

Usnesení vlády ČR č. 506 o opatřeních k řešení situace romských dětí a mladistvých. 1993. Vláda ČR. 8. 9. 1993. [online]. [cit. 20. 4. 2021]. Dostupné z: <https://kormoran.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/92E08C5354DAFD58C12571B6006BBA13>

Usnesení vlády ČR č. 686 ke Zprávě o situaci romské komunity v České republice a k současné situaci v romské komunitě. 1997. Vláda ČR. 29. 10. 1997. [online]. [cit. 13. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/usneseni-vlady-cr-ze-dne-29--rijna-1997-c--686-1429/>>

Věstník ministerstva školství a mládeže ze dne 31. 1. 1963. 1963. [online]. [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:b0344c10-ee16-11ea-9a6f-5ef3fc9ae867?page=uuid:0885e280-ee39-11ea-9e1b-5ef3fc9bb22f&fulltext=Cik%C3%A1n>>

Vládní nařízení 72/1939 Sb. o kárných pracovních táborech. [online]. [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <<https://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=7708&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>

Vládní nařízení k výkonu preventivní policejní vazby. 9. března 1942, [online]. [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: <<https://dnnt.mzk.cz/view/uuid:bc4410d1-1799-11e4-8e0d-005056827e51?page=uuid:ca17a690-1852-11e4-a8ab-001018b5eb5c>>

Vyhláška zemského úřadu v Brně o zákazu kočování cikánů. 1940. [online]. [cit. 12. 12. 2019]. Dostupné z: <<https://www.holocaust.cz/dejiny/pronasledovani-a-genocida-romu/pronasledovani-a-genocida-romu-v-ceskych-zemich/pronasledovani-a-genocida-romu-2/vyhlaska-zemskeho-uradu-v-brne-o-zakazu-kocovani-cikanu/>>

Vyhláška ministra vnitra o soupisu potulných cikánů. 17. července 1947. [online]. [cit. 14. 12. 2019]. Dostupné z: <<https://www.epravo.cz/vyhledavani-asp/?Id=16204&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>>

Zákon č. 88/1871, o postrku. [online]. [cit. 10. 10. 2019]. Dostupné z: <<http://alex.onb.ac.at/cgicontent/alex?apm=0&aid=rbo&datum=18710004&seite=00000229&zoom=2>>

Zákon č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. [online]. [cit. 20. 10. 2019]. Dostupné z: <<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/101schuz/s101007.htm>>

Zákon č. 102/1929 Sb. o zřízení nucených pracovních kolonií a o změně některých ustanovení trestního práva. [online]. [cit. 16. 10. 2019]. Dostupné z: <<https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjzgi4v6mjgixgg3bwfuya>>

Zákon č. 74/1958 Sb., o trvalém usídlení kočujících osob. [online]. [cit. 20. 2. 2020]. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=74&r=1958>>

Parlamentní rozpravy:

Poslanecká sněmovna N.S.R.Č. 1922. *Návrh č. 3877 na vydání zákona o potírání řádění cikánů.* [online]. [cit. 10. 10. 2019]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3877_00.htm>

Poslanecká sněmovna parlamentu ČR. 1996. *Zápis ze 3. schůze Poslanecké sněmovny parlamentu ČR ze dne 25. 7. 1996.* [online]. [cit. 18. 4. 2021]. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/eknih/1996ps/stenprot/003schuz/s003017.htm#r4>>>

Poslanecká sněmovna parlamentu ČR. 1997. *Zápis petičního výboru z 21. schůze ze dne 19. 11. 1997.* [online]. [cit. 18. 4. 2021]. Dostupné z: <<https://www.psp.cz/eknih/1996ps/vybory/pv/zapis/zp021.htm>>

Senát parlamentu ČR. 2001. *Protokol z 3. veřejného slyšení Senátu PČR – příloha.* [online]. [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3877_00.htm>

Slovenská národní rada. 1991. *Zápis z 20. schůze Výboru SNR pro národnosti, etnické skupiny a pro lidská práva, konané 28. ledna 1991 v areálu bratislavského hradu.* [online]. [cit. 10. 5. 2021]. Dostupné z: <<https://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=8764>>

7 PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Národní výbor v Bojkovicích
 Číslo : 1451 /45-ada. dne 16. 7. 1945.
 Věc : Koncentrování cikánů -
 návrh.

Zemskému národnímu výboru

v B r n ě .

Do naší nové osvobozené Československé republiky
 vrátilo se spousta cikánů. Cikáni tito přes to všechno
 utrpení, které prožívali, se nikterak nepolepšili z větší
 části ; stítí se práce, kradou atd.

Místní národní výbor v Bojkovicích navrhuje proto
 z důvodů bezpečnostních, aby cikáni byli soustředěni v
 jedné vesnici, tam jim přiděleny případně pozemky aneb
 přidělení byli za stálé kontroly k nějaké stálé práci.
 Nyní právě naskýtá se příležitost případně umístění ciká-
 nů v pohraničním území.

Činíme tento návrh, aby byli na příslušné místa tlu-
 men, doporučován a usilováno bylo na jeho provedení.

Prosíme, abychom o výsledku byli uvědoměni.

Předseda :

NÁRODNÍ VÝBOR V BRNĚ

0004133 24.VII.1945

Právní oddělení

Kodet f
 II-9

Právní oddělení

Příloha č. 2

O p i s .

23

Č.j.3832/57-FK/HK.

V Moskvě dne 25.9.1957.

Ministerstvo zahraničních věcí
sovětský odbor

P r a h a .

Řádná legislativně-právní zpráva č.2/57.

Zesílení boje s protispoledenskými živly, příživníky a narušovately
veřejného pořádku v SSSR.

V podmínkách postupného přechodu od socialismu ke komunismu nabývá velkého významu otázka komunistické výchovy pracujících. Komunistická strana SSSR a sovětský stát věnují mnoho pozornosti výchově sovětských občanů v otázce dodržování pravidel socialistického soužití. Splnění tohoto úkolu závisí na tom, jak brzy budou překonány přežitky kapitalismu ve vědomí lidí. V sovětské společnosti se ještě vyskytují osoby, které stojí mimo pracovní proces. Vyskytují se rovněž osoby, které soustavně narušují pravidla socialistického soužití. V těchto případech je použito sankcí státu a státního donucení. Proto v činnosti státních orgánů SSSR i svazových republik se v poslední době projevují tendence likvidovat případy příživníků a případy osob, vyhýbajících se práci užitečné pro společnost.

V říjnu 1956 byl vydán výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR o zapojení do pracovního procesu potulných cikánů. Před vydáním tohoto výnosu byly v SSSR vytvořeny podmínky na základě kterých bylo umožněno kočujícím cikánům zapojit se do pracovního procesu, zlepšit jejich životní podmínky a svěřit jejich kulturní díveň. V důsledku toho většina kočujících cikánů zanechala toulavého způsobu života a trvale se usídlila v místě pracovního působení. Avšak určitá část cikánů pokračovala v tuláctví, vedla život příživnické společnosti a nezřídka se dopouštěla trestných činů. Uvedený výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR zakazuje cikánům tuláctví a doporučuje jim zapojit se do pracovního procesu a usadit se trvale v jednom místě SSSR. Plnoletí cikáni, kteří se budou vyhýbat užitečné práci a budou pokračovat v tuláctví, budou na základě soudního usnesení odsouzeni k nápravným pracím na dobu od 2 do 5 ti let.

V srpnu 1957 na základě přání občanů a na základě návrhu společenských organizací o nutnosti zesílení boje s protispolečenskými, příživnickými živly, legislativní komise Nejvyššího sovětu RSFSR vypracovala návrh zákona o zesílení boje s protispolečenskými, příživnickými živly a rozhodla předložit návrh k schválení Nejvyššímu sovětu RSFSR.

V úvodním článku návrhu zákona se říká, že v důsledku vítězství Velké říjnové socialistické revoluce pracující Sovětského svazu pod vedením Komunistické strany vybudovali novou, socialistickou společnost, ve které bylo odstraněno vykořisťování člověka člověkem. Byla odstraněna nezaměstnanost, která v kapitalistických zemích jest bičem na pracující. Neustálý růst socialistického národního hospodářství zabezpečuje každému občanovi možnost pracovat na takovém pracovišti, které odpovídá jeho schopnostem a vzdělání a obdržet takovou mzdu, která odpovídá množství a jakosti vykonané práce. Sovětský stát věnuje neustálou péči zlepšení pracovních a materiálních podmínek občanů. Systematicky je zvyšována reálná mzda dělníků a úředníků, vzrůstají důchody kolchozníků a zlepšují se materiální podmínky práce neschopných občanů a přestářlých lidí.

Základním pramenem síly Sovětského svazu a růstu blahobytu jeho občanů je práce. V SSSR má každý občan Ústavou zaručeno právo na práci avšak Ústavou má rovněž uloženu povinnost pracovat. Ústava SSSR v čl. 12 vyhlásila jeden z hlavních principů socialismu: "Práce v SSSR je povinností a věcí etí každého práce schopného občana podle zásady: "Kdo nepracuje, ať nejí!". Sovětské občany, muži i ženy s nadšením pracují na všech pracovních ústech. Avšak v sovětské společnosti jsou ještě lidé, kteří žijí na úkor společnosti. Tito lidé formálně jsou zapojeni do pracovního procesu, ve skutečnosti však žijí z bezpracných důchodů, obohacují se na úkor pracujících nebo, i když jsou schopni práce, nevykonávají užitečnou práci, toulají se a žijí žebrotou a nezřídka se dopouštějí trestných činů. Všechni sovětský lidé těmito osobami opovrhují a souhlasí s tím, že je nutno proti nim použít rozhodná opatření rázu společenského i státního.

Dále v návrhu zákona jsou v pěti článcích uvedena opatření proti osobám vyhýbajícím se práci.

V článku 1. se říká, že plnoletí, práce schopní občany, kteří vedou život příživnické společnosti, vyhýbají se užitečné práci a osoby žijící z bezpracných důchodů, mohou být na základě společenského odsouzení poslání do vyhnanství / pracovního tábora / na dobu od 2 do 5ti let. a přimuceni k užitečné práci. O společenském / veřejném / odsouzení k vyhnanství rozhoduje společná schůze občanů, kterou v městech a v obcích městského typu svolává uliční výbor, neb výbor pro veřejný pořádek při domovní správě. Na venkoci společnou schůzi občanů svolává venický

výbor / sovět / poslanců pracujících. Při vynesení veřejného rozsudku o vyhnanství je na společné schůzi ve městech a v obcích městského typu nutno, aby byla přítomna většina plnoletých občanů, kteří bydlí v daném úseku uličního výboru, domovní správy neb jednotlivého domu, v němž žije více než 100 plnoletých občanů, a na vesnici většina plnoletých obyvatel vesnice. Společenský rozsudek se přijímá prostou většinou hlasů při veřejném hlasování.

Rozsudek o vypovězení do vyhnanství musí potvrdit příslušný výkonný výbor okresního nebo městského sovětu poslanců pracujících, který do tří dnů prověří jeho správnost a odůvodněnost. Svěvolné opuštění příkazaného místa práce má za následek trestní stíhání podle platného trestního zákonodárství.

Opatření společenského charakteru nemohou být uplatněna vůči osobám za činnost, která podle platného trestního práva SSSR i RSFSR má následek přísnější trest.

Článek 4. stanoví, že plnoletí občané, kteří se toulají a žijí žebrotou, podléhají soudům a na základě soudního rozhodnutí budou souzeni k nucené práci v příkazaném místě na dobu od 2 do 5 ti let.

Poslední články návrhu zákona se týkají práce neschopných osob a osob se sníženou pracovní schopností, kteří se vyhýbají umístění v domech invalidů, toulají se a žijí žebrotou. Tyto osoby budou na základě rozhodnutí výkonného výboru místního sovětu poslanců pracujících umístěni v uzavřených domech invalidů.

Další opatření sovětských orgánů jsou zaměřena proti chuligánství. Chuligánství je rovněž jedním z přežitků kapitalismu, projevujícím se v hrubém narušování pravidel socialistického soužití a narušování pravidel veřejného pořádku. Komunistická strana i sovětské orgány kladou hlavní důraz na to, že základními principy v boji proti chuligánství je komunistická výchova sovětských občanů. U případů nenapravitelného chuligánství nastupují však sankce státu.

Případy chuligánství v dosavadním trestním zákonodárství upravoval výnos prezidia Nejvyššího sovětu SSSR z čubna 1940. Tento výnos řešil pouze těžké případy chuligánství. Koncem minulého roku a začátkem 1957 byly v různých svazových republikách uveřejněny výnosy prezidia Nejvyššího sovětu svazových republik, které stanoví tresty i za lehčí případy chuligánství /"málkoe chuliganstvo"/. Otázce chuligánství je nyní věnována značná pozornost všemi složkami sovětské společnosti. Veliký úkol v tomto směru čeká odborové organizace a komsomolské organizace.

Je jejich úsilí je zaměřeno na odstranění jedné z hlavních příčin chuligánství, t.j. alkoholismu.

Jedním z opatření k potírání bezpracných důchodů je výnos prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR o trestní odpovědnosti za drobnou spekulaci ze září 1957.

V důvodové zprávě k tomuto výnosu se říká, že presidium Nejvyššího sovětu RSFSR vydává výnos o boji s drobnou spekulací, za účelem zesílení boje s drobnou spekulací, t.j. se skupováním a prodejem soukromými osobami v menších rozměrech spotřebního zboží a zemědělských výrobků, pokladních šeků a kuponů, vstupenek na různá představení a podniky, knih, not a jiných cenností za účelem výtěžku.

Podle výnosu za první případ drobné spekulace je stanoven trest vězení od 3 do 15 dnů, neb peněžitý trest do 500.-Rb a zabavení předmětů spekulace v těch případech, jestliže tyto činy svým charakterem a rozměrem nemají být trestány podle článku 107 trestního zákona RSFSR.

Případy drobné spekulace soudí samosoudce u lidového soudu. Rozhodnuto o nich musí být do tří dnů po obdržení příslušného materiálu oň orgánů milice.

Za opakované případy drobné spekulace odsuzuje se vinník na základě rozsudku lidového soudu k trestu odnětí svobody na dobu jednoho roku neb k nápravným pracem na tutéž dobu neb k peněžitému trestu do 2.000.-Rb a ke konfiskaci předmětů spekulace.

Velvyslanec:
podpis nečitelný.

Za správnost opisu:
por. Sedláček.

V Praze, dne 26. listopadu 1957.

Příloha č. 3

Vydáno pro informaci členů okresní komise a komisí MZNV pro řešení otázek
cikánského obyvatelstva

V ý p i s z o z á s a d

pro organizování rozptylu a přesunu cikánského obyvatelstva.

Unesení č. 14 KČ z června 1965 o práci mezi cikánským obyvatelstvem a unesení vlády č. 502/1965 o opatřeních k řešení otázek cikánského obyvatelstva niso jiné účelily státní orgánů akce, dotýkající se problémů likvidace nezádných soustředění cikánského obyvatelstva.

Při provádění rozptylu a přesunu je nutné zabezpečit tyto základní předpoklady:

- a) rozptyl i přesun je možno organizovat jen na základě dobrovolného souhlasu cikánského obyvatelstva
- b) nelze jej provádět bez předběžného zajištění ubytování a zaměstnání cikánských rodin a osob;
- c) likvidaci cikánských objektů, nehygienických bytů provádět jen za předpokladu, že pro jejich obyvatele je zajištěno jiné vhodnější ubytování;
- d) národní výbory společně se společenskými organizacemi musí vytvářet podmínky pro možnost pochopení rozptylu a přesunu u ostatního obyvatelstva;
- e) okresní, městské a místní národní výbory musí s plnou odpovědností zajistit všechny podmínky k provedení rozptylu a přesunu části cikánského obyvatelstva,

Vzhledem ke značnému soustředění cikánského obyvatelstva v Západočeském a Severočeském kraji se v současné době nedoporučuje provádět přesun cikánského obyvatelstva ze Slovenska do těchto krajů.

Přesun vnitř okresů a kraje je třeba organizovat podle těchto zásad :

- 1) Výběr cikánských osob / rodin / k dobrovolnému přesunu je třeba okresy provádět tak, aby odpovídal přijaté směrnici, že mohou být přesunuti cikánští osoby / rodiny, které je možno zařadit do druhé skupiny. Jde o skupinu cikánů, u nichž se projevují zjevné znaky o osvojení si základních podmínek pro nezávislý způsob života. Za výběr a přípravu cikánských osob / rodin / a této skupiny cikánského obyvatelstva odpovídají okresní národní výbory, odkud je rozptyl prováděn.
- 2) Za zajištění vhodného a hygienického ubytování a obstarávání vhodného zaměstnání pro práce schopné cikánské osoby, které budou připraveny k přesunu odpovídají okresní národní výbory v okresech, kam budou cikánští občané přesunuti. Národní výbory spolu se společenskými organizacemi v novém místě bydliště cikánských rodin a vedou sdvoť spolu s orgány ROH na novém pracovišti jsou povinny zajišťovat výchovu cikánů, odstraňování negativit, zvyšování kvalifikace a zapojování cikánských občanů do společenského života atd.

Úkoly národních výborů na úseku pracovních sil :

Okresní národní výbory jsou odpovědné za umístění všech práce schopných cikánů a zajišťovat jim zaměstnání i za použití § 2 zákona č. 70/1968 Sb.

Zabezpečování úkolů náboru pracovních sil na špičkové zemědělské a kampaňové práce v českých krajích, uzavírání pracovních smluv s cikánskými občany má být prováděno jen ve výjimečných případech a pod vedením okresních národních výborů, které tak odpovídají za to, aby uzavřené pracovní smlouvy nezaručovaly školní docházku cikánských dětí.

Národní výbory vedou přehled o těchto cikánech a po splnění smluvního závazku kontrolují, zda se tyto osoby vrácí do původního bydliště.

- 2 -

Provedení přesunu cik. obyvatelstva je třeba provádět důsledně diferencovaně na základě individuálních dohod mezi okresy, místy a závody. Počet přesunovaných osob/rodin/ bude upřesňován v ročních plánech spolu s materiální finanční zabezpečovací komplexní řešení otázek cikánského obyvatelstva. Každý neplánovaný, neorganizovaný, nepotvrzený přesun cikánské osoby / rodiny/ je nutno považovat za nezáhodnou migraci cikánských osob a důsledně jej odmítat. Na vlastní náklady pak buď okresu nebo osoby, která je provedla, vrátit cikánskou osobu / rodinu/ do původního jejího místa bydliště.

Metody práce krajských a okresních národních výborů při provádění rozptylu cikánského obyvatelstva je nutné založit na úzké spolupráci mezi jednotlivými okresy, místy. Ukutečňovat jej na základě vzájemného, osobního styku mezi funkcionáři. Je třeba akci zapojit i závody, které budou pracovníky přijímat. Je třeba se obrátit od administrativního způsobu práce a ověřovat si výběr cikánských osob / rodin/ k přesunu, podmínky pro umístění těchto osob v okresech, kam mají být přesunuty / byty, zaměstnání/. Je rovněž nutné dbát na to, aby cikánské osoby / rodiny/ se mohly předem seznámit s podmínkami a prostředky, kde budou bydlet a pracovat. Krajské národní výbory zajišťují při provádění přesunu úlohu koordináčního, iniciativního a kontrolního orgánu.

Rozptyl je třeba organizovat s přihlédnutím k jejich soustředění v jednotlivých obcích, městech a okresech a plánovat je k potřebám pracovních sil a možnostem jejich zdravotně nezávadného využití a ubytování.

Zajištění zdravotnicko-hygienických opatření při provádění rozptylu a přesunu části cikánského obyvatelstva :

Okresní národní výbory, které budou provádět rozptyl, přesu cikánského obyvatelstva do nového prostředí, jsou povinny zajistit aby osoby vybrané k rozptylu nebo přesunu byly očištěny na TBC, bacilozonozitě a trachon. Při stěhování avráků, zejména náhytku, zakoupeného z neznámých zdrojů, jsou stále povinny zajistit jejich důkladnou desinfekci.

Finanční a materiální zabezpečení rozptylu a přesunu části cikánského obyvatelstva zabezpečují KNV a ČNV tak, že

- a) materiální a finanční prostředky pro komplexní řešení otázek cikánského obyvatelstva jsou součástí plánu a rozpočtu pořítné rokem 1967 a plánují se podle metodických pokynů SPK a ministerstva financí pro sestavování státního plánu;
- b) řešení problémů cikánského obyvatelstva mohou se zúčastnit svými prostředky podniky, organizace a národní výbory pro něž budou občanské z rozptylu získávání v zájmu stabilizace pracovních sil podle vyhl. č. 191/64 Sb. a č. 121/65 Sb.;
- c) občanské tak cikánské obyvatelstvo určené pro rozptyl účastní se svými prostředky / úspory, náhrady za likvidované osobní majetek/ na řešení problémů souvisejících s obstaráváním náhrady bydlení / koupě rodinného domu, družstevního bytu, děrva hutu a po/.
- d) okresy jsou povinny hradit náklady spojené s přípravou přijetí cikánských osob / rodin/ v novém bydlišti/;
- e) nezapočítaná mimořádná výdaje spojená s řešením otázek cikánského obyvatelstva bude každoročně zajišťována příslušná částka ve vládní rozpočtové rezervě.

Zásady pro provádění rozptylu a přesunu části cikánského

- 3 -

obyvateľstva je treba chápať jako neďílnou súčasť spoločnosti všetkých opatrení, prijatých stranou a vládou na komplexné riešenie otázok cigánského obyvateľstva.

Pri vytváraní podmienok pre zvyšovanie ekonomickej a kultúrnej úrovne cigánskeho obyvateľstva môžu národné výbory aktívne využívať Zásady ministerstva financií na riešenie ekonomickej základnej cigánskeho obyvateľstva a všetkých obecných platných predpisov, ktoré umožňujú využitie výhod, ktoré poskytuje štát všetkým občanom pri riešení bytových otázok;

- 1) Zásady MF na riešenie ekonomickej základnej cigánskeho obyvateľstva.
- 2) Vyhláska SFK a MF č. 191/64 Sb. o finančnej a úverovej pomoci pri družstevnej výstavbe a výstavbe rodinných domov
- 3) Vyhláska MF a ÚRO č. 121/65 Sb. o použití fondov kult. a soc. potrieb.
- 4) Smernice MV č. 10 - pro prodej rodinných domků z národního majetku / Věstník MF č. 5/64/
- 5) Vyhláska MF č. 72/64 Sb. o platném nabývání věcí soc. organizacemi od občanů
- 6) Vyhláska MF a SBČS č. 92/64 Sb. o financování reprodukce základních prostředků.

XXXXXXXXXXXXXXXX

Odbery pro vnitřní věci zabezpečují i nadále evidenci osob, které byly vzaty do soupisu podle zákona č. 74/1958 Sb. o trvalém usídlení kočujících osob,

Příloha č. 4

s. Kromer - KVV

Zápis z diskuse při Krajské konf. aktivu pro cikánské otázky
v Šilheřovicích, dne 16.XI.68

1. s. Šipos.

Zákon o usídlování cik. u nás neplatí /N.Jičín/. Dělá se s kočovníky jako dřív. Hnem pryč z obce.....
 Nesouhlasím se s. hlavní referentkou, aby se na cik. otázku hledělo jako na problém pouze sociální. Je to i problém národnostní, poněvadž splňujeme všechny these, vyplývající ze Stalínova učení o národnostních otázkách. Máme společ. kulturu, řeč, i způsob života. Jsme tedy národem.
 Jsem proti rozptylování cikánů mezi ostatní občany. Tak ztrácíme své nejlepší lidi. Cikány s vysokoškolským vzděláním. Ti pro nás již nepracují.

2. s. Lecko.

Chtěli bychom požádat ÚV KSČ a vládu, aby nejlepší z našich řad byli přizváni do Prahy k projednávání cik. otázek.
 „Rozsazáváme tři druhy cikánů: cikány pokrokové, zaoštlé a rafinované“
 Jáme na nekválibifikovaných místech proto, že proti nám je mnoho zaujatosti. Mnohdy neprávem.

3. s. z ONV Ostrava /lékař/.

Komise mají příliš mnoho úkolů, aby je mohly dobře zvládat.
 V jednom se však povolit nesmí: „GRAMOTNOST PŘEDEVŠÍM“.

4. s. Karika.

Soudružka hovořila o tom, že mnozí z nás zneužíváme vymoženosti socialistického řádu. Nežlobte se na mne - ale to jsme se naučili od Vás.....
 Nepokládám za správné cikány rozptylovat. To bychom zanikli. A my zaniknout nechceme. Máme svou inteligenci. Ta se už odrodila. Pro nás nepracuje.
 Je mnoho předsudků proti nám. I policajti na nás mají pendreký I náš závod - Šalamouna podceňuje naše lidi. A my přece nemáme za to, že jsme černí. Chceme vypěstovat cikána nového, socialistického - ale cikána. Se zachvám našich tradic a kultury.

Při schvalování zákona o cik. otázkách jsme nebyli.

E. Kováč.

Já jsem cikán. A ničím jiným být nechci. Proti našim špatným lidem musíme tvrdě postupovat. Já sám jsem dsl zavřít vlastního bratra.

Ján Hác.

Jak to u nás vypadá s kulturou? Máme svůj soubor. Pomoc však nikde nevidíme. ObNV a ost. sležky jsou proti nám. Ani místnost se pro nás nenažde. Pro bílé by byla. Už jsme vyčistili klíky u všech možných dveří. Zbývá jen Praha: /Jen MŠDC se nám snažil pomoci a chodí mezi nás./

E. Štálek:

Jsem z nejzastatelnějších cikánů. Cikánů kočovných. A sám jsem snědl několik krádežných slapie. To však nebylo naší vinou. A i dnes je proti nám mnoho předurků. „Když jsem daleko - jsem člověk. Když jsem blízko - jsem jenom cikán“ „.....“ Je dobře pro nás dělat takové věci, ale je to těžké. Neumíme to. My dobře chápeme, co po nás chcete, jak máme žít. Ale my mnohdy chápat nechceme. Nás totiž nebaví takový život, přes to, že je v dostatku. „My chceme koníčka - a do světa. Snad kdybyste nám umožnili mít svůj vlastní domek, místo maringotky.“

E. Maier:

V práci komisi pro cik. otázky musí být systém. Či: zařít? Škola, zapojení do práce a byty. Ze cikány musíme jít. S mí za námi nepřijdou.

E. Burka:

Byty a podmínky k životu především. Pak přijde i to ostatní.

E. Bagdž:

Uchází s seminářů už bylo dost. Je zapotřebí konečně práce. Cesta k převýchově je zakládání souborů. Já osobně rozptylování pokládám za správné /myšl. začlenování mezi ostat. obyvatelstvo/.

Zapsala Esendrová

metodik MŠDC